

Gunnar Gunnarson

Fascism och klassherravälde

Boken utgiven 1983

Anmärkning:

Boken består egentligen av två delar. Den första halvan, som handlar om fascismen, dess historia och ideologi, återges i sin helhet nedan. Den andra delen av boken, däremot, som utgör en fristående, lång kronologi, "Förtryckets historia i årtal 1789-1982", har inte medtagits här.

Innehåll

Förord	1
Vad är fascismen?	2
Medeltiden, de Sade eller Schulze som demon?	3
Liberalismens ideologiska centrum	6
Det kapitalistiska systemet	6
Fascismen och staten	8
Förelöparna	8
Kapitalistisk strukturkris	10
Monopolkapitalets största affär	11
De elaka tyskarna	11
Demokrati eller diktatur?	12
Auktoritär tendens	13
Stöttruppstaktik	14
Rekryteringen	15
I dag — i morgon fascismens gränser	16
Nyfascism	17
Idéer och makter	17
Heroisering av människan	18
Condottäridealet	18
Deras "andliga värld"	19
Tyranni som "skön konst"	19
"Demagogisk syntes"	20
Monopolkapitalism och "ickesamtidighet"	21
Marxismen huvudfienden	22
Den "charismatiske" ledaren	22
Offer	23
Politisk manikeism	25
Förnuftets förstörelse	25
Idé och massmanipulation	25
Kontrarevolutionens filosofi	26
"Världens geometrifiering"	27
Pessimism och katzenjammer	27
"Övermänniskan"	28
Värdeorienterat rasbegrepp	29
Romantisk antikapitalism	30

Socialdarwinism	30
”Livsfilosofi” och intuition	31
Ej inför förnuftets domstol	32
Typlära och fantastik	32
”Kulturens tragedi”	33
Undergång och historielöshet	33
Vrängspegel och social demagogi	34
Världskrig	35
...ruinlandskap och existentialism	36
Alldaglighet och övergivenhet	37
”Förnuftet” mot ”livet”	38
”Livsfilosofi” och nazism	38
”1789 års idéer”	39
Liberalism och fascism	41
Kapitalism	43
Fascism och stat	44
Intressenterna	48
Fascismens intressenter	48
Riddargods och masugn	48
Expansionism och aggression	50
Hakkors, bankirer och junkrar	54
”Führer-princip” och kapitalmonopol	58
Kapitalistisk strukturkris	60
Monopolkapitalets största affär	63
Pogromer och profiter	64
Kanoner i stället för smör	65
Folket betalar räkningen	67
Världens herrar och Tysklands	68
”Ingen skall förtjäna ... ”	72
Folkmordets marodörer	73
Källor och litteratur	75

Förord

Då den italienske krigskorrespondenten Curzio Malaparte under det andra världskriget besökte den kroatiska quislingen Ante Pavelic, lade han märke till en korg som stod på bordet till vänster om den fascistiske ledaren — den verkade av den egendomliga lukten att döma innehålla ostron. På Malapartes förfrågan lyfte den kroatiska statsledaren locket från korgen: den var fylld med människoögon.

Den hemska episoden säger allt om fascismens grymhet och omänsklighet: dess historia är fylld med ett otal långt hemska vittnesmål om ofattbar bestialitet. Den finns mer än väl dokumenterad i den enormt omfattande litteratur om fascismen som sett dagen efter krigets slut. Författaren till denna bok har emellertid huvudsakligen ägnat sin tid åt andra aspekter på fascismen: i främsta rummet dess förhållande till sin uppkomstmiljö, det kapitalistiska samhället. Fascismens ”socialistiska” och ”antikapitalistiska” inslag var ingenting annat än en för den breda massan anpassad folklig demagogi. I själva verket var — och är, ty den är ingalunda död — fascismen en härskarteknisk metod för storkapitalet att hävda sin makt mot den framväxande ekonomiska demokratin, mot den i demokratiska fackliga och politiska rörelser organiserade arbetarklassens krav på deltagande i ägandet och utnyttjandet av produktionsmedlen.

I utlandet kan vi ännu se att fascismen är aktuell: i Syd- och Mellanamerika för exempelvis fattiga lantarbetare, bönder och arbetare en hård kamp mot monopolkapitalet och storgodsägarväldet, som stöds av USA, som här driver en rent prefascistisk politik. I Europa tar sig kampen uttryck i en strävan att förhindra att den politiska demokratin helt förverkligas genom en ekonomisk demokrati; man anslår naturligtvis inte ”fascistiska” tongångar i propagandan, men i Sverige är det typiskt att den borgerliga pressen ägnar sitt polemiska nit åt den av fascismen så vilt bekämpade fackföreningsrörelsen. Sitt tydliga språk talar kampen mot löntagarfonderna, till och med i deras mest uttunnade form.

Allt detta gör studiet av fascismen och dess sociala ursprung aktuellt för alla framstegsvänliga människor. Fascismen var det härskartekniska medel, varigenom monopolkapitalet ansåg sig bäst kunna försvara sina profitintressen och befästa sin samhällsliga makt. I denna process fäste man intet avseende vid demokratin, som utan vidare föstes undan av diktaturens förespråkare. Vi har i den andra delen av vår framställning, Förtryckets historia i årtal 1789-1982, pekat på tendenser som även inom demokratin visar i denna riktning, och de massmanipulatoriska medel och metoder som därvid utnyttjas. Vår uppgift har inte varit att visa på ”nya” fascistiska rörelser, utan på de krafter som även inom ”demokratierna” driver utvecklingen åt höger.

Och demokratins fiender står nu — som alltid — till höger.

Till slut en mer personlig anmärkning: som så många andra författare är jag skyldig ett tack till min tålmodsbegåvade hustru och min dotter, som vid kontrollen av fakta, vid korrekturläsning och stundom med goda uppslag bidragit till att denna bok kommit till. Deras hjälp har varit ovärderlig.

Gunnar Gunnarson

Vad är fascismen?

Fascismen har öppnat samhällets avgrunder för politiken. I dag lever ännu — inte bara i bondehemmen utan också i städernas skyskrapor — sida vid sida med det tjugonde århundradet 900- eller 1200-talet. Hundratals miljoner människor använder elektricitet och tror ännu på makten i magiska besvärjelser och tecken. Påven i Rom sänder i radio budskap om undret då vatten blev vin. Filmstjärnor går till spiritistiska medier. Flygare som styr mirakulösa maskiner, skapade av mänskligt snille, bär amuletter. Vilka outtömliga reserver de har av mörker, okunnighet och vildhet! Förtvivlan har rest dem, fascismen gett dem en fana. Allt som under loppet av en normal samhällsutveckling skulle ha avlägsnats ur nationens organism i form av kulturella exkrementalprodukter kommer nu forsande ut genom strupen; det kapitalistiska samhället spyr upp sitt osmälta barbari.

LEO TROTSKI

Det är tänkbart att Hitler inte var historiens sista ord. Ännu kan de Sades stora tid komma.

MICHAEL SIEGERT

De sociologiska diletterarna upptäckte... att småborgarna var den hemlighetsfulla klass, med vars hjälp Hitler och Mussolini tillkämpat sig segern. Grönsakshandlaren Fritz Schulze växte ut till demiska proportioner ...

ARTHUR ROSENBERG

Ungdom utan arbete låter sig lätt betalas från höger och förföras från det hållet... Den skarpa luft som ungdomen andas låter vänsterns eld, när den brinner, brinna än starkare; dock sker det ”förnyelse” från höger, så är det inte svårt att förleda ungdom från borgerliga och redan förledda kretsar ...

ERNST BLOCH

De som själva upplevt tiden för fascismens framträngande och seger i Mellan- och Sydeuropa — den tid då med Brechts ord ”gangsterledarna skredo fram som statsmän” på den historiska scenen minns kanske framför allt känslan av skräck, av vanmakt och mardrömsaktig överrumpling inför det som skedde. Det var en generation som uppfostrats i tron på demokrati och framåtskridande. Dess husgudar var jämte Marx och Engels Voltaire och Diderot, jämte Rousseau och John Stuart Mill Durkheim och Axel Hägerström. De av oss som var marxister trodde att socialismen skulle kunna segra — med hjälp av arbetarklassens organisation, med den fackliga och politiska arbetarrörelsens växande styrka, med industrins lavinartat ökade produktivitet. Många av oss var fostrade i den demokratiska socialismens anda. Våra fäder hade en stark tilltro till demokratin i Tyskland. Visserligen fanns den tyska junkerlassen kvar, och de allt mäktigare tyska monopolkapitalisterna hörde med sin ”herre i eget hus”-inställning till de mest rabiat maktsjuka härskarklasserna i världen. Men att en öppen diktatur skulle vara möjlig, att en ny medeltid med bokbål, massmassakrer, rasförföljelser skulle kunna stå upp mitt i hjärtat av Europa, att de tyska arbetarnas — och de italienskas — organisationer skulle kunna krossas och världens mäktigaste arbetarklass förvandlas till slavar — hur skulle man kunna tro det?

Och ändå skedde det. I mars 1933, året för Adolf Hitlers maktövertagande, tackade det tyska industriförbundet Tysklands nye härskare för att han ”säkrat den tyska ekonomin mot störningar” och ”politiska svängningar”. Förfärade korrespondenter till utländska tidningar kunde samtidigt rapportera att ”många judar blev slagna av brunskjortorna tills blodet strömmade från huvudet och ansiktet på dem; rygg och axlar var sönderslagna... Brunskjortorna arbetade i grupper på fem till trettio man ...” Den 2 maj ockuperade fascistiska stormtrupper de socialistiska och kommunistiska fackföreningslokalerna och partibyråerna. Fackföreningsledare greps och fördes till koncentrationslägren, socialdemokratiska och kommunistiska politiker spärrades in eller släpades till SA:s källarlokal, där de bestialiskt misshandlades. Samma öde mötte anarkistiska och syndikalistiska arbetare, radikala författare och journalister, skriftställare och konstnärer. Alla

anhängare av demokratin förföljdes eller tystades. I hela Tyskland flammade liksom under medeltiden bokbål, som förtärde stora diktares och tänkares verk: Thomas och Heinrich Manns, Brechts, Heines, Marx', Engels', Rosa Luxemburgs, Freuds, Werner Hegemanns, Remarques, Ossietzkys och många andras. Var det inte Heine som i en föraning av fascismens människoutrotningar och krematorieugnar en gång sagt: ”Där man bränner böcker, bränner man till slut också människor”?

På visst sätt rör det sig då det gäller fascismen verkligen — för att begagna Ernest Mandels träffande ord — ”om en plötsligt uppträdande ny företeelse, som på ett ögonblick tycks kullkasta en långvarig historisk tendens till 'framåtskridande'. Vaksamma samtida är desto mer förskräckta som brutaliteten i denna historiska vändpunkt beledsagas av en ännu mer träffsäker brutalitet hos den råa styrka som riktar sig mot enskilda individer. Historiskt och individuellt öde sammanfaller plötsligt för tusenden — och senare för miljoner av människor. På dagordningen står plötsligt inte bara hela samhällsklassers nederlag och politiska partiers undergång, utan existens och överlevande för väldiga människogrupper.” Vad detta i verkligheten innebar står klart efter det världskrig, som fascismen bar skulden till, och vars slutresultat är ett skrämmande vittnesbörd om de destruktiva krafter som kan träda fram ur den moderna industrivilisationens sköte: kriget självt krävde i totala förluster i människoliv för Sovjetunionen 13,5 miljoner, för Tyskland 9,5, för Japan 6,5, för Polen 5,6, för Jugoslavien 1,7, för USA 1,0, för Frankrike 750 000, för England 570 000 och för Tjeckoslovakien 500 000. Av 9,6 miljoner europeiska judar utrotade de tyska fascisterna genom svält, misshandel och gasning i specialutrustade ”dödsfabriker” omkring 5,7 miljoner. I koncentrationsläger och förintelsläger i de av Tyskland och dess allierade behärskade områdena omkom genom svält, umbäranden, misshandel och industriell människoutrotning 10 miljoner människor: socialister, judar, pacifister, över huvud taget motståndare till regimen — därav endast i det mest beryktade lägret, Auschwitz, 4 miljoner.

Till krigets skördar kom offren för hunger och umbäranden under åren efter kriget — 1945 och 1946 dog fler människor av svält i det ”civiliserade” Europa än under hela århundraden i det förgångna. Krigsskådeplatsen i den västra delen av Sovjetunionen var en ödemark, den strategiska bombningen hade förvandlat kontinentens blomstrande städer och samhällen till ruinhögar och raderat ut industrier och kommunikationsleder. Bland ruinerna och på landsvägarna irrade miljoner flyktingar omkring utan att finna någon fristad eller inspärrades i jättelika barackläger. Detta var fascismens fruktansvärda facit.

Fascismens ”banbrytare” var Mussolini. Vid hans makttillträde 1922 började liberaler, socialister, politiker, filosofer och samhällsforskare fråga sig vad denna nya, skrämmande företeelse egentligen innebar. Den italienska ”modellen” var tydligen riktninggivande för den tyska motsvarigheten: upprättandet av en politisk ”privatarmé”, band av huliganer och dråpare, som misshandlade radikala politiker, gjorde räder in i arbetarkvarteren med knogjärn, påkar och handeldvapen, mördade särskilt farliga motståndare, bröt ner och ”pulvrerade” den fackliga och politiska arbetarrörelsens organ och slog sönder alla oppositionella partier och organisationer. ”Fascism” blev den sammanfattande benämningen på alla liknande rörelser i andra länder, i främsta rummet den tyska nazismen, den spanska Francodiktaturen, den ungerska pilkorsrörelsen, de kroatiska ”Ustasja”, det rumänska ”järngardet”, det franska ”camelots du Roi”, den finska lapporörelsen och många andra.

Medeltiden, de Sade eller Schulze som demon?

Det är här inte möjligt att gå in på de många — och ofta skäligen mystiska — förklaringsförsök, undersökningar och analyser av fascismen som sett dagen sedan rörelsens uppkomst. Ernst Nolte har gjort ett ambitiöst försök att låta dem komma till tals i antologin *Theorien über den*

Faschismus. Marxisten Arthur Rosenberg, den oförliknelige skildraren av Weimar-republikens uppkomst och historia, har i en liten broschyr — skriven under pseudonymen Arthur Rosenthal — *Fascismen som massrörelse*, redan 1934 drivit med en del av de mest typiska förklaringsgrunderna. En av dem var den vulgärmarxistiska, som med hjälp av en förenklad ”klassanalys” upptäckte att ”småborgaren var den hemlighetsfulla makt, med vars hjälp Mussolini och Hitler tillkämpat sig segern. Grönsakshandlaren Fritz Schulze växte ut till demoniska proportioner. Med sin ena hand höll han nere proletariatet, med den andra kapitalismen”. Visserligen är det sant att de nazistiska SA-bandet till stor del rekryterades ur en genom krisen utarmad och förvildad medelklass, men där fanns också en hel del till förtvivlan drivna arbetslösa, också de offer för den stora ekonomiska krisen. Ändå föll det ingen människa in att skylla fascismen på arbetarklassen. Och Rosenberg påpekar också med all rätt att småborgarna, den ur den medeltida stadens hantverkar- och skråmästarklass framvuxna ”medelklassen” i våra dagar inte hade den politiska betydelse att den kunde träda fram och behärska nutidens industristater med dess mäktiga industriledare och finansmagnater. Och inte heller är det rimligt att som andra i fascismen se en ”ungdomens revolt”. Motsättningar mellan generationerna har alltid funnits i historien, men dessa motsättningar har så gott som aldrig sammanfallit med de politiska motsättningarna. ”Skulle man verkligen kunna tänka sig”, frågar Rosenberg ironiskt, ”att bankdirektörernas söner en vacker dag skulle besluta sig för att göra gemensam sak med metallarbetarnas söner för att bryta sönder alla bankdirektörernas privilegier och alla metallarbetarnas organisationer och på ruinerna av allt som hittills varit grundläggande ett strålande fascistiskt 'de ungas förbund'?”

Då Rosenberg skrev sin broschyr var fascismen ännu en ny företeelse. Den hade brutit fram som en naturkraft, och den ville själv framträda som något irrationellt, som en oemotståndlig kraft; den förklarade krig mot ”1789 års idéer”, mot upplysningstidens paroller om frihet, jämlikhet och broderskap och mot hela den europeiska, rationalistiska filosofiska traditionen. Nu skulle det vara slut med förnuftets herravälde och logikens tyranni — nu skulle känslorna råda utan rationell kontroll, nationens och folkets dunkla ”urinstinkter” skulle släppas lösa: ”Blodet reser sig mot det formella förståndet” heter det i ett typiskt uttalande av den tyska fascismens ledande teoretiker, Ernst Krieck. ”Rasen reser sig mot förnuftig målsträvan, äran reser sig mot profiten, bunden ordning mot det godtycke man kallat 'frihet', den organiska helheten mot den individualistiska upplösningen, krigarandan mot borgerlighetens trygghetskrav, politiken mot ekonomins anspråk på försteg, staten mot samhället, folket mot den enskilde och mot massan.”

Här framträder fascismen närmast som motståndare och vederpart till den borgerliga liberalismen — men dit räknar man också marxismen — alltså den vetenskapliga socialismen och överhuvud taget den organiserade arbetarrörelsen med dess ideologi och partier. Redan Rosenberg menade att man inte kunde ta vad fascismen sade om sig själv för gott — redan Marx hade ju varnat för att tro på vad klasser och partier menade om sig själva: vad som var avgörande var den faktiska roll de spelade i samhällets utveckling och inom ramen av dess produktionssystem. ”Den som vill slå sin fiende måste känna honom väl”. Trodde man att fascismen var ”en ny religion”, som det inte lönade sig att kämpa emot, hade motståndarna redan segern till hälften vunnen. Tyvärr var den europeiska arbetarklassens ledare inte situationen vuxna, arbetarrörelsen var splittrad och man visste inte vad man kämpade emot: om det var en ”ny medelklassrörelse”, och det alltså gällde att vinna över medelklassen på sin sida, eller om det var ”ungdomen” som plötsligt började löpa amok, eller vad det egentligen gällde. Och vetenskapsmännen lämnade oklara eller ofullständiga teorier, talade som Michels om det byråkratiserade partiet som en ny maktfaktor, eller tillskrev den rotlösa intelligensen en förförarroll i sammanhanget, som Karl Mannheim.

Förvirringen var fullständig, och då den europeiska arbetarklassen i tanken på en ”folkfront” äntligen började finna en politisk formel för lösningen av problemet med fascismens bekäm-

pande, var det redan för sent. Men en insikt hade man vunnit: fascismen var inte en följd av kaotiska och blint verkande mystiska ”nödvändigheter”, och dess seger i Italien, Tyskland och Spanien var en följd av förändringar och förskjutningar i de ekonomiska, politiska och ideologiska relationerna mellan samhällsklasserna och i produktionssystemet under senkapitalismen, vilka på intet sätt undandrog sig forskning och analys. Denna forskning och denna analys har sedan dess tagit stora steg framåt. Som en preliminär utgångspunkt kan vi emellertid redan med Rosenberg fastställa: ”Fascismen är ingenting annat än en modern, i folklig förklädnad maskerad form av den borgerligt-kapitalistiska kontrarevolutionen.”

Visserligen finns det påtagliga olikheter mellan exempelvis Mussolinis och Hitlers rörelser — antisemitismen spelade ingen roll i den italienska fascismen, för att blott nämna en. Men det är ändå rimligt att anta det gängse politiska språkbruket, som ”kallar alla kapitalistiska, kontrarevolutionära rörelser för fascistiska, så snart de uppträder som folkrörelser och stöder sig på en aktiv, för inbördeskriget skolad partiarmé”.

Det är nu alldeles klart att fascismens ”idéer”, dess ”program” — om man kan använda sådana begrepp i samband med rörelser som principiellt vänder sig mot alla rationalistiska begrepp och föreställningar och mot logiskt tänkande överhuvud taget — måste ses i sammanhang med den faktiska kultur- och samhällsutvecklingen, i samband med vad socialister av alla schatteringar sammanfattar under termen ”senkapitalism”. Dessa idébildningar — eller vad man vill kalla dem — kan inte isoleras från den samhälleliga verkligheten som blott och bart ”idéhistoriska” förändringar med rötter i tidigare irrationalistiska och mystiska föreställningar: i romantiken, den medeltida feodalismen, eller vikingatiden. Fascismens ideologi hämtar visserligen mycket av sin arsenal från dessa mer eller mindre förgångna tider. Men detta skulle blott ha lett till en verkninglös lek med reaktionära tankefragment och osmälta känslor från äldre och barbariska tider om det inte i samtiden funnits klasser och samhällsgrupperingar vars behov svarade mot den nya mytologin och som förmådde utnyttja den för de krav som de ställdes inför på grund av den historiska utvecklingen. Man får inte ta den nya ideologin för vad den ger sig ut för att vara. Gjorde man det, skulle man kunna tro att fascismen med dess ideologiska ställningskrig mot liberalismen — det kapitalistiska systemets klaraste och mest rationella ideologiska motivering — skulle vara en bestämd motståndare till kapitalismen. Herbert Marcuse har emellertid i en utmärkt essay från 1935, *Der Kampf gegen den Liberalismus in der totalitären Staatsauffassung*, visat hur perifer denna kamp mot liberalismen i själva verket var — och blev i och med att de sociala och ekonomiska motsättningarna alltmer tillspetsades i mellankrigstidens Europa.

Och fascismens ”socialistiska” demagogi? De tyska fascisterna kallade sig själva för ”socialister”, ”nationalsocialister”, trots att deras program och än mer deras praxis var fullständigt opportunistiska i förhållande till varje rimligt socialistiskt innehåll och snart visade sig vara ”lögn och bedrägeri”. Herbert Marcuse har jämte andra påvisat det egendomligt svävande och abstrakta i fascismens kritik av liberalismen — något som väl svarar mot det oklara, lösliga och vulgärt mystagogiska i den fascistiska ”världsåskådningen” själv. Liberalismens syndaregister ligger nu enligt de fascistiska ideologerna i intellektualismen, de abstrakta jämlikhetsidéerna, humanismen och pacifismen, i nationens och statens blottställande för samhällsklassernas intressestrider, det parlamentariska systemet, partikampen, betoningen av ekonomin — ”materialismen”. Utom det abstrakta i fascismens kritik av dessa tendenser, är det ju knappast riktigt att det skulle vara den faktiska, historiska liberalismen som skulle ha stått för alla dessa utvecklingsdrag. ”1789 års idéer” har i verkligheten endast i synnerligen begränsad mening varit liberalismens och denna har varit mycket tvetydig som försvarare av dem. Friheten krympte ganska snart samman till det ekonomiska området och blev som konkurrensfrihet och obundenhet av staten och de övriga medborgarna starkt formaliserad; jämlikheten blev formell likhet inför

lagen; broderskapet, fattat som solidaritet med samhällets övriga medlemmar och främst de ekonomiskt svaga, försvann snabbt ur bilden för att lämna plats för ett socialdarwinistiskt färgat konkurrensideal. De arbetande klassernas hårda kamp för att erövra demokratin under hela 1800-talet talar sitt tydliga språk om den liberala företagarklassens syn på andra klassers — och i synnerhet den exploaterades — frihet och jämlikhet. De fascistiska ideologernas förebråelser mot liberalerna för pacifism och internationalism stämmer inte heller särskilt väl. Liberalerna har slutligen inte ens konsekvent motsatt sig statens intressen eller ingripande i det ekonomiska livet.

Liberalismens ideologiska centrum

Allt detta verkar förvirrande, men bara så länge vi inte tar med i räkningen vilka ekonomiska och sociala fakta liberalismen står för. Vad vi kallar ”liberalism” är en åskådning, som uppkom vid en tidpunkt då den moderna industrikapitalismen ännu stod i sin begynnelse och det nya produktionssystemets grundelement var den enskilde private företagaren i ordets egentliga mening. Nu har liberalismen och den borgerlighet som omfattar den genomgått flera betydelsefulla förändringar, men produktionssystemets grundval har ändå hela tiden förblivit detsamma: den enskilde kapitalisten skall fritt förfoga över de produktionsmedel han äger, och stat och rätt skall säkra honom i hans besittning och handhavande av denna privategendom. Detta är liberalismens ideologiska centrum, dess oeftergivligt fasta punkt. Men kring den kan alla liberalismens ekonomiska och sociala krav förändras snart sagt hur mycket som helst. Enskilda liberala idéer kan omvandlas till oigenkännlighet, bara inte detta stabila centrum. Liberalismen kan till och med kräva statliga ingripanden om de bara tjänar bibehållandet av privategendomens frihet och säkerhet. Trots att den hyllar press- och yttrandefrihet tolererar den att mäktiga privatintressen manipulerar åsiktsbildningen genom sin ekonomiska makt över massmedia. Och visserligen är liberalismen demokratisk men den har ingenting emot att det privata näringslivet fattar beslut som rör tusendens och kanske hela folks och nationers väl och ve utan demokratisk kontroll, och den motsätter sig ekonomisk demokrati och kollektivt ägande och administration av produktionen genom lönarbetarna. Inte ens till demokratin bekänner sig alltså liberalismen förbehållslöst. Makten i samhället är mycket ojämnt fördelad och den kommer också att vara det så länge det ojämlikhetsskapande produktionssystemet består. Och liberala teoretiker som von Mises har också betonat att liberalismen anser ”kapitalismen som den enda möjliga ordningen för de samhälleliga förhållandena” — liberalismens program kan sammanfattas ”i ett enda ord: egen- dom, det vill säga enskilt ägande av produktionsmedlen . . . alla liberalismens övriga krav beror av detta grundläggande krav”.

Det kapitalistiska systemet

Om vi nu övergår till fascismens inställning till den rådande produktionsordningen börjar det klarna varför kampen mellan fascism och liberalism förskjutits till att gälla en ”världsåskådningskonflikt” och varför de fascistiska ideologerna inte tar upp den konkreta ekonomiska och sociala struktur som är grundläggande för liberalismen. Det visar sig nämligen att om den är man i stort sett enig. Det kapitalistiska systemets grundval och liberalismens orubbliga hörnsten är som nämnts det rättsligt och av staten skyddade privata ägandet av produktionsmedlen och företagens privata initiativ. Just denna organisation av det ekonomiska systemet erkännes reservationslöst av fascismen; den är grundläggande för fascismens totala stat lika väl som för den liberala ideologin. I den italienska fascismens ”Carta di Lavoro” heter det uttryckligt: ”Den korporativa staten (dvs den fascistiska) ser i det privata initiativet på produktionens område det värdefullaste och verksamaste instrumentet då det gäller att tillvarata nationens intressen . . . Ett statligt ingrepp i ekonomin sker bara då det privata initiativet saknas, är otillräckligt eller statens politiska intressen står på spel”. Och då filosofen Giovanni Gentile ansökte om inträde i

italienska fascistpartiet skrev han bl a till Mussolini: ”Som liberal av djupaste övertygelse har jag under de månader jag haft äran att medarbeta i edert styrelseverk och på nära håll iakttagit utvecklingen av de principer som bestämmer Eder politik måst erkänna, att liberalismen, sådan jag förstår den, liberalismen som frihet under lagen och därför i en stark stat, i staten som etisk verklighet, i dagens Italien inte företrädes av liberalerna, utan tvärtom av Eder själv.”

Och det är inte bara i Italien som man kan iaktta denna konvergens mellan fascism och liberalism i bådars erkännande av det kapitalistiska systemet. Man har spillt mycket bläck på frågan om de stora tyska industri- och finansmagnaterna, Kirdorf och Flick, Krupp och Thyssen, hälsade Hitlers maktillträde med entusiasm, med reservation eller med motvilja — faktum är att det inte bara var de själva som var det fascistiska ”maktövertagandets” huvudintressenter, utan att den mest representativa av dem, Alfred Krupp, ännu i nederlagets stund, i förhör inför en amerikansk officer, förklarade: ”Vi Krupps är inga idealister. Min far var diplomat och vi hade intrycket att Hitler skulle garantera oss en sund utveckling. Och det har han faktiskt gjort. Efter de år han ledde oss kände vi oss alla bättre . . .” Men alldeles bortsett från detta är det viktigaste naturligtvis att fastställa om Hitlerdiktaturen innebar att den privata äganderätten till produktionsmedlen och kapitalets herravälde över arbetet upprätthölls eller ej. Svaret är utan minsta tvekan att de upprätthölls.

I betraktande av allt detta ter sig de ofta utbasunerade motsättningarna i ”världsåskådning” mellan fascism och liberalism inte längre så betydelsefulla. Marx har med all rätt varnat för att ta de juridiska, politiska, religiösa, konstnärliga eller filosofiska, ”kort sagt de ideologiska former, vari människorna blir medvetna om ...” (produktionssystemets konflikter) . ” och utkämpar dem 'för gott' ”. Men närmare besett saknas det trots allt inte vissa beröringspunkter mellan liberal och fascistisk doktrin. Vi har tidigare nämnt hur fascismen har en tendens att reducera historiska förhållanden till rena naturskeenden och därmed föra dem utanför förnuftets räckvidd. På samma sätt finns i liberalismen en tendens att betrakta det kapitalistiska systemets historiska rörelselagar som om de var naturlagar och kapitalismen som produktionens ”naturliga” form. Man menar därmed att socialismens idé om en förnuftig planläggning av den ekonomiska verksamheten strider mot naturen och att varje ingrepp i ”de ekonomiska krafternas fria spel” måste straffa sig. Anpassar man sig däremot till ekonomins s k naturliga lagar kommer motsättningarna mellan olika behov, den ständiga konflikten mellan allmänt och privat intresse, ja till och med den sociala olikheten att upplösas i en allomfattande harmoni. Det är inte svårt att i liberalismen själv upptäcka samma reduktion av samhället till ”natur” som i de fascistiska idéerna. Och vad gäller saken: jo, man vill täcka över oförnuftigheten i en motsägelsefull samhällsordning i syfte att fortfarande kunna upprätthålla den. Naturligtvis får man trots detta inte glömma bort att liberalismen är principiellt rationalistisk, medan fascismen är öppet irrationalistisk. Men i och med att motsättningarna inom det kapitalistiska samhället skärpes och framför allt i samband med den stora krisen i början av 30-talet blir också liberalismen alltmer frestad att tillgripa irrationalistiska idéer. Men detta hänger samman med att den fria konkurrensen mellan enskilda företagare själv utbildar allt större enheter: den gamla handels- och industrikapitalismen utvecklas till monopolkapitalism med jättelika företagsammanslutningar, koncerner, trustar, karteller. Och detta innebär i sin tur att den borgerliga demokratin med dess fria medborgarideal och institutioner inte längre är på samma sätt som förr ägnad att tjäna systemets upprätthållande. Kapitalets expansion kräver andra former för maktutövningen. Redan 1927 konstaterade Werner Sombart i sitt arbete om ekonomin under högkapitalismen: ”Imperialismen har som hjälpmedel för kapitalismen ställt en stark statsmakt till dess förfogande . . . De liberala idéerna om den fritt svävande konkurrensen mellan enskilda ekonomiska enheter har visat sig olämpliga . . . för kapitalismen”.

Fascismen och staten

Det är här på sin plats att betona att Sombart ser den starka staten som ett ”hjälpmedel” för kapitalismen. I det avseendet såg han mycket klarare än de teoretiker, som fortfarande gör gällande att fascismen betydde att staten lösgjorde sig från den ekonomiska grundvalen och som ”auktoritär” stat rumsterade ”fritt” med kapitalismen och dess företrädare. Man hänvisar härvid i allmänhet till statliga ingrepp i vissa stora koncerners maktområde till följd av krigsekonomin krav, ingrepp som skulle ”bevisa” den fascistiska statens ”autonomi” i förhållande till kapitalet. Men krigsindustrin, rustningarna och krigföringen var inga fristående företeelser utan ingick i ett helt spektrum av ekonomiska motsättningar, imperialistiska konflikter och expansionstendenser, som var uttryck för intressena hos de härskande monopolkapitalistiska grupperna i det senkapitalistiska samhället. Mandel påpekar inte utan skäl att det före det andra världskriget fanns ett första världskrig och att det efter andra världskriget pågår en våldsamt upprustning i USA. Man kan inte ställa krigsekonomin i motsatsställning till monopolkapitalismen i största allmänhet, helt enkelt därför att den förra är en produkt av den senare och ingår som ett element i senkapitalismens ekonomiska struktur.

Och härmed sammanhänger också det egendomliga fenomenet att det finns en ideologisk kongruens även mellan liberalismen och fascismens ”universalitet”. Det är den ekonomiska utvecklingen som medfört kravet på större enhetlighet i samhället, i det monopolkapitalismen skapar ”ett nytt system av beroendeförhållanden av de mest skilda slag” — för att återigen citera Sombart; de små och mellanstora företagen blir beroende av kartellerna och trusterna, jord-egendomen och storindustrin av finanskapitalet, o s v. Detta är den verkliga grundvalen för ”universalismen”: en klass och det av denna klass behärskade produktionssystemet underkastar alla andra klasser sin makt och sätter sin stämpel på samhället och alla dess livsyttningar. I den fascistiska ideologin omtolkas nu detta till en enhet som omfattar och enar alla klasser och därmed upphäver klasskamp och klasser — det rör sig här enligt nazistisk uppfattning om ”skapandet av en verklig folkgemenskap, som höjer sig över ståndens och klassernas intressen och motsättningar”.

Förelöparna

Vi har tidigare sökt påvisa att den moderna kapitalismen utgör grundvalen för fascismen, dess groningsgrund, och vi har också helt kortfattat visat på några skäl varför fascismen inte ens ideologiskt kan betraktas som en reaktion mot liberalismen utan måste ses som uttryck för en kapitalistisk strukturförändring, som inte rubbade själva grundvalarna för liberalismen: den privata äganderätten till och det fria förfogandet över produktionsmedlen. Vi skall nu på ett bestämt material, den tyska fascismen, försöka konkretisera förhållandet mellan fascism och senkapitalism. Man har ofta försökt att fastställa än den ena, än den andra sektorn av stor-kapitalet, som under kamp mot andra grupper uppträtt som ”bärare” av fascismen. Akterna i processen i Nürnberg 1946 mot krigsförbrytarna har ytterligare bidragit med material till belysningen av olika finansgruppers engagemang i fascismen. Man har kunnat fastställa att Hitlerregimen i främsta rummet stöddes av den tunga industrins män, av Vereinigte Stahlwerke, Dresdener Bank och av den preussiska godsägarklassen, junkrarna. De främsta storfinansiärerna var Thyssen, Voegler och Schacht. Då den ”nationella koncentrationens regering” trädde till 1933 orienterade sig också andra stora monopolgrupper mot fascismen: IG-Farben, den elektriska industrin, Deutsche Bank, kanondynastin Krupp, Klöckner-koncernen och andra. Det blev en intim fusion mellan monopolherrarna och det ”statsbärande partiet”. Till ”Freundeskreis der Wirtschaft” ungefär ”Näringlivets vänner”, senare ”Freundeskreis Himmler” — som hade till uppgift att vara rådgivande organ till den fascistiska regimen, hörde utom ledande nazister

Hjalmar Schacht, Raestberg från kaliindustrin, Voegler från Vereinigte Stahlwerke, Bütetisch från IG-Farben, Hecker från kolindustrin, Ritter von Halt från Deutsche Bank, Emil Meyer från Dresdener Bank och greve von Bismarck-Schönhausen som skulle representera junkrarnas intressen. Den tyska industrin byggdes — med strängt bibehållande av principen om privat ägande och fri företagsamhet — upp enligt ”führerprincipen” inom ramen av ”Reichsstand der deutschen Industrie”, och i juli 1933 bildade regeringen ett ”generalråd” för det tyska näringslivet, som blev ett kommandoställe, varifrån män som Thyssen och Voegler, Siemens och Reinhart tillsammans med de nazistiska ledarna dirigerade den tyska ekonomin. Härifrån drevs, sedan den tyska demokratin krossats, arbetarnas fackliga och politiska organisationer förintats och de i ideologin förhärligade bönderna tvångsorganiserats, den tyska upprustningen, och här förberedde den tyska imperialismen i alltmer forcerat tempo sitt krig.

Det står alltså fullständigt klart — och det är i själva verket inte alls överraskande — att den tunga industrin i högre grad än den lätta var intresserad i fascismen, och att — i jämförelse med vad det tyska monopolkapitalet tjänade på upprustningen — ”ariseringen” av den judiska företagsamheten spelade en ytterst ringa roll. Och det är — för att tala med Ernest Mandel — ”inte nödvändigt att genomforska berg av aktmaterial för att få veta att i den situation Tyskland befann sig 1934 fabrikanter av kanoner, pansar och surrogatvaror drog större profiter på upprustningen än de som framställde underkläder, leksaker eller fickknivar”. Men detta innebär inte att någon viss grupp av kapitalister ensamma var intresserade i fascismen eller att fascismen var ett uttryck för den tunga industrins intressen i rustningsindustrin, i motsats till exempelvis exportindustrin eller den i ”lugn och ro” intresserade parasitära rentier-klassen. Otto Bauer, som försökt lansera en sådan teori på grundval av de ”väsentligt” motsatta intressena hos olika fraktioner inom det tyska monopolkapitalet, har alldeles missat vad som är ”väsentligt” för det kapitalistiska produktionssystemet som helhet. Vad som är väsentligt för kapitalet och den inom systemet härskande klassen är inte utrikespolitikens inriktning eller möjligheten att tala och skriva fritt eller att kunna direkt överlägga med av den själv utvalda företrädare om regeringsaffärerna. I alla dessa avseenden har förhållandena varierat i hög grad under kapitalismens olika utvecklingsskeden. Men vad som är väsentligt är privategendomen, möjligheten att ackumulera kapital och förverkliga mervärdet.

Och hur det stod till med detta under den tyska fascismen framgår med all önskvärd tydlighet av de siffror Charles Bettelheim offentliggjort i sin bok *L'economie allemande sous le nazisme* (1946). Profiten för samtliga industri- och handelsföretag steg från 6,6 miljarder mark 1933 till 15 miljarder mark 1938; men medan omsättningen för Bremer Wollkämmerei — en stor textilindustri praktiskt taget stagnerade och för den stora elektriska firman AEG bara ökades med 55 %, fördubblade sig omsättningen för Siemens, tredubblades den för Krupp och Mannesmann-Röhrenwerke, sexdubblades den för Philip Holzmann AG och tiodubblades den för Deutsche Waffen- und Munitionsfabriken AG. Ur detta framgår en helt ”normal” bild av kapitalismen: ett ekonomiskt intresse i profiter gemensamt för hela klassen mot denna bakgrund av plötsligt framtonande och återigen försvinnande särintressen och den från långt tidigare pågående processen av industrins och kapitalets koncentration, vari små kapitalister slukas av större koncentrationer och de stora enheterna tillväxer på bekostnad av de små. I helhetsbilden ingår att samma process samtidigt och påskyndad genom kriget äger rum i USA under liberalismens egid.

Den socialdemokratiska teoretikern Otto Bauer har i fascismen upptäckt tre moment: medelklassens deklassering genom det första världskriget, utarmningen av ytterligare en stor del av småborgarklassen genom den stora världskrisen och dess därmed följande brytning med demokratin och slutligen monopolkapitalets intresse av en ökad exploatering av arbetarklassen — en exploatering som bara är möjlig genom att bryta ned arbetarklassens motstånd och förstöra

klassens fackliga och politiska organisationer. I polemik mot den tidvis populära föreställningen att fascismen ”räddade” Europa från bolsjevismen påpekar Bauer riktigt, att ”fascismens seger inte skedde vid en tidpunkt då bourgeoisin hotades av någon proletär revolution. Fascismen segrade i stället i ett läge då proletariatet redan sedan länge var försvagat och tvingat in i defensiven och den revolutionära flodvågen redan hade ebbat ut. Kapitalist-klassen och godsägarna har inte överantvordat statsmakten åt de fascistiska våldsverkarna för att skydda sig mot en hotande proletär revolution, utan för att kunna pressa ned lönerna, förstöra de sociala reformer arbetarklassen tillkämpat sig och krossa fackföreningarna och arbetarklassens politiska makt-positioner; alltså inte för att undertrycka en revolutionär socialism utan för att slå sönder den reformistiska socialismens landvinningar”.

Kapitalistisk strukturkris

Detta är riktigt. Men även om fascismen inte var ett ”svar” på ”den bolsjevikiska faran” måste man ändå tillägga att den var ett svar på en allvarlig strukturkris, som kapitalismen genomgick i Italien efter första världskrigets slut och fram till 1927 och i Tyskland, mellan världskrisens år 1929 och 1933. Under denna tid försvagades onekligen det kapitalistiska systemet och ökades möjligheterna för arbetarklassen att driva en offensiv politik. Att en sådan offensiv politik inte kom till stånd berodde på många samverkande faktorer, varom arbetarrörelsens olika riktningar ännu i dag debatterar utan att kunna uppnå enighet. Ett avgörande faktum kan man emellertid peka på: arbetarklassens fundamentala splittring. Så lyckades det Hitler att för det tyska kapitalets räkning uppnå vad Mandel kallar ”ett näranog mirakulöst lönestopp”. Timlönerna frystes på basis av förhållandena under den ekonomiska krisen; försvinnandet av massarbetslösheten — som inhöstade regimen så mycket oförtjänt och tanklöst beröm — ledde inte till någon väsentlig höjning av lönerna. ”Att kunna betala samma löner med full sysselsättning som med 5 miljoner arbetslösa — det var ett mirakel som aldrig förr lyckats kapitalet under dess historiska existens”. Förutsättningen var fascismens atomisering av arbetarrörelsen och krossandet av dess organisationer.

För kvalificerade arbetare sjönk den genomsnittliga timlönen från 95,9 pfennig 1928 till 70,5 pfennig, 1933-1936 hade den stigit till 78,3 pfennig och hade 1942 rentav uppnått 80,8 pfennig. Siffrorna är baserade på den genomsnittliga tarifflönen inom 17 industrigrenar. Andra källor har något högre tal för genomsnittliga tarifflöner för yrkesarbetare i tyska riket i dess helhet, men alla dessa tal bekräftar ändå bilden av tarifflöner som stannar långt under förkrigsnivån, något som måste betraktas som ”en prestation” av den fascistiska regimen. Franz Neumann har i *Behemot — the Structure and Practice of National Socialism* (1963) påvisat hur fördelningen av den tyska nationalinkomsten mellan 1932 och 1938 skarpt försköts till förmån för kapitalet: kapitalinkomstens, industriprofitens och handelsprofitens andel i nationalinkomsten steg från 17,4 % år 1932 till 25,2 % 1937 och 26,6 % 1938.

Neumann har också en del att meddela om fascismens ekonomiska funktion då det gäller kapitalackumulation och koncentration. De tyska aktiebolagens kapital steg från 18,75 miljarder riksmark år 1938 till mer än 29 miljarder vid slutet av 1942. Samtidigt minskade antalet aktiebolag från 5 518 år 1938 till 5 404 år 1942 tillfogas kan att under perioden mellan 1931 och 1938 hade antalet aktiebolag minskat från 10 437 till 5 518, alltså med nära hälften. Antalet stora koncerner med ett kapital på mer än 20 miljarder riksmark ökade sin andel i detta kapital från 52,4 % år 1933 till 53,5 % 1939 och 63,9 % 1942. Den fascistiska staten gynnade kapitalkoncentrationen genom tvåångskarteller, organisation av ”riksföreningar” och sammanslutningar för de olika länderna i riket. Riksföreningen ”Eisen und Stahl” leddes av storkapitalisten Röchling, riksföreningen ”Kunstfasern” (konstfiber) av dr Vits från Vereinigte Glanzstoffwerke, och

liknande gällde de s k ”riksgrupperna” och ”huvudkommittéerna”: i spetsen för 8 av dessa 11 kommittéer stod företrädare för de stora koncernerna: Mannesmann, August Thyssenhütte, Deutsche Waffen- und Munitionsfabrike, Henschel-Flugzeugwerke, Auto-Union, Siemens, Weiss & Freytag och Hommelwerke.

För bedömandet av fascismens verkliga karaktär och för styrkeförhållandena mellan monopolkapital och stats- och partibyråkrati erbjuder överenskommelserna mellan staten och företagen om rustningsindustrins priser och vinstmarginaler, liksom naturligtvis förhållandet mellan ekonomins privata och förstatligade sektor, ett viktigt material. De som har sysslat med detta problem — Bettelheim, Neumann, Hallgarten, Gossweiler är ense om att den grundläggande tendensen här inte var förstatligandet, utan en genomgående reprivatisering av näringslivet. Även här dominerade den liberala grundsatsen om privat företagsamhet och förfogande över produktionsmedlen. Lika litet här som annars kan man tala om att fascismen ställde politiken främst; främst kom som alltid monopolkapitalets profiter. Och detta gällde till och med mitt under brinnande krig, då man skulle kunna föreställa sig att anhängarna av ”det totala kriget” skulle skjuta alla hänsyn till det privata näringslivets intressen åt sidan. Men så skedde inte. Vid förhandlingarna i maj 1940 mellan Flick-koncernen och staten om ett uppdrag om produktion av pansargranater hade tjänstemän i ministeriet räknat ut att Flick skulle ha 24 riksmark pr granat. Koncernen begärde 39 mark och 25 pfennig. Man enade sig slutligen om 37 RM — en liten nätt extravinst på 13 riksmark pr granat, vilket betydde mer än 35 % och över en miljon riksmark i extravinst för alla intill slutet av 1943 producerade granater. Allmänt talat gjorde den nazistiska regimen ingenting för att hindra koncernherrarna i deras vinststrävanden, trots att de hade kunnat berika staten enormt genom att förstatliga den privata sektorn av rustningsindustrin; i stället arrenderade de mot en viss andel i vinsten ut de statliga ammunitionsfabrikerna till privata företagare, som vann enorma extraprofiter på kuppen, eller sålde dem rentav till privatföretagare med betydande förluster.

Monopolkapitalets största affär

Men den största affären för det tyska monopolkapitalet var fascismen själv. Redan från början finansierades nazismen genom ett massivt stöd från ännu visserligen begränsade kretsar av storkapitalet. Industrikaptenerna, finanskapitalets män och storgodsens herrar hyste en viss tvekan innan de ”satsade” på ”ledaren” Adolf Hitler. Arbetarrörelsens oenighet och passivitet hjälpte dem till ett beslut, och från 1931 styrde man hän mot den auktoritära staten med massiv löne- nedpressning och revision av Versailles-fördraget på programmet. Då Hitler gjorde upp med sitt partis vänsterflygel, som tagit hans ”socialistiska” demagogi på allvar, och monopolkapitalets män kunde känna sig säkra på att privategendomen skulle säkras och ”führerprincipen” inom industrin bara betydde att deras egen makt garanterades, då var alliansen mellan storindustri och fascism färdig. Weimar-republikens öde var beseglat och ”gatan fri för de bruna bataljonerna”.

De elaka tyskarna

Vi kan nu skjuta åt sidan teorierna om fascismen som ett småborgarklassens uppror eller som en ungdomens revolt eller som uttryck för en viss bestämd kapitalgrupps herravälde eller som ett elementärt utbrott av mystiska och dunkla själskrafter inom människan. Men man får också ofta höra att fascismens auktoritära och nationalistiska drag skulle vara något specifikt tyskt och att dess utbrott av destruktivt barbari skulle ha sin grund i den tyska folkkaraktären. Förutsättningen för detta är naturligtvis att man bortser från nazismens uppenbara likheter med motsvarande rörelser i andra länder. Nödvändigt är också att man bortser från de ekonomiska och sociala aspekterna som förklaringsgrund. Men till och med under dessa förutsättningar är det svårt att

kunna hävda iden att nazismen skulle ha sin grund i en föregivet ”dålig” tysk folkkaraktär; tanken att ett helt folk till följd av sina vissa nedärvda eller traderade egenskaper skulle ha en särskild böjelse för ”det onda” förefaller inte möjlig att logiskt upprätthålla och förnuftsmässigt motivera. Heinz Wiesbrock har påpekat att man inte helt enkelt kan helt avvisa det förhållandet att det finns relativt konstanta dispositioner hos varje folk som berättigar att man kan tala om en ”folkkaraktär”. Sådana konstanter är språket, som länkar känslan, ger den färg, rentav frambringa den. En annan konstant är den som betingas av det geografiska läget: att engelsmännen bor på en ö har påverkat folket och att polackerna levat delade och splittrade under många hundra år har också bestämt deras sätt att se på sig själva och omvärlden. Ytterligare en annan tar sig uttryck i exempelvis det engelska gentlemannaidealet, eller fransmännens gentil'homme. Men man kan här inte uppfatta ”folkkaraktären” som själv en konstant, och ser man som historikern Ranke i folken ”individualiteter”, ”andliga väsen” eller rentav ”Guds tankar” hamnar man i en orimlig metafysik. De så kallade ”folkkaraktärerna” är historiska produkter, de förändras under utvecklingens lopp och under yttrevärldens påverkan, och de bestäms av klassförhållanden och klasstrider inom det rådande systemet. ”Gentlemannaidealet” är ju uppenbart en klassprodukt, engelsmännens insulära inriktning mjukas upp genom den allt livligare kontakten med världen i övrigt, de nationella särarterna tonas ner genom de nationella marknadernas tendens att uppgå i en enda världsmarknad. ”Agressivitet” är ingen speciellt tysk egenskap. Vad man kan säga är att fascismen uppkommit till följd av speciella historiska konstellationer, som kan förnuftsmässigt analyseras och som ingår i en viss historisk situation och ett visst historiskt system.

Många har härvid pekat på att fascismen är följden av en djupgående ekonomisk och social kris hos senkapitalismen, en strukturkris som började som en klassisk ekonomisk överproduktionskris men till sina verkningar gick långt utöver en sådan. Kapitalismen kunde inte längre ackumulera kapital på ett ”naturligt” sätt under de givna konkurrensbetingelserna på världsmarknaden, det vill säga med den rådande reallönenivån och arbetsproduktiviteten och med den rådande tillgången till råvaror och avsättningsmarknader. Hur fascismen fyllde sin uppgift att med ett slag våldsamt ändra på dessa betingelser till förmån för de avgörande monopolkapitalistiska grupperna har vi redan talat om.

Demokrati eller diktatur?

Vad som klart framgår av fascismens historia är att den härskande klassen är beredd att välja den form av maktutövning, som bäst passar den — det vill säga den form av maktutövning som bevarar den privata äganderätten till produktionsmedlen, ger företagaren största möjliga spelrum för sin initiativkraft och säkrar honom den nödvändiga kapitalackumuleringen och den största möjliga vinsten. Är kapitalistklassen demokratisk? Demokratien är visserligen årsbarn med den franska revolutionen, med borgarklassens frigörelse från monarkisk absolutism, feodalt adelsvälde och skråtvång. Men demokratien kan sedan den tagits om hand av borgarklassens motspelare, arbetarklassen och dess politiska och fackliga organisationer, också bli en fara för det kapitalistiska systemet. Leo Trotskij, som ägnat ingående och intressanta studier åt den tyska fascismen, vill som så många på den kommunistiska kanten göra gällande att demokratien under imperialismen och i sin borgerligt-demokratiska form innebär det gynnsammaste sättet för kapitalet att utöva sin makt. Framför allt menar han att möjligheterna att under en borgerligt-demokratisk regim genomföra vissa reformer i den växande och alltmer välorganiserade arbetarklassens intresse skulle utgöra ett slags säkerhetsventil för energier som kunde hota systemet. En reformpolitik under demokratiska former skulle därför vara just det bästa som kapitalet kunde önska sig.

Detta argument, som naturligtvis är riktat mot arbetarklassens ”reformistiska” flygel, håller

emellertid inte streck. För det första har kapitalet och dess politiska partier alltid hårdnackat bekämpat den socialdemokratiska reformpolitiken, något som är ganska naturligt eftersom kostnaderna för en sådan politik måste innebära en beskärning av den del av kapitalisternas mervärde som annars skulle vara ren profit. För det andra är en sådan reformpolitik, där den bedrivs framgångsrikt, en följd av arbetarklassens växande styrka, sammanhållning och politiska och fackliga organisation, något som kapitalisterna i och för sig måste uppfatta som ett hot mot systemets existens. Och för det tredje har kapitalisterna endast med motvilja accepterat demokratin i de länder där den folkliga frihetstraditionen varit stark och där de i längden inte kunnat motsätta sig trycket från de grupper som tidigare ställts utanför de politiska avgörandena. Det räcker med att här erinra om den långa och hårda kamp som den svenska arbetarrörelsen under årtionden måste föra mot en konservativ och liberal borgerlighet, innan äntligen ”det demokratiska genombrottet” kom efter det första världskriget och under trycket av de revolutionära omvälvningarna utomlands. För det fjärde var — som tidigare påpekats — fascismens maktövertagande varken i Italien eller senare i Tyskland ett svar på en hotande ”bolsjevikisk revolution” utan en följd av den demokratiska socialismens landvinningar och det hot en reformpolitik innebar mot den i full kris stadda monopolkapitalismen.

Däremot visar en företeelse som fascismen att borgerligheten är beredd att välja den form för herravälde som bäst passar den. Kan diktaturen förverkliga kapitalets strävan efter kapitalackumulation, efter extraprofit, efter nya råvarukällor och avsättningsmarknader, efter ett så fullständigt realiserande av mervärdet som möjligt, väljer borgerligheten och dess toppmän diktaturen och förverkligar den om det är möjligt; det vill säga under förutsättning att arbetarnas fackliga och politiska organisationer och med dem demokratins institutioner krossas. Så skedde det i Tyskland, och så öppnades för den tyska monopolkapitalismen möjligheten till en dittills aldrig sedd expansion. Redan på den ekonomiska konferensen i London i juni 1933 hade den tyske finansministern Alfred Hugenberg krävt tillbaka de tyska kolonierna och framkastat tanken på en tysk kolonisation av delar av Sovjetunionen och Polen. Under det spanska inbördeskriget blev Spanien ett experimentalfält för den tyska krigsmakten och kunde den spanska järnmalmens exploateras för den av Krupp ledda upprustningen. Trots att Tyskland 1937 uppnått ställningen som den ekonomiskt starkaste makten i världen efter USA hade det tyska monopolkapitalet stora råvaru- och finansieringssvårigheter. Ockupationen 1938 av Österrike med dess rika tillgångar på järnmalm, koppar, bly, zink o s v öppnade nya råvarukällor för den tyska rustningsindustrin och tillförsäkrade dessutom den tyska armén ett strategiskt betydelsefullt uppmarschområde mot de sydösteuropeiska staterna. I denna expansionspolitik ingick naturligtvis också införlivandet av Tjeckoslovakien med det tyska riket. Det andra världskriget var den direkta fortsättningen på det tyska monopolkapitalets expansion och angreppet mot Sovjetunionen föregicks av en grundlig planering av Sovjetunionens kommande ekonomiska utplundring.

Auktoritär tendens

Redan socialdemokraten och marxisten Rudolf Hilferding har påpekat att industrins och kapitalets koncentration på allt färre och allt större enheter redan i och för sig leder till en tendens hos de härskande att föredra auktoritära eller rentav totalitära former för den politiska makten framför demokratiska. ”Ekonomisk makt”, säger Hilferding, ”betyder också politisk makt. Herraväldet över ekonomin leder också till förfogande över statsmakten. Ju starkare koncentrationen är inom det ekonomiska området, desto mer oinskränkt behärskar man staten. Denna strama sammanfattning av statens alla maktmedel framträder som den högsta grad av maktutveckling och staten som ett oövervinnligt instrument för den ekonomiska makten . . . I sin fulländning betyder finanskapitalet det högsta stadiet av ekonomisk och politisk maktfullkomlighet i

kapitaloligarkins hand. Det fulländar på detta sätta kapitalmagnaternas diktatur.”

Här har Hilferding tecknat innehållet i den fascistiska diktaturen. Med tanke på denna utvecklingstendens förstår vi utan vidare nödvändigheten att kämpa för den ekonomiska demokratin. Vi har sett att borgerligheten i en krissituation kan föredra diktaturen som styrelseform framför demokratin. Vi har sett hur den ekonomiska makten under sin expansion strävar att underlägga sig den politiska. För oss som demokratiska socialister är det nödvändigt att föra över kampen för demokratin på det ekonomiska området och förskaffa den fackliga och politiska arbetarrörelsen ett växande inflytande över produktionsmedlen ända intill dessas överförande i samhällets ägo. Det ligger helt i linje med kapitalismens växande koncentration och monopolistiska struktur att företagarna och deras partier motsätter sig demokratin förverkligande inom den ekonomiska sfären. De borgerliga svävar på målet eller tar helt avstånd redan då det gäller jämlikhetsfrågorna i stort. Och en av det svenska monopolkapitalets ledande män, Curt Steffan Giesecke, har helt tagit avstånd från den ekonomiska demokratin och bekänt sig till en öppet auktoritär syn på arbetslivet. I en intervju i Aftonbladet den 15 september 1975 gjorde han klart att all beslutsrätt inom företagen skall förbehållas dem som äger dem: ”Vi delar inte makten med er!” förklarade han och tillade att ingenting får rubba det ekonomiska system vi har — med andra ord det kapitalistiska. Här stöter vi åter på den för auktoritära och liberala borgerliga riktningar gemensamma ”hörnstenen”: den enskilde kapitalisten skall fritt förfoga över de produktionsmedel han äger, och han skall vara säker i besittning och handskande med denna privategendom. Hit men inte längre sträcker sig liberalens demokrati.

Stöttruppstaktik

Vi har talat om tendensen att med kapitalets koncentration och monopolkapitalets ekonomiska herravälde också följer kravet på en centralisering av statsmakten och eliminering av arbetarorganisationerna. Nu är visserligen monopolkapitalets ledare oerhört mäktiga men utgör ändå i förhållande till befolkningen i stort och de organiserade lönearbetarna i synnerhet rent antalsmässigt en mycket liten minoritet. Under de förhållanden som rådde i Tyskland och Italien var det inte möjligt att krossa arbetarrörelsen med hjälp av den ordinarie polisen eller ens med upprättandet av en militärdiktatur. Varken polisstaten eller militärdiktaturen förfogar rent tekniskt över tillräckliga medel att varaktigt krossa, eliminera och demoralisera en samhällsklass, som räknar miljoner människor och som dessutom är medvetet skolad och väl organiserad. För att eliminera en organiserad klasskamp från alla dessa människors sida behövs en massrörelse som å sin sida kan bringa stora människomassor i rörelse och som med hjälp av systematisk massterror, gatukrig och våldspraktik kan nöta sönder och demoralisera de medvetna delarna av arbetarklassen och som efter maktövertagandet kan förrinta organisationerna och beröva deras medlemmar modet. Denna massrörelse skapade fascismen med sina SA- och SS-garderna, som med sin stöttruppstaktik ständigt oroade de socialdemokratiska och kommunistiska arbetarna, störde och splittrade deras möten, överföll deras demonstrationer i regelrätta gatuslag, misshandlade, pryglade, mördade dem.

Arthur Rosenberg har påpekat att medan det redan före det första världskriget fanns ansatser till en fascistisk ideologi, saknades däremot denna stöttruppstaktik, som blev säregen för den italienska och tyska fascismen. Det enda undantaget är det tsaristiska Ryssland, där de så kallade ”svarta hundradena” agerade som aktiva stöttrupper vid de judepogromer som tjänade som avledare av missnöjet med den härskande regimen. ”Visserligen”, säger Rosenberg träffande, ”är de härskande klassernas brutalitet mot de behärskade lika gammal som den civiliserade mänsklighetens historia. Särskilt den europeiska kapitalistklassen har aldrig varit rädd för att gå fram med största hårdhet ända till våldsamt blodutgjutelse när socialismen eller bara en folklig demokrati har hotat

dess maktställning. Den franska kapitalistklassen slog ned Paris' arbetare i blodiga massaker 1848 och 1871. Bismarck höll den tyska arbetarklassen fångslad i socialistlagens bojar från 1878 till 1890. Men det föreföll dock självklart att den härskande klassen skulle utöva makten i sin stat med hjälp av statsapparaten, som ju är till för att tjäna detta syfte: överheten, polisen och rättsväsendet skall bekämpa omstörtningar, och om de inte räcker till, skall militären gripa in...”

Ytligt sett är stöttrupper av fascistisk typ inte ”anpassade för någon av den politiska kampens normala möjligheter. Deras existens bevisar att det inte råder fredstillstånd inom staten. Men det råder inte heller något öppet inbördeskrig”. Statens motståndare är inte i stånd att göra uppror för att erövra makten. Legalt sett är stöttruppstaktiken ett hån mot rättsstaten och stöttruppsmännen borde hamna i fängelse. Men i verkligheten lämnas de i fred därför att de härskande sympatiserar med dem och är tacksamma för den insats de gör. Och insatsen är helt enkelt att de bereder väg för den diktatur, monopolkapitalet för tillfället önskar, genom att atomisera, splittra, mala sönder, förödmjuka, sätta ur spel demokratins försvarare, i främsta rummet arbetarna och deras organisationer, men också andra ”misshagliga” grupper, såsom judarna, pacifisterna och en del kristna grupper. Och härvid får man inte låta lura sig av att vissa både liberala och konservativa personer inom den härskande klassen uttalade sitt ogillande av stöttruppernas metoder. Det väsentliga är att de lät det ske, och att de drog nytta av att det skedde.

Rekryteringen

Som massrörelse rekryterades fascismen ur den medelklass som så hårt drabbades av kapitalismens strukturkris och som blivit desperat genom dess verkningar: inflation, bankrutt för småföretagen, massarbetslöshet för akademiker, tekniker och högre tjänstemän. Till dessa slöt sig också krisdrabbade och till förtvivlan drivna arbetare, som tog nazismens socialistiska demagogi på allvar och trodde att de fascistiska ledarna skulle förverkliga den socialism som arbetarrörelsens normala organisationer inte hade lyckats ge verklighet åt. Den fascistiska massrörelsen dominerades dock av småborgerligheten och dess ideologi var en medelklassideologi: just inom denna grupp utbildades vad Adorno och Horkheimer kallat ”den auktoritära karaktären” och som kännetecknas av en mekanisk underkastelse under konventionella värden — t ex den genom skolan indoktrinerade nationalismen och den kristligt borgerliga moralen; vidare blind lydnad för auktoriteter — föräldrar, lärare, militärbefäl, överordnade, ämbetsmän, ledare; ytterligare blint hat mot dem som står utanför gruppen, mot opponenter och outsiders — socialister, arbetare, judar, kommunister; härtill också en ovilja mot introspektion: man är rädd för att ställa sig själv frågan om motiven för sitt handlande och grunderna till sina antipatier; stelt stereotypiserat tänkande hör också till bilden. Begreppen är fastlåsta, entydiga och kan inte ifrågasättas, en jude är en jude och därmed jämt, en ”undermänniska”; till och med om han uppvisar ”mänskliga” drag bortrationaliseras de genast av det stereotypiserade tänkandet som ovidkommande eller återförs på dåliga karaktärsegenskaper som list, förslagenhet, maskering. Till sin människouppfattning vacklar den auktoritära karaktären mellan grälsjukt moraliserande och cyniskt smädande av ”människonaturen”. Det var denna småborgerliga massrörelse som uppbar den fascistiska ideologin och dess akademiska inslag — Goebbels, Krieck, Rosenberg — som formulerade den i mystiska och motsägelsefulla begrepp som ”folket”, ”blodet och jorden”, ”rasen”, ”offret” och så vidare. Vad som gjorde den till en fascistisk rörelse var dess redobogenhet att släppa lös sina aggressioner som direkt fysiskt våld mot lönearbetarna och deras organisationer. Då de hade fyllt denna roll, fick de till uppgift att som kvartersvakter och spioner övervaka de övriga medborgarna och anmäla alla tecken till ”statsfientlig verksamhet” — det vill säga till opposition. De som hade trott på något slag av socialism krossades i den blodiga inre uppgörelsen i juni 1934 och SA försvann från gatan som en densamma behärskande organisation.

Under vilka förutsättningar kan nu denna fascistiska massrörelse fylla sin uppgift att atomisera, krossa och förstöra arbetarrörelsen och dess organisationer och bringa de demokratiska institutionerna ur spelet? Räkna vi med de omständigheter som föregick både Mussolinis och Hitlers maktövertagande finner vi att i båda fallen under perioden före maktövertagandet situationen var fördelaktig för de fascistiska banden, medan den däremot var ogynnsam för lönearbetarna. Så länge chanserna vägde jämt skulle monopolkapitalet aldrig ha vågat satsa på fascismen, ty då skulle arbetarklassen objektivt haft samma chans att vinna som fascisterna. Men då det visade sig att den fascistiska massrörelsen verkligen var tjänlig som murbräcka mot arbetarrörelsen, satsade kapitalet på den och vann som vi sett en enorm utdelning på det insatta kapitalet.

37

Då fascismen krossat monopolkapitalets motståndare har den enligt dettas mening gjort sin skyldighet. Den fascistiska massrörelsen byråkratiseras och sammansmälter i stor utsträckning med den borgerliga statsapparaten och dess monopolistiska företagare. Den småborgerliga och ”socialistiska” demagogin försvinner ur den officiella ideologin. Eftersom kapitalets rörelsefrihet genom arbetarrörelsens krossande nu blivit större, orienterar det sig politiskt mot världsmarknaden, och fascismens äventyrspolitik vänder sig från de inre förhållandena till utrikespolitiska världserövrarföretag. Det är inte medelklassens intressen som fascismen företräder den har gjort sin tjänst och kan gå. Monopolkapitalets historiska intressen är de vägledande, och sedan de inre hindren för deras förverkligande undanröjts, blir världen vittne till och offer för försöket att förverkliga dem.

I dag — i morgon fascismens gränser

Vad som hittills sagts visar att fascismen är en rörelse som bara kan utvecklas inom ramen av monopolkapitalismen och som kan spela en roll endast om vissa förutsättningar föreligger. Nu är det en utbredd osed att sätta stämpeln ”fascism” på alla möjliga företeelser i samtiden, som passar in under samlingsrubriken ”reaktion” eller ”diktatur”, men som inte har mycket gemensamt med fascism i verklig mening. Om det dyker upp någon auktoritär rörelse i ett halvkolonialt land så finns det inte något skäl att kalla den ”fascistisk” därför att den svär trohet till en ”ledare” eller sätter på sina anhängare en uniform. Om det exempelvis gäller ett land, vars kapital huvudsakligen ligger i utländska händer och landets öde bestäms av en utländsk imperialism, så kan man inte kalla en borgerligt-nationalistisk rörelse inom detta land, som strävar efter att befria sig från detta främmande inflytande, för ”fascistisk”. Och man kan inte ens göra det om den uppvisar ytliga likheter med fascismen i exempelvis en extrem nationalism eller ledarkult. Mäter man denna rörelse på dess förhållande till storkapital och arbetarklass träder genast olikheterna i dagen, och de är avgörande. Medan fascismen konsoliderar storkapitalet och krossar arbetarklassen, riktar de borgerligt nationella rörelserna sin kamp mot det utländska kapitalet och bereder väg för arbetarklassens organisationssträvanden. Den peronistiska rörelsen i Argentina går inte ut på att krossa arbetarklassen utan har tvärtom gjort det möjligt för denna att organisera sig i fackliga massorganisationer. Naturligtvis är dessa borgerligt-nationella rörelsernas möjligheter att manövrera mellan utländsk imperialism och inhemsk arbetarrörelse historiskt och lokalt begränsade, och de kan så småningom drivas i armarna på imperialismen. En sådan vändning kan leda till en blodig repression, sådan som de indonesiska generalerna med en sådan bestialitet iscensatte i Indonesien efter oktober 1965. Men det är ändå en väsentlig skillnad mellan en sådan militärdiktatur — som förvisso kan uppvisa drag som liknar fascism — och fascismen i egentlig mening.

Nyfascism

Inte heller är den tendens mot utbildning av en stark statsmakt som för närvarande träder i dagen i många av de västliga, framskridna kapitalistiska länderna, symtom på en ”smygande fascism”. Här finns efter vad man kallat ”en långvarig utvecklingscykel med expansiv grundton”, d v s efter utbildningen av vad som något oegentligt kallats ”överflödssamhället”, inte någon desperat, utarmad och deklasserad medelklass av den typ som utgjorde rekryteringsbasen för fascismen som massrörelse. Att neofascismen saknar möjlighet att erövra en bred massbasis för närvarande tycks bekräftas av de svårigheter som mött den tyska nyfascistiska rörelsen. Nu är det mätta borgare som slåss på gatorna med radikala arbetare och studenter och ropar på polis och vattenkanoner — inte tuffa garden av undernärda småborgare och akademiker som under fascismens fälttecken rycker in i hela industriområden och storstäder och med batonger, knivar och eldvapen rensar gatan ”fri för bruna bataljoner”. Den ”starka staten” kan visserligen sätta in en hård förrepression och med hänsynslöst våld slå mot radikala grupper av arbetare och studenter, men den kan inte krossa, atomisera, splittra och skingra arbetarnas organisationer och inte heller finna fascistiska privatarméer som gör jobbet åt den. Inte ens i Spanien med dess fascistiska förflutna kan den ”starka staten” numera med hjälp av sin militär- och polisapparat undertrycka en växande massrörelse, som kräver en ny tingens ordning i samhället.

Uppstår det en radikal förändring i den ekonomiska utvecklingen i de framskridna kapitalistiska länderna i väster, inträder det en svår ekonomisk kris — något som naturligtvis ingalunda är någon omöjlighet — då kan vi däremot räkna med en ny, omedelbar fara för fascism. För närvarande är det — som Ernest Mandel påpekar — viktigare att kämpa mot monopolkapitalet och dess tendens att vilja lägga sig till med ett allt starkare inflytande över statsmakten än att bekämpa en mer eller mindre inbillad ”nyfascism”. Det finns all anledning att instämma i detta. Dagens viktigaste uppgift för arbetarklassen är kampen för en ekonomisk demokrati, kampen mot alla försök att inskränka arbetarnas rättigheter genom nödlagar, antistrejklagar, penning- och frihetsstraff för ”vilda strejker”, begränsningar i demonstrationsrätten, statlig och kapitalistisk manipulation av massmedia och så vidare. Det är viktigare att bekämpa försöken att nagga de elementära demokratiska rättigheterna i kanten än att agitera mot en mer eller mindre inbillad ”smygfascism”. Ty ”aptiten växer medan man äter”, och den allmänt utbredda tendensen till passivitet och avpolitisering inom även stora delar av arbetarklassen kan ge den ekonomiska makten och dess partier smak på ännu mer vitala ingrepp i arbetarnas rättigheter och rentav bereda vägen för deras regeringsövertagande i länder där de inte redan har makten.

Naturligtvis får man för den skull inte sluta ögonen för den potentiella fascism som finns i många länder, där man medvetet odlar rashat och främlingsfientlighet mot svarta, färgade, utlänningsarbetare och mot minoriteter som avviker från den konformism som alltmer tycks bli regel i de framskridna kapitalistiska länderna. Å andra sidan har i varje fall den västeuropeiska borgerligheten redan en gång bränt fingrarna duktigt på ett fascistiskt experiment. Det är därför sannolikt att nästa — om det kommer — kommer att äga rum i USA. Men de erfarenheter arbetarrörelsen gjort och det fördjupade studiet av fascismens väsen är grunden för en vaksamhet, som inte är någon garanti, men dock ett av hindren för ett återuppförande av den fruktansvärda tragedi, som under åren 1922 till 1946 gick över världsscenen.

Idéer och makter

Vår heligaste plikt är att tjäna det germanska... Från det ögonblick då germanen vaknar, uppstår en ny värld ... Att germanernas herravälde betyder en lycka för alla jordens folk kan ingen bevisa; från begynnelsen och till denna dag ser vi germanerna slakta hela stammar och folk... för att bereda plats för

sig själva.

HOUSTON STEWART CHAMBERLAIN

Det irrationellas popularisering, en tilldragelse under vårt århundrades andra och tredje årtionden, är väl det ynkligaste och löjligaste skådespel som historien uppvisat.

THOMAS MANN

Kunde man uppfylla kortsynta och ytliga sentimentalisternas dröm och göra kriget omöjligt, skulle man därigenom förstöra hela den mekanism, som bestraffar nationell korruption och belönar nationell dygd. De högre stående skulle inte längre ersätta de mindervärdiga, och hela den mänskliga utvecklingsprocessen skulle stanna av.

HAROLD T. WYATT

Innerst hos alla dessa förnåma raser kan man inte ta fel på rovdjuret, den praktfulla, efter byte och seger lystna, kringströvande blonda besten . . . — romersk, arabisk, germansk, japansk adel, homeriska hjältar, skandinaviska vikingar — i detta behov liknar de varandra alla ...

FRIEDRICH NIETZSCHE

Man måste ha ett hjärta av krokodilhud för att inte hysa medlidande med de arma utsugna tyskarna och hat till judarna... och till dem som av ”humanitet” för judarnas talan eller är för fega att trampa sönder denna ohyra. Trikiner och baciller underhandlar man inte med, de ”odlas” inte utan de oskadliggöras så snabbt och radikalt som möjligt.

PAUL ANTON DE LAGARDE

Heroisering av människan

Vi lever inte längre i bildningens, kulturens, humanitetens och den rena andens tidsålder, utan under kampens nödvändighet... Av denna tidsålders människor kräves därför såsom livsuppgift inte den idealistiska, utan den heroiska hållningen.

ERNST KRIECK

Condottiäridealet

Fascismens frammarsch och maktövertagande åtföljes av en demagogisk kampanj mot ”det gamla samhällets” människotyp, värderingar och ideal. Man vänder sig mot det platta och all dagliga i ”borgerlighetens” syn på människan, mot rationalismen, mot tron på förnuft och framåtskridande, mot ”1789 års idéer” — och naturligtvis mot ”marxismen”, arvtagaren till dessa idéer. Varken Mussolini — ”Sågspåns-Caesar”, med Seldes' uttryck — eller Hitler var tänkare. Deras ”ideologier” var produkter av halvbildning, av osmält läsning, utan sammanhang och eftertanke. Båda behandlade idéerna efter deras politiska användbarhet. Mussolini började som romantisk rebell. Han var till sin natur en våldsmänniska. Sorel förespådde att han en dag skulle ”uppträda i spetsen för en väldig legion, hälsande den italienska flaggan med sitt svärd. Han är en fjortonhundredratalienare — en condottiär.” Condottiärerna — män som Guido da Montefeltre, Sigismondo Malatesta, Bartolomeo Colleoni, Gattamelata, Giovanni della Bandenere eller Cesare Borgia — var härförare som sålde sig och sina soldater till än den ena, än den andra av renässansens italienska furstar eller stadsrepubliker — beroende på vem som betalade bäst. Mussolinis barndom och uppväxt var ett pandemonium av prygel, våld och slagsmål, och de gjorde honom till en man som inte ett ögonblick tvivlade på att rätten satt i spjutstångs ände. Opportunist som han var, blev den forne socialisterna då stunden var inne det italienska kapitalets condottiär. Ideella bindningar var honom helt främmande. Liksom senare Hitler offrade Mussolini 1920, då han såg socialisternas splittring och oförmåga att erövra makten, hela den fascistiska sociala demagogin med dess slagord mot varuhuset, big business och storgodsägarna,

och ställde som äkta condottiär sina med revolverar, batonger, knogjärn och ricinolja utrustade ”kampgrupper” till de milanesiska bankirernas, det turinska Lega Industriales och hela det italienska industriförbundets och storgodsägarnas förfogande. På samma sätt prygade Hitler den tyska nazismens ”sociala program” — med ”brytandet av ränteslaveriet”, kampen mot storkapitalet och för ”en tysk socialism” — så snart kapitalisterna krävde öppna kort i spelet om makten. ”Der Führer” prygade till och med sina gamla kamrater inom ”rörelsen” åt storkapitalets och militarismens Molok i den blodiga uppgörelsen med Röhm och ”nationalbolsjevismen” inom SA den 30 juni 1934.

Sådana var den ”nya heroismens” prototyper.

Deras ”andliga värld”

I de psykologiserande biografierna — William L. Langers, Werner Masers, Joachim C. Fests — diskuteras ofta Hitlers ”bildningsväg” och omfånget av hans ”beläsenhet”. Fest anmärker att Hitlers egentliga, ”positiva” bildningsupplevelser var kriget, som frälste honom från de många förödmjukelserna han till följd av sin motvilja mot hederligt arbete, mot ”normalitet och plikt” upplevde under de vagabonderande, sysslolösa åren i Wien, då han tog sig fram som ”konstnär” och ”student” och som kulminerade då han vid den militärmönstring han så länge undandragit sig förklarades för kronvrak. Maser ger ”ledarens” ideologi den äkttyska och groteskt smickrande benämningen ”andlig värld”. Men han är också angelägen att betona att man trots uppgifter av samtida om vidden av Hitlers kunskaper med hänsyn till hans planlösa, slarviga och lättjefulla sätt att slumpvis läsa än det ena, än det andra måste ställa sig skeptisk till allt tal om hans ”genialitet”. Läsningen av *Mein Kampf* ger ett kusligt intryck av inkräkthet (han var med katolsk psykologisk terminologi ”incurvatus in se”), dyster fanatism, manisk besatthet och banal språklig korruption. Även om hans kamrat från vagabondtiden i Wien, August Kubizek, vittnar om att Hitler läste ”oerhört mycket” och nämner namn som Schopenhauer och Nietzsche, Lessing och Schiller, är man inte benägen att tro att den blivande ”ledaren” lärt sig något väsentligt av sin lektyr, i synnerhet inte språkligt — ty då skulle han knappast ha låtit ”ödets hårda

45 hand” öppna sitt öga för ”judens undermännlighet”. Snarare får man förmoda att det var några häften av den antisemitiske galningen Lan(c)z (von Liebenfels) tidskrift *Ostara* och andra obskyra judefientliga broschyrer (trots att han själv envetet förnekade varje kännedom om *Ostara*) som kom i hans väg — med det nämnda märkliga resultatet. Greiners uppgift att Hitler under sin ”bildningsväg” ”grävde ner sig” i översättningar av den klassiska grekiska och romerska litteraturen, läste Homeros, Sofokles, Aristofanes, Ovidius och Horatius, liksom att han lärde känna Shakespeare, Herder, Goethe, Wieland, Dante, Hauptmann, Sudermann, Ibsen och Zola, ter sig inte helt trovärdig. Trots att det rör sig om ett verkligt kraftprov är man mer benägen att ta Otto Dietrich på ordet då han berättar att Hitler 1933 till 1934 läste om alla böcker av sin ungdoms favoritförfattare Karl May, vars indianromaner är en egenartad blandning av sadism, antiintellektualism, spiritism och sexualbortträngning, och som till antalet uppgår till inte mindre än sextio band! Den spökliga verklighet med riksdagshusbrand, ”blodsvecka”, judemassakrer och slakt på egna ”förrädare” som den ”gudasände” ledaren iscensatte just vid denna tid verkar onekligen mer som en sadistiskt perverterad upplaga av ”indianer och vita” för vuxna än man kunnat vänta sig av en man som enligt en beundrare, Hans Severus Ziegler, ”behärskade” musik, konsthistoria och ”vidsträckta områden av världshistorien”.

Tyranni som ”skön konst”

Tyranner har i alla tider smickrats som hjältar och genier. De älskar den heroiska attityden. Och framför allt kräver de den av dem som skall offra sig för deras och deras uppdragsgivares makt.

Men det är inte så lätt att geniförklara vår tids politiska ledargestalter som länge svunna tiders. Den moderna psykologin och den marxistiska vetenskapen har eroderat själva genibegreppet. Författare som Freud, Kretschmer och Lange-Eichbaum har blottlagt den tvetydiga förbindelsen mellan ”storhet”, ”geni” å ena sidan och ”galenskap”, psykopatologiska och andra ”bionegativa” bestånd å andra sidan. Marxismens historiesyn har visat på de gränser den samhälleliga verkligheten drar upp för det personliga handlandet. ”Mussolini har alltid rätt” hette det i den fascistiska dekalogen. Men hur många trodde det? Den på sin tid kände tyske skriftställaren Emil Ludwig trodde mycket och naivt i sina *Samtal med Mussolini*. Framför allt trodde han att ”il Duce” var renässansens ”uomo universale”, väckt till nytt liv. Men vad är det Mussolini säger? Återigen halvbildat nonsens — som att antikens romerska arkitektur skulle vara skönare än den grekiska, eller att Wagner ”icke skrivit verkligt tysk musik”. Mussolini läste liksom Hitler planlöst och utan kritik. Att han kom från en fattig miljö var naturligtvis inget brott. Han berättar för Emil Ludwig om hur han som understödstagare i en internatskola led av att bli förödmjukad. Men trots detta revolterade han inte mot det klassamhälle varav skolan var en modell. Han ville inte avskaffa det dåliga samhället, utan vara den förste i det. Han var redan som barn kontra-revolutionär. Hans intellektuella arsenal var sammanrafsade fragment av Vilfredo Paretos moraliska indifferentism, Nietzsches idéer om ”övermänniskan”, den ”vilda blonda besten”, Croces nyidealism och Marinettis futurism — alltsammans reaktionärt tankegods. Han heroiserade sig själv och ville — som han förklarade för Ludwig — ”dominera massorna så som konstnären gör”. Med förkrossande banalitet talade han om sig själv som bildhuggaren som kämpar med marmorblockets motspänstighet i formskapandets ögonblick; hela hans ideologi är, som Borgese säger, ”avskrädet från den kosmopolitiska esteticismens och dekadensens häxkök” — människorna borde ha lyssnat till Mussolinis bekännelse till konstnärskapet med fasa, ty hans material var levande människors kött, blod, själar, tårar. På samma sätt uppfattade den misslyckade arkitectureleven Adolf Hitler — som Kenneth Burke påpekat — alltid sig själv som konstnär och sin förödande politiska verksamhet som ett fullföljande av sina konstnärliga ambitioner. I sina egna ögon förblev han alltid ”arkitekten”, som uppbyggde en ”folklig” stat — på det politiska området ett motstycke till Münchens ”folkliga” arkitektur. ”Timur, den mongoliske erövraren, en stor byggherre och en konstens beskyddare, byggde faktiskt murar av stenar och levande människor. Just däri består, både som metafor och praktisk realitet, den moderne självhärskares arkitektur och dikt, när han tänker på tyranni och krig, usurpation och massmord som en av de sköna konsterna.” Detta är kärnan i de fascistiska diktatorernas ”genialitet”. Och kärnans kärna är viljan hos de klasser som bestämmer över det krisridna kapitalistiska produktionssystemet.

”Demagogisk syntes”

Hitlers och Mussolinis bidrag till den fascistiska ideologin är inte originella — lika litet som den nazistiske ”chefsideolegen” Alfred Rosenbergs *Mythus des Zwanzigsten Jahrhunderts* eller Kriecks och Bäumlers arbeten. Vad som samlats mellan *Mein Kampfs* pärmar har med rätta betecknats som ”ett sammelsurium av halvbildningens oförgripliga meningar”. I den mån man kan tala om en fascistisk ideologi — och det erbjuder svårigheter om man med ”ideologi” menar en logiskt någorlunda sammanhållen tankestruktur — är den med Georg Lukåcs' ord den ”demagogiska syntesen” av det föregående århundradets irrationalistiska tankeströmningar. Vad det gäller är alltså den militanta konservatismens eller högerextremismens uppgörelse med inte bara den ”liberalistiska” samhällssynen och statsteorin, utan med hela den revolutionära uppfattningen av människan som en förnuftig varelse och historien som rationellt vetbar, av personligheten som ett värde både för sig själv och samhället, av verkligheten som tillgänglig för vetenskap och förnuft och av religion och metafysik som verklighetslösa vanbilder, restbestånd

från praelogiska tider, då myten ännu som verklighetsförklaring segerrikt kunde hävda sig mot och rentav ”representera” förnuft och kunskap. Ernst Krieck — före detta liberal folkskollärare — har sammanfattat allt detta i begreppet ”heroiskt-folklig realism”: ”Blodet reser sig mot det formella förståndet, rasen mot det förnuftigt-ändamålsenliga, förpliktelsen mot det godtycke som kallas frihet, den organiska helheten mot den individualistiska upplösningen, tapperheten mot det borgerliga kravet på säkerhet, politiken mot ekonomins företräde, staten mot samhället, folket mot individ och massa.” Denna krigsförklaring mot ”liberalismen” är också en krigsförklaring mot socialismen — framför allt i dess vetenskapliga, marxistiska form — som är arvtagaren till upplysningens och humanismens idéer sedan dessa svikits av borgerligheten. Fascismens ”ideologi” är reaktionens svar på liberalism och socialism. Den är den form kontrarevolutionen antar under det kapitalistiska systemets kris. Under monopolkapitalismens period, då systemet blir alltmer irrationellt, alltmer förnufts-vidrigt, alltmer inhumant och destruktivt och inte längre kan motiveras med förnuftiga argument, mobiliserar reaktionens ideologer ”blodet och jorden” för systemets upprätthållande och går tillbaka till romantik, medeltid och germansk forntid för att finna vapen i kampen mot det kritiska förnuftet.

Monopolkapitalism och ”ickesamtidighet”

Fascismens ”idéer” och ”program” är inte bara en idéhistorisk reaktion mot upplysningsidéerna och marxismen. De måste ses i sitt sammanhang med det härskande samhällssystemets utveckling under senkapitalismen, en utveckling som för bort från liberalismens ”fria konkurrens” och utbildar monopololigarkins och finansjättarnas nya, imperialistiska och aggressiva kapitalism. De kan inte isoleras från den samhälleliga verkligheten. Fascismen hämtar visserligen många idéer från längesedan förgångna tider. Så olikartade författare som Leo Trotskij, Michael Siebert och Ernst Bloch har intresserat sig för det förhållandet att vi i och med fascismen bevittnar hur medeltidens mörkaste sidor återuppstår mitt i en tid som till det yttre präglas av kalkylatorisk rationalitet och nykter vetenskaplighet. Sigmund Freud är också medveten om att ”alla gamla kulturnivåer — medeltidens, den animistiska förtidens, ja stenålderns — ännu lever sitt liv i stora människomassor” (brev till Romain Rolland), och Adolf Loos brännmärker på tal om Wien-arkitekternas utplundring av alla tidevarvs och platsers arkitekturstilar ”historiens eftersläntare”: ”bredvid varandra och i samma tid lever människor som mentalt, själsligt, andligt tillhör vitt skilda tidslägen, epoker, medvetenhetsformer”. Ernst Bloch har i sin uppslagsrika *Erbschaft dieser Zeit* (1935) konkretiserat detta i vad han kallar ”ickesamtidighetens” fenomen. Människor, ja hela samhällsgrupper lever i sin egen tid, men också i en annan, med vilken de genom tradition är förknippade. I ekonomin liksom i människornas medvetande lever icke övervunna restbestånd ur det förgångna kvar; i detta hänseende är Tyskland, som aldrig helt övervunnit feodalism och absolutism och där en hypermodern industrikapitalism monterats in i ett ständs- och överhetssamhälles struktur, ”ickesamtidighetens” klassiska land. Andra har pekat på att återupplivandet av judepogromerna, bokbålen, avrättningen med yxa och andra medeltida horor är härskartekniska grepp av en skrupelfri diktatur för att injaga skräck hos de exploaterade och förtryckta samhällsskikten och hålla dem i schack. Så mycket står klart att den nya mytologin skulle ha blivit en verklighetslös lek med reaktionära tankefragment och osmälta känslolöshåll från äldre och barbariska tider om det inte i samtiden funnits grupper och klasser vars behov svarade mot denna mytologi för att motivera en barbarisk repression. ”Ickesamtidighetens” ideologi kom väl till pass för de härskande klasserna i ett samhälle som det tyska, med dess sammanbyggda strukturer från vitt skilda utvecklingsstadier. Men man får naturligtvis inte ta denna ideologi för gott. Gjorde man det skulle man kunna förledas att tro att fascismen med dess ”korporativistiska” idéer (som företagarna och kapitalägarna i verkligheten hade föga till övers för), dess romantisering av bönderna (den klassiska exponenten för ”ickesamtidigheten” bland

samhällsgrupperna), dess kult av rasen, jorden och blodet och framför allt med dess ideologiska krig mot ”liberalismen” — det kapitalistiska systemets klaraste ideologiska motivering — skulle vara en bestämd motståndare till kapitalismen som ekonomiskt system. Det är främst Herbert Marcuses förtjänst att det har påvisat att så ingalunda var fallet. Tvärtom trängdes kampen mot liberalismen tillbaka och blev alltmer perifer då de ekonomiska och sociala motsättningarna tillspetsades i mellankrigstidens Europa. Å andra sidan fann liberalismen eller åtminstone flera av dess mest framstående företrädare mycket snart ”försonande drag” i det fascistiska systemet. Här vill vi emellertid göra en bestämd reservation: Marcuses tes gäller liberalismens ekonomiska åskådning; de ur den franska revolutionen härrörande idéerna om frihet, jämlikhet och broderskap, om personlighetsutveckling och individuell lycka, polemiserade de fascistiska ideologerna alltfört lika hårdnackat emot.

Marxismen huvudfienden

Å andra sidan var dessa idéer — redan inom liberalismen — urvattnade och mer eller mindre förvisade till glömskan, sedan borgarklassen blivit samhällets härskande klass och dess produktionssystem börjat gå sitt segertåg över världen. Efter konsolideringen av den franska revolutionens resultat på storborgerligt- finanskapitalistisk grund formaliserades ”friheten” till frihet att förfoga över sin egendom och jämlikheten uttunnades till likhet inför lagen. Denna process innebar visserligen ett demokratiskt framsteg, men lämnade det nya, talrika proletariatet utanför demokratin. Det reella innehållet i frihetens, jämlikhetens och broderskapets ideal blev nu den revolterande arbetarklassens egendom och konkretiserades under marxismens inflytande i kraven på fullständig politisk och ekonomisk demokrati. I socialismen tog sig denna fullständiga, reella demokrati uttryck i tanken att det är hela folket som skall äga och förvalta produktionsmedlen, bestämma produktionens organisation och inriktning och förfoga över produktionsresultatet — ett system av lönearbetarsjälvförvaltning, kombinerad med en samordnad lokal och central planering (planhushållning) i syfte att uppnå maximal behovstillfredsställelse med uteslutning av det privata vinstintresset.

Det typiska är att Adolf Hitler betraktade *marxismen* — denna ”världspest” — som huvudfienden, och att de nazistiska ”ideologernas” polemik genom sammantänkandet av liberalism och marxism vann en oanad bredd som politisk demagogi — givetvis på bekostnad av en klarhet, som de för övrigt inte sätter värde på och gärna offerar på suggestibilitetens altare. Genom denna dubbla frontställning mot liberalismens människosyn och marxismens socialistiska samhällsanalys utvecklas fascismen till den för monopolkapitalet tjänligaste ideologin. Ideologiskt förbereder den krossandet av arbetarrörelsen och bryter ned vad Stechert kallar den ”rationella kapitalismens” motstånd — utan att angripa kapitalismens grundval, äganderätten till produktionsmedlen och det fria förfogandet över arbetskraft och produktion. Därunder förbereder den dessutom monopolkapitalets imperialistiska expansion utöver landgränserna.

Den ”charismatiske” ledaren

För att föra krig måste människan vara ”heroisk”. Till den fascistiska ideologin hör alltså *heroiseringen av människan*. Då staten i enlighet med konservativ idétradition är en ”organism” och inte en ekonomisk organisation kräves med Hitlers ord ”hjältedygder och inte krämaregoism”. I *Der Mythos des zwanzigsten Jahrhunderts* (1930) talar Alfred Rosenberg föraktfullt om judarna med deras herdelliv, helt fritt från varje heroism, och om fenicierna, som visserligen (för övrigt till skillnad från Hitler, som avskydde vatten) vågade sig ut på havet men gärna höll sig i närheten av kusterna. ”Hjältemodet möter oss renast när det inte är blandat med penningvinst”, heter det i *Weltanschauliche Thesen* (1939). Heroismen är förbehållen de

”nordiska folken”, som upprätthållit hjälteidealerna trots alla försök att ”i svaga ödesstunder” föregyckla dem ”världslighet, humanitet, mänskligetskultur”. Alltid har de förstått att ”bringa förnuft och vilja i överensstämmelse med riktningen hos det germanska själsligt-rasmässiga strömfåra”.

Men utom judarna och fenicierna — och ”i svaga ödesstunder” till och med germanerna — har också den liberale borgaren förfallit till humanitet. Mot denna ”borgerliga människa” med sin ”krämaranda”, med sin kalkylerande köpenskap och sitt intresse för teknik och vetenskaplig forskning, med sin torra och blodfattiga förnuftighet, uppställer fascismen som ideal ”den heroiska människan”: hjälten, som utan att fråga varför sätter in sitt liv för stora mål, som går ”genom himmel och helvete” om så krävs, som offerar sig, inte för ett förnuftigt mål, utan till följd av dunkla makters kallelse, till följd av att han är rotad i ”blodet och jorden”.

Offer

Det är en populär föreställning att den fascistiske ”heroen” är ett derivat av vissa egenskaper hos massan, egenskaper som i enlighet med Gustave Le Bons ”masspsykologi” uppfattas som mer eller mindre konstanta i biologiserande mening och därigenom undandras den historiska relativiseringen. Massan är — heter det — otillgänglig för förnuftsskäl, underkastar sig det omedvetnas herravälde, är lättsuggererad, i intellektuellt hänseende underlägsen individen, i stånd till kriminellt beteende, men också till offer och hjältemod. Och det är inte bara Le Bon som teoretiserar över ”massans instinkt” att samla sig kring en ledare. Även en så intelligent man som Freud fablar om massans törst efter underkastelse och dess begär att ”behärskas av en obegränsad makt”. Freud var liksom Le Bon borgare. Deras massbegrepp — som nästan till identitet sammanfaller med Hitlers i *Mein Kampf* — är en verklighetsfrämmande abstraktion, som härstammar ur deras skräck för arbetarklassens växande inflytande och deras hat mot vad Le Bon med en märklig okunnighet om arbetarrörelsens organisation och idéer föraktfullt kallar ”råa arbetarhopar”, villiga att åtyda ”tyranniska ledares” minsta vink. Det är inte svårt att se att denna le bonska ”massa” är korrelerat till ”den charismatiska ledaren” — fascismens hjälteideal. Och detta korrelerat är en *oorganiserad* massa, reducerad på lägsta biologiska nämnare, primitivt fixerad vid ledaren och i kollektiv självbevarelse i stånd till vilka offer som helst — till och med offret av själva livet.

De borgerliga masspsykologerna, som röjde vägen för den hitlerska massuppfattningen och dess konsekvens, teorin om propagandans allmakt, räknade inte med något annat massbegrepp än detta primitivt *biologiska*. Historiskt sett existerar emellertid denna massa endast som slutprodukt av historiskt-samhälleliga *upplösningssprocesser*. Den organiserade ”massan” är ingalunda besatt av ”törst efter underkastelse”. Den samlar sig inte av ”instinkt” kring en ledare. Den organiserade arbetarrörelsens historia vederlägger Le Bons ytliga masseteorier. Den visar att hans ”råa arbetarhopar” tänker självständigt, nyktert och förnuftigt. De har förmågan att kritiskt ta ställning till olika ståndpunkter, är medvetna om det ansvar, som följer med deras betydelse för den samhälleliga livsprocessen, kan kämpa för sin rätt och mot ett föråldrat klassamhälle det vill säga för höga och värdefulla moraliska mål; de tolererar inte brutalitet och väljer sina förtroendemän efter förnuftiga regler bland sina likar.

Le Bons abstrakta ”massa” kan bli en konkret möjlighet. Men skall ett stort antal människor sjunka till denna nivå av primitivt barbari *måste historien och samhällssystemet självt först barbariseras intill gränsen av historielöshet*. För att bli en massa i denna mening måste en *atomiseringsprocess* äga rum, som förstör, mal sönder, krossar den organiserade massan och dess medvetande, alierar den från produktionsprocessen, från arbete och arbetsprodukt. Det tyska exemplet är slående: i ett repressivt samhälle med en rigorös klassdelning, starka regressiva

inslag, utan levande demokratiska traditioner, utpräglat auktoritärt, med en utbredd undersåttmentalitet, en till masochism gränsande benägenhet till underkastelse, böjelse för känslorus och kollektiv självöverskattning i form av nationell aggressivitet — i ett sådant samhälle öppnar en djupgående ekonomisk och social krissituation vägen för stora samhällsgruppers atomisering till en primitivt formbar, suggestibel, till varje offer beredd amorf kollektivitet. Kapitalismens kris påbörjade denna process: det tyska monopolkapitalet fullbordade den genom Hitler, som krossade det organiserade kollektivet, främst arbetarnas fackliga och politiska organisationer. Men inte ens i denna situation blev det Le Bons ”råa arbetarhopar” bortsett från ett relativt ringa antal genom arbetslösheten demoraliserade arbetare — som rekryterade de bruna gardena, utan de krisdrabbade mellanklasserna. De utgjorde kärnan i den först genom krisen skapade amorfa ”massa”, som masspsykologin inbillar sig vara primär, men som i verkligheten är ett sekundärfenomen i den historiska processen. Det var denna massa fascismen behövde. Det var på den som ledarens ”charisma” berodde. Och för de härskande klasserna, för kapitalet, junkerlassen och byråkratin var denna massa och dess ”ledare” i hög grad en — ”nåd”. Naturligtvis innesluter det ”heroiska” dialektiskt en positiv sida. Men den härrör inte ur en irrationell, auktoritärt påtvingad ”offervillighet”, inte ur människans brutalisering, inte ur förvandlingen av hennes historiska realitet till ”dålig natur”. Den förutsätter inte exploateringen av hennes lägsta instinkter för att upprätthålla ett nedrigt, klassdelat samhälle. Historien känner också hjälten som bondekämpe under ”Bundschuh”-fanan, som cromwellsk ”järnsida”, som ”citoyen” i franska revolutionens arméer, som motståndskämpe i andra världskriget och som gerillasoldat i striderna mot imperialism och kolonialism. Den känner ett mod grundat på förnuftig överläggning, socialitet och frihetsvilja. Den repressiva ideologins ”heroisering” av människan gör den atomiserade massans offer ”produktivt” för den härskande klassen och dess makt, för ett samhälle där klassdelning och klassherravälde redan blivit en anakronism: liksom allt annat i ett sådant samhälle blir även ”heroiseringen” och ”offret” en irrationalitet.

Som Marcuse påpekar är det inte svårt att i fascismens ”heroiska människa” återfinna drag av vikingen, av den italienska renässansens condottärer, av Fredrik ”den stores” preussiske grenadjär. ”Ledaren” själv förkunnade inför preusserkonungens kista i garnisonskyrkan i Potsdam att ”från denna stund är det den heroiska världsåskådningen som bestämmer Tysklands framtid”. Ur denna grumliga mystik växer typen av ”ledaren” med hans ”charisma” fram, ledaren, ”vars ledarskap inte behöver rättfärdigas med vart han leder människorna, utan vars blotta framträdande är 'bevis' och måste anammas som en oförtjänt nåd”. Men denna ”heroiska människa” springer inte fullrustad fram ur den fascistiske ideologens, ur Mussolinis eller Hitlers, Rosenbergs eller Kriecks huvuden. Den har många föregångare hos borgerliga filosofer och diktare under 1800-talet och det begynnande 1900-talet. Stefan George — diktaren som föraktade ”borgarmoralen”, drev en homosexuellt färgad ynglingskult med drag av mansförbund och förhårligade instinkt och övermänniskoideal — drömde i *Stern des Bundes* (1914) om ”en ny adel”, som inte legitimerades av ”sköld och krona”, filosofen Moeller van den Bruck förebådade ”det tredje riket” och den frälsande ”ledaren”, ekonomen Werner Sombart — en av marxismens främste vedersakare — skilde mellan ”Händler och Helden”, köpmän och hjältar, Max Scheler ställde mot och utanför ”livet” upp en värdehierarki byggd på en hjälteypologi, Ernst Ringer skapade en myt om ”arbetaren”, som inte bara inbegriper ”soldaten” utan också ”företagaren”. En av förutsättningarna för att denna hjältemystik skulle kunna bli ett livskraftigt ferment i ideologibildningen var urholkningen av upplysningstidens och revolutionens rationalism genom den efterrevolutionära borgerliga filosofins och antropologins utveckling. *Irrationalismen* tränger in i den borgerliga ideologin — ett ideologiskt viktigt fenomen, som ytterst härstammar ur *det kapitalistiska samhällssystemets växande motsättningar och stegrade oförnuftighet*.

Politisk manikeism

Friedrich Heer har i *Der Glaube des Adolf Hitler* (1968) karakteriserat den nazistiska ideologin genom att visa på ett viktigt inslag i den tyska fascismen: den ”politiska manikeismen”. Hitler kom från en katolsk miljö och ”rörelsens” centrala fäste var det katolska Bayern. Den religiösa manikeism — idén om absolut motsättning mellan en ljusets och mörkrets, en godhetens och en ondskans värld som frodades i denna katolska miljö — gav en ytterligare virulens åt det i klassmotsättningen grundade hatet mot arbetarrörelsen och socialismen. Sedan senmedeltiden, som befolkade världen med hundratusenden av djävlar och häxor, trollkarlar och kättare, har manikeismen spelat en ödesdiger roll i katolskt tänkande och katolsk livssyn. Ända in på 1800- och 1900-talen frodas sexualångest, hat mot den ”orena” kvinnan och den onda materien, all ondskas moderssköte — allt element som redan genom motreformationen får en politisk färgning i form av ett blocktänkande: å ena sidan kämpar den obefläckade jungfrun Maria, kejsarens trupper och den katolska ligan — å andra sidan den tidens ”bolsjeviker”, protestanterna. Denna politiska manikeism tar hos den i en katolsk miljö uppvuxne Hitler formen av en ”obsцен anti-semitism” — för att tala med Golo Mann — liksom hans föreställning om ”marxismen” som ”judisk syfilis” direkt visar på manikeismens sexualpatologiska fixering. I *Mein Kampf* kan man avläsa Hitlers ”världsåskådning” som den patologiskt fasthållna, uppenbart manikeistiska idén om en evig kamp mellan den rena, ”gudomliga” ariska rasen och ett smutsigt konglomerat av ”undermänniskor”. ”Här blandades”, säger Heer träffande, ”rester och relikter av en i upplösning stadd kyrklig kristendom med element av en ny religion, som tillika var den urgamla: tron på det ädla, rena, goda seger, Parcifals, Lohengrins, nibelungarnas.” Denna politiska manikeism, närd av element från Lanz och andra antisemitiska pamflettister, gav en specifik färgning åt den tyska nazismen och ingår också som ett element i den spanska katolska reaktionen och i Francos fascism.

Förnuftets förstörelse

I dag kraxar all världens litterära kråkor om att jag begår förräderi mot förnuftet! Och nyss var det de själva som svamlade om förnuftets förräderi mot livet! Så länge det bara var ett litterärt kuriosum gjorde de sig viktiga med det — men nu då vi gör allvar av det spärrar de upp förvånade barnaögon!
ADOLF HITLER

Idé och massmanipulation

Den fascistiska ”världsåskådningen” — i dess italienska såväl som i dess tyska form — förbereddes av de irrationalistiska strömningarna i främst tysk filosofi, under tiden efter Hegel. Hos Mussolini och hans eftersägare kom härtill impulserna från Bergson, som mot förnuftet som kunskapsorgan hävdade ”intuitionens” roll, från Giovanni Gentile med hans katolicerande och statsdyrkande ”nyidealism”, från den konservative Benedetto Croce, som var motsträvrig då fascismen kom till makten, men ideologiskt förberedde den genom sin teori om den politiska förmågan som en självständig mänsklig begåvningsart utanför etikens, logikens och den religiösa känslans domvärjo, från Sorel med hans abstrakta ”antiborgerlighet” — och från Machiavelli, som ”il Duce” ägnade en särskild avhandling, Inledning till Machiavelli. Georg Lukács, som ingående behandlat de irrationalistiska elementen i borgerligt tänkande utifrån deras roll som vägröjare för fascismen, har påpekat att det inte finns något sådant som en ”oskyldig” världsåskådning. Naturligtvis kan irrationalismens främsta filosofiska företrädare — tänkare som Schelling, Schopenhauer, Nietzsche, Scheler, Simmel eller Dilthey — inte betecknas som ”fascister”. Men deras filosofiska orientering innebar ett svek mot filosofins förpliktelse till måttfullhet och besinning, humanitet och förnuft och ledde till olika former av kapitulation för dunkla samhällligt-ideologiska makter. Ty ställningstagandet för eller emot förnuftet är inte

blott och bart ett filosofiskt ställningstagande — det är också ett ställningstagande till ett samhälleligt skeendes faktiska förnuft eller oförnuft. Genom att begreppsligt fasthålla och konkretisera en viss samhällelig utvecklingsriktning främjar eller hämmar filosofin tillvarons förnuftiga utveckling till det goda. Irrationalismen i europeisk filosofi från romantiken och framåt beredde väg för fascismen genom att avvärja förnuftet, förberedde den fascistiska ”världsåskådningen” genom tänkandets avintellektualisering och brutalisering, föregrep fascismens ledande motiv och bidrog att utbilda dess syn på människan, naturen och samhället. Naturligtvis fanns det bland den förvildade medelklass eller de desperata arbetslösa som rekryterade Mussolinis ”fasci de combattimento” eller Hitlers SA-band bara ett fåtal som hade hört talas om Nietzsche, Gentile eller Scheler — för att inte tala om Schelling, Kierkegaard eller Dilthey. Filosofiska tankegångar har alltid blott genom många och subtila förmedlingar påverkat masstänkandet och det historiska skeendet. Men i vår tid kanaliseras de verkningsfullt genom massmedia, genom radio, press, populärvetenskaplig litteratur och film i förenklad, förvanskad och vulgariserad form ut till massorna. Den ”charismatiska ledaren” var själv den förste att vulgarisera filosofernas tankar till för massmanipulation lämpade slagord. Mussolini, som förklarade att han visste föga om socialismen och var alltför mycket ”individualist” för att vara en god partimedlem, tog helt enkelt upp vad han just hade läst — var det Nietzsche slog han omkring sig med uttryck som ”omvärdering av alla värden” och ”viljan till makt” och förklarade att han ville ”leva farligt” och ”inte glömde piskan när han gick till kvinnan.” Liksom konservatismen i allmänhet måste också den reaktionära filosofin i massrörelsernas tidevarv vädja till de många för att skapa en massbasis för sina strävanden. Det gör det allt svårare för dess företrädare att bevara en ”integritet” som anges bygga på oberoende av massinflytanden. Alltså leder deras tänkande, eftersom det inte syftar till att uppfostra människorna till förnuft utan till att ifrågasätta förnuftet, till filosofins egen barbarisering — och därmed till samhällets. I denna mening finns det ingen ”oskyldig” världsåskådning.

Kontrarevolutionens filosofi

Irrationalismen är ett av de viktigaste inslagen i kontrarevolutionens filosofi. Den är en reaktion mot upplysningstidens kritiska realism, världsöppenhet och humanism. Från början har den sin förankring i de feodala och absolutistiska krafter som efter den franska revolutionens likvidation och Napoleons fall ville återupprätta de gamla tillstånden och mot de europeiska folkens strävanden efter nationell frihet, kulturell egenart och social utjämning mobiliserade den preussiska korpralskåpen, den tsaristiska knutpiskan, vigvattenskvasten och den medeltida drömmen om ett romerskt kejsardöme av tysk nation. Längre fram blev irrationalismen som livssyn en av motiveringarna för den segrande borgerligheten att upprätthålla klassamhället som samhällstyp gentemot den uppåtsträvande arbetarklassen, det nya produktionssystemets grundval. De motsägelser som under denna period behärskade samhällsutvecklingen lika väl som tänkandet ledde inte bara till produktiva försök att tillämpa dialektiken som tankemetod — som hos Hegel — utan också till att befästa förnuftets och den vetenskapliga metodens maktställning gentemot metafysik och obskurantism — som hos den hegelska vänstern och hos Marx och Engels. Dessa motsägelser ledde också till försök att filosofiskt bortförklara det nya produktionssystemets alltmer framträdande oförnuftighet. I stället för att erkänna att det kapitalistiska systemet med marknadshushållning och konkurrens inte ledde till den harmoni som dess främsta ideologer — i första rummet Adam Smith räknat med, och försöka lösa detta genom systemets förnuftiga övervinnande, sökte man upprätthålla systemet och säkra sina klassprivilegier genom att avspärra tillgången till en verklighetsbetonad insikt i förhållandena. Man ersatte det kritiska förnuftet som kunskapsorgan med ”intellektuell åskådning” eller ”intuition” för att kunna beskriva det i samhällsförhållandenas omänsklighet, absurditet och oförnuftighet grundade ”irrationella” som i

naturförhållandena själva rotat ”liv”, som ”existens”, som ”det folkliga” eller annat. Men överallt där tänkandet avstår från en förnuftig verklighetsförklaring och avsvär sig dialektiken, är irrationalismen verksam som direkt eller indirekt apologetik för de bestående förhållandena. ”Likställandet av förstånd och kunskap, av förståndets gränser med kunskapens gränser över huvud taget,” säger Georg Lukács, ”installerandet av det 'överförnuftiga' (intuition etc) överallt där det är möjligt eller nödvändigt att gå vidare till en förnuftig kunskap — detta är den filosofiska irrationalismens mest allmänna kännetecken.”

”Världens geometrisering”

Det borgerliga medvetandet är från det kapitalistiska produktionssystemets början färgat av irrationalistiska stämningar. Redan Pascal vände sig mot ”världens geometrisering” hos progressiva, åt naturvetenskaperna orienterade tänkare som Hobbes, Descartes och Spinoza. I sina verk ger han starka uttryck åt den känsla av ensamhet och övergivenhet i en värld av begränsning, liksom av meningslösheten i livet i en sådan värld — den känsla alltså som skulle bli ledmotivet i den ”färdiga” irrationalismen. I stället gjorde han reklam för religionen som surrogat för en förnuftig dialektik.

Men det var emellertid Tyskland som till följd av sin ekonomiska och sociala efterblivenhet i förhållande till England och Frankrike, sin brist på demokratisk tradition och en framstegsvänlig och självmedveten borgarklass skulle bli den bördigaste groningsgrunden för irrationalismen. Här förklarade redan Jacobi i opposition mot upplysningen och den klassiska tyska filosofin att det fanns ”en omedelbar gudskunskap” och en från förnuftet frigjord ”intuition”, överlägsna förnuftet som kunskapsorgan. Men det är först hos Schelling, Schopenhauer och Nietzsche som irrationalismens klassiska motiv framträder fullt utbildade. Medan den ”intellektuella åskådningen” hos Kant ännu är mindre väsentlig, blir den hos Schelling central. Den blir till kunskapsorgan för en irrationalistisk filosofi, förenar intuitivt-visionärt tänkande och varierar sedan på olika sätt hos Schopenhauer och Nietzsche, i Diltheys beskrivande psykologi och i fenomenologi och existentialism. Kunskapens och filosofins egentliga kunskapsorgan blir till att börja med ”den estetiska åskådningen”. Under Schellings senare utveckling ersättes denna av religionen: den ursprungliga naturfilosofiska världskunskapen glider över i mystisk gudskunskap. Det är en ansträngning att rädda den positiva religionen, som senare avlöses av olika försök att etablera en avinstitutionaliserad religion med ett abstrakt-religiöst innehåll: den ”religiösa ateismen” hos Schopenhauer och Nietzsche. I detta sammanhang är det intressant att notera Schellings spekulationer om människornas och rasernas olikhet, där filosofen föregriper rasistiska föreställningar, som fullt utbildade först framträder under den utvecklade irrationalismens period, i kapitalismens imperialistiska skede, inom fascismen. Väsentligt är också det företräde redan Schelling i sitt tidsbegrepp tillerkänner den intuitivt upplevda ”subjektiva” tiden. Här föregriper han en av den mogna irrationalismens varianter, ”livsfilosofin”, som gör just detta slags tid till ”livets” princip, medan rummet reduceras till det förstelnades, stillaståndets, ”tillståndets” och dödens princip.

Pessimism och katzenjammer

Franz Mehring har fäst uppmärksamheten på att det var de nationella och sociala revolutionsrörelsernas nederlag 1848 — den borgerligt-folkliga demokratins sammanbrott — som gjorde Schopenhauers pessimism till högsta mode i ”bildade kretsar”. Schopenhauers mest betydande arbete, *Die Welt als Wille und Vorstellung*. (sv övers *Världen som vilja och föreställning*), utkom visserligen redan 1819. Men den schopenhauerska filosofin fick sitt genombrott först i katzenjammerstämningarna efter 1848. Schopenhauer är kunskapsteoretiskt subjektiv idealist. För honom existerar inte världen oberoende av medvetandet. Kunskapen är inte för-

mågan att veta något om en objektiv verklighet, utan ett vapen i kampen för tillvaron. Världen är *vilja*, mystiskt och irrationalistiskt antropologiserad. Schopenhauer föraktade och avskydde Hegel därför att denne i historien såg utveckling och förnuft. Genom sin subjektivistiska tids- och rumsuppfattning, genom sin relativisering av naturkausaliteten och genom att rigoröst åtskilja tid och rum gör Schopenhauer upp med historien och utvecklingen: det dåliga samhället är inte en följd av historiska tendenser utan av naturens egen inrättning, av världens själva beskaffenhet. På detta sätt rättfärdigas — medvetet eller omedvetet — det rådande klassamhällets orättvisor, barbari och inhumanitet genom att återföras på kosmiska lagar: ”Överallt och i alla tider har det funnits mycket missnöje med regeringarna, lagarna och de offentliga inrättningarna; men till största delen blott därför att man alltid varit beredd att lägga dem till last det elände som är oupplösligt förknippat med den mänskliga tillvaron, i det att det, mystiskt talat, är den förbannelse Adam och med honom hela hans släkt drabbades av.” Schopenhauer tvekar inte att dra den logiska slutsatsen att det bara är ”fräcka demagoger”, som ropar på en förändring, för att — som man inbillar sig — alla skall få tillfälle att ”utan nöd kunna frossa, supa, propagera sig och krepera.” Inför denna vulgära utgjutelse har man svårt att neka sig reflexionen att den berömde filosofen själv var en stor demagog. Hans filosofi uppfyller alla krav på ett indirekt försvar, en apologetik för det rådande systemet: den förklarar all politisk handling meningslös och stämplar historien och framåtskridandet som illusioner och därtill illusioner hos ”dåliga” människor. Vad han menade med dåliga människor avslöjade denne ”filosof bland filistrar och filister bland filosoferna” då han talade om ”fördärvade fabriksarbetare” och ”unghegelianer” — liksom då han 1848 i Frankfurt am Main lånade ut sin stora teaterkikare till de böhmiska artilleristerna, så att de så säkert som möjligt skulle kunna meja ned ”det suveräna packet”. Det är ingen tillfällighet att Schopenhauers främste lärjunge, ”det omedvetnas” filosof Eduard von Hartman, blev en hänförd lovprisare av den brutala bismarckska ”socialistlagen”.

”Övermänniskan”

Med Friedrich Nietzsche ställes den filosofiska irrationalismen inför de ideologiska problem som uppstår då den kapitalistiska utvecklingen lämnar ”den fria konkurrensens” stadium, blir monopolistisk finanskapitalism och inträder i sitt ”imperialistiska” skede. Nietzsche levde på tröskeln till denna period. Han såg dess förebud, föregrep dess problem och formulerade reaktionära lösningar. Under fransk-tyska kriget 1870-1871 var han preussisk patriot ut i fingerspetsarna. Efter kriget utformade sig hans tänkande till en slutgiltig uppgörelse med allt som kunde kallas framstegsvänligt i tysk filosofi, i den klassiska idealismen, i Hegels tänkande, hos den hegelska vänstern, i den feuerbachska religionskritiken och materialismen. Den vetenskapliga socialismen var för Nietzsche okänd mark. Sin store motståndare Marx hade han troligtvis aldrig läst. Han hade endast oklara föreställningar om sin tids samhällsförhållanden. Han avskydde ”massan”, och han ömsom fruktade, ömsom bagatelliserade den sociala revolutionen. Liksom sina föregångare ville han *i stället för* en social omdaning ha en moralisk. Han förkunnade att ”Gud är död” — en sats som fyra år efter hans bortgång skulle hänföra en ung romantisk revolutionär, Benito Mussolini, till förklaringen att ”Gud existerar inte”, att den religiösa människan ”är en abnormitet” och ”religionen en epidemisk sinnessjukdom som kräver psykiatrisk vård”. Nietzsches mål var ”en omvärdering av alla värden” i stället för en social omdaning. Hans rädsla för ”massan” gjorde honom till en förkunnare av revolution mot massan — en revolution, ofarlig för de privilegierades företrädesrättigheter. Den antastade på intet sätt kapitalmonopolet och äganderätten till produktionsmedlen. Nietzsches succébland de intellektuella berodde emellertid inte i främsta rummet på hans vulgära utfall mot socialismen, utan på hans briljanta kulturkritik och hans estetiska känslighet. Nietzsche var ingen akademisk skolfilosof av den gängse tyska professorstypen. Hans inflytande nådde långt utöver de akademiska kretsarna. Han

experimenterade med ståndpunkter och laborerade med motsägelser. Han formulerade lysande paradoxer. Han slog ofta omkring sig med bitska anmärkningar mot tyskarna, företagarna, nationalisterna, antisemiterna: tyskarna var underdåniga uppåt, avundsamma mot varandra; de var beklagansvärt oförmögna att ta reson; de var dåliga psykologer, historiens fördröjare och samtidens mest efterblivna europeiska kulturfolk — virtuoser i källborgerlighet med alla de största kulturmalörerna på sitt samvete. Vad antisemiterna beträffar är de ressentimentmänniskor, som ljuger av princip; nationalismen är en neuros, ett vansinne som framkallar en sjuklig främlingskänsla mellan folken och ett hinder för de europeiska nationernas naturliga enhet. Företagarna saknar ”högre ras” — hade de, förklarar Nietzsche naivt, ”den födda adelns förnämhet i blick och åtbörd skulle det kanske inte finnas någon massornas socialism”!

Nietzsche kan inte ställas på samma nivå som apologeter och platta demagoger som Krieck eller Rosenberg. Rosenberg behandlar honom också ytterst reserverat i sin *Mythus des Zwanzigsten Jahrhunderts*, talar om en visserligen stark men bruten skaparvilja, beskyller honom för att ha samlat en del ”marxistiskt nomadiserande vandrapredikanter” kring sig, angriper häftigt hans individualism och ger honom till och med en låt vara indirekt skuld i ”rasnedsmittningen genom syrier och negrer”! Så mycket kan sägas att Nietzsche inte var ute för att tjäna borgerlighetens tillfälligt-taktiska behov av en ny, härskartekniskt brukbar ideologi. Han skulle aldrig ha kommit på idén att som Carlyle göra ”företagaren” till den nya tidsålderns hjälte, till sin ”övermänniska”. Men allt det som hos Nietzsche vände sig mot förflackningen, förfulandet och vulgariseringen av människans tillvaro under det kapitalistiska industrisystemet slog över i visionär överspändhet. Med hans brist på konkret kunskap om samhällets utvecklingstendenser och hans orientering åt en efter ”övermänniskoidealet” heroiskt stiliserad renässanskultur ledde denna profetiska upphetsning till en brutalisering av ”hjälten”, som ger typen fatala likheter med fascismens ”heroiska människa”. Nietzsche opponerar mot systemfilosofin med en kunskapsteoretisk agnosticism, som ger det mytiska en chans gentemot förnuftet. Den visionära historiemyt, som hos honom ersätter verkligheten, blir med all estetisk opposition mot industrialismen en indirekt apologetik för borgerlighetens herravälde under kapitalismens imperialistiska skede.

Värdeorienterat rasbegrepp

I Nietzsches tänkande återspeglas klasstriderna som en uppgörelse mellan ”raser”. Hans rasbegrepp är inte ”biologiskt” i samma mening som i den nazistiska rasantisemitismen hos Alfred Rosenberg och dennes föregångare Goubineau och Chamberlain. Det har främst med ”karaktär”, med ”förnämhet”, med ”högre” och ”lägre” i etiskt-kulturell betydelse att göra. Det är alltså värdeorienterat — närmare bestämt orienterat mot ”aristokratiska” värden. Mot ”god ras” ställer Nietzsche i *Jenseits von Gut und Böse* (1886) ”de misslyckade”, ”de lidande”, ”de som lider av livet som av en sjukdom”. Han önskar med grym logik deras undergång, men inte av biologiska skäl, utan därför att de fixerar ”typen människa” vid ett lägre stadium och försämrar den europeiska goda ”rasen”. Deras brott är inte att de fördärvar rasen biologiskt. Rasförsämringen består däri att de ”ställer alla värderingar på huvudet.” ”Ras” är en fråga om ”högre människotyp” och om förintelsen av värderingar som hindrar uppkomsten av denna människotyp — främst den kristna ”slavmoralen” och det medelmåttans herravälde som är demokratin.

I irrationalismens utveckling förebådar Nietzsche närmast Oswald Spengler, vars rasbegrepp inte heller är biologiskt. Spengler ser ”rasen” som något ”kosmiskt och själsligt” — alltså som något metafysiskt. Rasen är ”periodisk” och ”i sitt inre betingad av de stora astronomiska förhållandena”, heter det i *Der Untergang des Abendlandes* (1918-1922). Rasen är ”existensströmmar i världshistorien av själslig innebörd”. Mot den mekanistiska darwinismen hävdar Spengler att ”rasuttrycket” inte kan avläsas i skelettbbyggnad eller kranium, inte i byggnaden hos

kroppens delar utan i den helhet som dess levande rörelser och åtbördsspel utgör.

Romantisk antikapitalism

Nietzsche är romantisk antikapitalist. Hans aristokratiska värdehierarki har inslag av feodala värdebegrepp. Den anknuter också till den italienska renässansen med dess ständiga krig mellan furstar och aristokratiska handelsrepubliker. De dekadenta instinkter, den tygellösa egoism, den ”rangordning” som Nietzsche propagerade för passade väl in i en bild av renässansens Italien, där humanism och progressiv borgerlighet bortretuscherats. Men de är också relevanta för monopolkapitalets imperialistiska Europa. Mussolini stiliserade i sina framträdanden renässansens condottiärer, och trots konkordatet med Vatikanen stoltserade han som ”hednisk” övermänniska i Sigismondo Malatestas stil. Som religiös ateist bekämpade Nietzsche med ursinnig polemisk skicklighet kristendomen, mot vilken han uppställde en ”dionysiskt” irrationaliserad och brutaliserad hellensk antik. I kristendomen såg han källan till demokrati och socialism och till den jämlikhet, som han hatade och ville förgöra. De stora företagen ville inte heller ha någon jämlikhet: de ville ha ”rangordning” också de — och vill fortfarande — och de ville ha lydnad och krökta ryggar. I Nietzsches förhärligande av ”den praktfulle, efter byte och seger lystet kringströvande blonde besten” träder ett för den imperialistiska dekadensperioden typiskt drag i dagen: *föreningen av överförfining och brutalitet*. Nietzsche gjorde assasinernas valspråk till sitt: ”Intet är sant, allt är tillåtet!” Och i förbrytartypen fann han ”den starka människans typ under ogynnsamma omständigheter”. De individualistiskt-egoistiska böjelsernas primat över de sociala är ett gemensamt drag hos alla exponenter för den ideologiska dekadensen. En annan sak är att Nietzsche själv skulle ha ryggat tillbaka om han fått uppleva hur monopolkapitalismen skapade de gynnsamma förutsättningarna för denna människotyp och nazismen befäste dess herravälde.

”Heroiseringen av människan” var för irrationalismens borgerliga filosofer en estetisk tankelek. Då den förverkligades tog den gestalt i en ny medeltid, i en massrörelse vari alla de våldsinstinkter som dämmes upp i ett klassdelat, antagonistiskt samhälle i den härskande ekonomiska maktens intressen släpptes lösa mot socialt och ”rasligt” misshagliga individer och grupper. Den militanta imperialismen behövde ”den heroiska människan”. Och ”heroerna” — fememördarna och alla högerextremismens varianter av arbetar-hatande huliganer — njöt med Nietzsches ord ”friheten från allt socialt tvång”. I den imperialistiska djungeln höll de sig skadeslösa för den spänning som en långvarig inspärning i den borgerligt parlamentariska ”gemenskapens” fredliga förhållanden framkallat. De trädde tillbaka in i rovdjurssamvetets oskuld, som muntra odjur, som kanske drog dädan från en ohygglig rad av mord, brand, våldtäkt, tortyr med ett övermod och en själslig jämvikt som om de kommit från ett studentupptåg. Övertygade om att de skulle gå strafflösa i ett samhälle där rätten var underordnad makten och om att barderna nu för lång tid framöver skulle ha något värt att besjunga och förhärliga. Men till skillnad från Nietzsches absurt-romantiska ”heroer” stod verklighetens i tjänst hos den rationellt kalkylerande kapitalism som han själv hyste ett sådant förakt för. Och deras ”bragder” mot värnlösa utfördes i tecknet av en antisemitism, vars rationalitet paradoxalt slog igenom i koncentrationslägrens och dödsfabrikernas geometriskt-funktionella plan och kommersiellt-teknologiska perfektionism. Det vore en orättvisa att tro att Nietzsche i Himmlers ”anständiga” SS-män skulle ha hälsat sin ”övermänniska” — eller hyllat honom i de gangsterledare som i det monopolkapitalistiska Tyskland — med Brechts ord — ”skredo fram som statsmän”.

Socialdarwinism

Men det vore också ett fatalt misstag att i Nietzsches övermänniskofilosofi inte igenkänna en socialdarwinistisk schablon, lagd över klasssamhällets verklighet. Filosofen presenterade sig gärna

som ”antikrist”. Men hans skottavla är egentligen inte kristendomen utan socialismen. Som socialdarwinist tror han på ”kampen för tillvaron” och överför den okritiskt från naturen till samhället och historien. Men till skillnad från de flesta socialdarwinister tror han inte att de starkaste kommer att överleva, utan de svagaste. Och det är mot dem, mot ”hjordmänniskorna”, mot ”massan” han hävdar de starkas rätt. Exploatering och utsugning är tillåten, ty utnyttjandet är livets själva mening, dess bärande motiv. För Nietzsche blir allting ett utflöde av ”viljan till makt”: socialdarwinismen växer ut till en mytologisk motivering för kampen mot proletariatet. ”Kampen för tillvaron är blott ett *undantag*, en tillfällig restriktion av viljan till liv; kampen rör sig i stort som smått överallt om övervikt, om växt och utbredning, i enlighet med viljan till makt, som är viljan till liv.” Nietzsches lära om ”alltings eviga återkomst” blir på så sätt identisk med tanken att det härskande systemet är evigt. Myten om herrar och slavar, om ”hjordmänniskor” och ”övermänniskor” är hos Nietzsche en karikatyrisk återspeglning av det kapitalistiska samhällets grundkonflikt mellan kapital och arbete. Hans tänkande är en metodologisk modell för den indirekta kapitalistiska apologetiken under den imperialistiska perioden.

”Livsfilosofi” och intuition

I irrationalismens ideologiska mönster intar ”livsfilosofin” en viktig plats. Den är en internationell företeelse. Den inflytelserike franske filosofen Bergson spelar mot positivism och mekanisk materialism ut en idealistisk och antiintellektualistisk filosofi, som frångår det begreppsliga tänkandet förmågan att tränga in i verklighetens väsen och upphöjer ”intuitionen” till det kunskapsorgan som ensamt förmår fatta ande, frihet och rörelse. Den sanna verkligheten, ”den verkliga tiden”, ”nuflödet”, kan endast fattas genom intuitionen. Endast för den är den ständigt nyskapande utvecklingen tillgänglig. Också den anglosaxiska pragmatismen med dess teorier om sanningen som ”det nyttiga” måste räknas till denna riktning. Men det är främst i Wilhelm II:s Tyskland som den med tänkare som Dilthey, Scheler, Simmel, Spengler och Klages och deras efterföljare utvecklas till en aktivistisk version av irrationalismen. Denna tyska irrationalism ingår i de reaktionära sociala och ideologiska makternas uppgörelse med å ena sidan borgerlighetens eget progressiva förflutna, upplysningens och den franska revolutionens idéer, å andra sidan den vetenskapliga socialismen. Den utgör ett försök att anpassa denna kontrarevolutionära tradition till de förändrade samhällsförhållandena, till den tyska kapitalismens inträde i den monopolistiska kapitalismens period. Detta skedes krisföreteelser, som främst härrör ur svårigheterna att försona de nya utvecklingstendenserna med såväl försvaret mot arbetarklassens frammarsch som med den kvarlevande, feodalt förankrade agrara reaktionen, maskerades i filosofins förtunnade atmosfär till en allmän ”kulturkris”. På detta sätt avlänkades uppmärksamheten från de verkliga, ekonomiska och sociala kristillstånden och den med dem följande etiska, estetiska och kulturella problematiken. ”Livsfilosofin” byggdes in i det allmänna förhållandet av Tysklands sociala och politiska efterblivenhet. Bristen på politisk och ekonomisk demokrati blev en ”högre” statlig och kulturell form. I England och Frankrike hade borgerligheten kommit till makten genom revolutioner, som sopat undan de feodala restbestånden, och en självmedveten bourgeoisie hade gentemot statsmakten genomdrivit demokratiska reformer, som berett utrymme åt dess politiska handlande. Den tyska borgerligheten hade lidit nederlag, och landets industrialisering hade skett under kompromisser med en statsmakt, som regerade med halvabsolutistiska metoder och utanför riksdagens kontroll. Den tyska filosofin var under detta skede ”den tyska misärens” filosofi. Den sökte sin tillflykt till en myt, vars funktion var att göra en värld, som blivit gudlös och förödd genom förståndet, meningsfull och sammanhängande. Kants filosofi levde upp på nytt. Men nykantianismens etik var otillräcklig genom sin formalism. Utvecklingen ställde krav på en innehållsetik, som kunde ge besked för handlandet i svåra och komplicerade konkreta situationer. Samtidigt måste den vara tillräckligt vag för att inte genom närgången etisk

inkquisition störa systemets utveckling. Inom den tyska intelligensen hade starka antikapitalistiska strömningar framträtt. De måste avlänkas från alltför närliggande sociala konsekvenser. "Livsfilosofins" relativism gjorde härvid tjänst, i det den undergrävde teorin om ett historiskt framåtskridande och därmed också ifrågasatte möjligheten och värdet av en radikal tysk demokratisering och modernisering av samhället. Den skapade den atmosfär av lättrogenhet gentemot irrationalism, myt och mystik, som var en av förutsättningarna för att den nazistiska samhälls- och rasmytologin skulle kunna erövra fältet.

Ej inför förnuftets domstol

Wilhelm Dilthey hade lärt av Nietzsche och var liksom han agnostiker och pragmatiker. Han var ett slags förmedlingslänk mellan den nykantianism som var modesak i Tyskland på 70- och 80-talen och "livsfilosofins" öppna irrationalism. I denna riktning verkar hans tendens att identifiera "liv" med "upplevelse"; "förståelsen" blir grundbegreppet i den beskrivande psykologi som för Dilthey är de humanistiska vetenskapernas metod, till skillnad från positivismens *kausalt förklarande* psykologi. "Förståelsen" är principiellt irrationell, ty "liv kan icke dras inför förnuftets domstol". Men en metod som systematiskt tillämpar "förståelsen" kan inte leda till någon demonstrativ visshet — den blir förbehållen en utvald, privilegierad andlig aristokrati med en särskilt utbildad, till genialitet driven förmåga av "förstående". Vid tillämpningen av sin deskriptivt-psykologiska metod på historien råkar emellertid Dilthey ofelbart i kollision med insikten att det finns en "objektiv ande" i historien som inte kan återföras på individuella själsliv eller deras "summa", och med "människans antropologiska oföränderlighet", som strider mot historiens ständiga växling. För att finna en utväg ur dessa svårigheter skapade nu Dilthey i stället för den kausala psykologin en ickekausalt morfologi, en formlära för de psykologiska fenomenen.

Typlära och fantastik

Under den krisridna kapitalismen finns inte längre förutsättningarna för sammanhängande, stort anlagda filosofiska system som Platons, Thomas' ab Aquino, Spinozas eller Hegels. Den rationalistiska linjen från Descartes kan Dilthey med sina utgångspunkter inte acceptera. Alltså griper han i stället tillbaka på romantiken: "Världsåskådningen är inte produkt av tänkandet, av viljan till kunskap. Verkligheten är en viktig del i deras utformning, men bara en . . ." En genuin världsåskådning är en intuition inom ramen av en personlig livserfarenhet. På detta sätt reduceras det rika, verkliga och objektiva historiska livet till subjektiv upplevelse. Vägen öppnas för en godtycklig och historiskt-relativistisk typologi, som Dilthey godtyckligt förknippar med förnuft, vilja och känsla. Mot *förnuftet* svarar så *naturalismen* — med positivism och materialism, mot *viljan* svarar "*frihetens idealism*" — det vill säga den subjektiva idealismen — och mot *känslan* den "objektiva idealismen". I sina försök att skapa en syntes av dessa "obehörliga, oförstörbara och i sig slutna typer" råkar Dilthey i en oupplöslig motsägelse till grundvalarna för sin egen typlära. "Hans stora, såväl breda som djupa verkan har å ena sidan vidareutvecklat den historiska relativismen", konstaterar Lukács, "och bragt den närmare en nihilistisk skepsis, å andra sidan på vägen till en alltmer extrem intuitionism och irrationalism hjälpt till att orientera filosofin åt utsvävande fantastik och godtycklig mytfabrikation." Objektivt sett har Diltheys filosofi berett vägen för den öppna kampen mot förnuftet, för den mörkläggning av det filosofiska medvetandet som i tysk filosofi förberedde fascismen. Naturligtvis ligger det en värld av kulturell förfining och lärd subtilitet mellan Dilthey och Hitler, och lika litet som Nietzsche i Röhm eller Göring skulle ha känt igen sin "övermänniska" skulle Dilthey i nazismen ha erkänt en "världsåskådning" i sin egen mening. Inte desto mindre vet var och en som läst *Mein Kampf* att Adolf Hitlers "politiska manikeism" är en diltheysk "världsåskådning" — nämligen "en intuition inom ramen av en personlig livserfarenhet" och ingenting har med den förkättrade "viljan till kunskap" att

göra.

”Kulturens tragedi”

I detta sammanhang hör också den mot bergsonism och pragmatism orienterade Georg Simmel hemma. Även för honom är ”livet” den grundläggande kunskapsteoretiska kategorin. Simmel räknar visserligen med de ekonomiska krafternas betydelse, men inordnar dem som moment i ett ”kosmiskt” sammanhang och berövar dem därmed — som Lukàcs påpekar — deras konkreta innehåll och revolutionära spänning. Kulturens tragedi har sitt ursprung i motsatsen mellan ”själ” och ”ande”. Anden producerar de stela former som i utvägslös slutenhet omger livet. Sådana ”kulturgestalter” råkar alltid i konflikt med ”själen”, och det är detta som gör vår kultur till en tragedi. Civilisationen tömmer alltmer livet på personligt innehåll. Penningen är den mest framträdande exponenten för denna ”avpersonalisering”. ”Livet upptar i sig jaget, världen, kosmos, idén, det absoluta, subjekt, objekt och så vidare; det är underkastat en tragik som bottnar i dess tvång till självöverskridande. Det kan ta gestalt, objektiveras i former, men aldrig utgöra dessas innehåll. Men det enskilda subjektet kan dock om inte övervinna så likväl försonas med denna tragik. Simmels filosofi är ”en epikureisk anpassning till kulturens tragedi” — det vill säga till det kapitalistiska systemets krisuppfyllda övergång till imperialismen under de särskilt komplicerade tyska ekonomiska och sociala förhållandena. Det skulle ha varit mycket svårt att från en position inom det beståendes ram komma till rätta med alla de problem som ett system byggt på förbundet mellan ”riddargods och masugn” konkret ställde människorna inför. Men förtunnades de ekonomiska och klassmässiga förhållandena till symptom på ”en allmän kulturkris överhuvud taget”, var det möjligt att till och med under den tätande ragnaröksstämningen under åren före det första världskriget inrätta sig väl och leva gott i all filosofisk bekvämlighet. Men därmed blev man också ”medskyldig” i systemet i egenskap av ”indirekt apologet”.

Utergång och historielöshet

Modellen för fascismens sociala demagogi finns helt utbildad redan hos mellankrigstidens modefilosof, Oswald Spengler, vars ”*Untergang des Abendlandes*” uppnådde en för filosofiska arbeten ovanlig popularitet och spriddes i ovanligt stora upplagor. Denna popularitet grundade sig främst på att den historiska relativismen här antog en mer oansvarig, vulgär och ”lättillgänglig” form än hos någon av föregångarna. Efterkrigstidens demoraliserade tyska kulturborgerlighet och förvildade mellanklasskikt hade inte svårt att tillägna sig den spenglerska kunskapsteorin med dess ytliga schematiserande av begreppskontraster som var allmänt gods i irrationalismen: var och en trodde sig förstå sådana motsatser som liv och död, intuition och förnuft, gestalt och lag, allegori och begrepp, symbol och formel. Och man trodde sig inte heller ha några svårigheter att följa honom då han resonerade vidare om matematiken som blott och bart ett redskap att förstå de döda formerna, eller om allegorin som de historiska vetenskapernas grundkategori. Allegorin blir i hans tänkande metoden för utformningen av en universell formlära, en historisk symbolik och fysionomistik. Kausaliteten är ”rummets logik” och utmönstras som sådan ur historien, som behärskas av ”tidens logik”, av de ”ödessammanhang”, som styr skeendet. Historiens ”kulturkretsar” blir självständiga, slutna enheter, som liksom människan i det imperialistiska samhället i sin endast sig själv omfattande slutenhet får förmågan att födas, växa och dö. Spengler räknar inte med en för mänskligheten gemensam allmän historia. Varje kultur är unik. I den europeiska kulturen upptar Spengler drag av imperialismens verklighet, i det han låter den utmynna i en ”caesarism”, grundad på en formlös massa av proletärer under ledning av kapitalets industri-kaptener.

Vrångspegel och social demagogi

Adorno har skarpsinnigt påpekat att Spenglers irrationalism i sig upptar element från en irrationalistiskt anstucken positivism. I sin machiavelliska underkastelse under ”fakta” och i sitt förakt för alla ”ideologier” var undergångsprofeten själv ett äkta barn av den positivistiska tidsåldern — en period som uppvisar flera drag av den katastrof han själv tecknade. Och som underkastelse under ”fakta” bar Spenglers ståndpunkt — liksom all positivism — inom sig fröet till en kapitulation inför det mest ”faktiska” av allt: *makten*. Spengler hatade vanmakten. I hans tänkande urartar Hegels lära om det verkligas förnuftighet — som inte bara innebär att ”allt” verkligt är förnuftigt, utan också att det verkliga, om det är oförnuftigt, endast skenbart har del i verkligheten — till en karikatyr: historiens förnuft eller oförnuft reduceras till det nakna våldet, till makten, som ger sig tillkänna i ”fakta”. Positivismen blir hos Spengler (och inte bara hos honom) metafysik: ”Av underkastelsen under det som existerar”, säger Adorno, ”har han gjort kärleken till ödet, av simmandet mot strömmen den kosmiska rytmen, av meningslösheten hemligheten, av sanningsförnekelsen sanningen.”

I denna metafysiska vrångspegel kan nutidens människa igenkänna många av sina egna drag. Med fiendens klarsyn har Spengler förstått att demokratin just genom en av sina grundläggande egenskaper, den att vara ett partiherravälde, kan slå över i diktaturen: av partichefen och partiet blir ”ledaren” och hans ”följe”. Härtill vill vi foga att detta endast gäller om den *oförlösta* demokratin under klassherravälde och kapitalism, där endast den *politiska*, inte den ekonomiska demokratin är ”förverkligad” — alltså om demokratin i dess historiskt tillfälliga, borgerligt-parlamentariska form. Än mer överhängande blir naturligtvis denna risk för ett överslag från borgerlig parlamentarism till monopolkapitalistisk diktatur därigenom att den moderna tekniken ställt nya, fruktansvärda medel till massmanipulation — radio, film, press och numera också television — till makthavares och maktsträvares förfogande.

De stora världsstädernas massor — menar nu Spengler vidare känner inte längre någon rotfasthet i tillvaron. De är kringirrande, vilsna intellektuella nomader utan fäste vid någon ”hård” — och därför också utan kontakt med sitt land. Denna syn på ”massorna” bottnar inte bara i en anti-intellektualistisk och demokratifientlig övermänniskofilosofi. Som Adorno påvisar återspeglar den objektivt sett den hotande historielösheten i ett samhälle där människan upplever sig själv som blott och bart ett objekt för skeenden, som hon inte intellektuellt förmår genomskåda och därför inte heller behärska. Kapitalismen med dess till förmån för de starka verkande marknadsmekanismerna, dess förstörelse av natur och arbetsmiljö, dess ständigt stegrade exploatering av den mänskliga arbetskraften, dess alienation av människan från hennes arbete och arbetsresultat, dess kriser och krig blir för den icke medvetne individen en blind naturkraft, ett ”öde”, som inte medger något annat än underkastelse. Slungad mellan snabba chocker och lika snabb glömska förlorar den moderna människan förmågan av kontinuerlig tidsupplevelse. Denna splittring skapar i masskala en regressiv människotyp, vars verkliga natur avslöjas i de återkommande utbrotten av auktoritärt barbari. I grund och botten är det denna människotyp Spengler åsyftar då han i *Preussentum und Sozialismus* (1921) försöker ”rädda” den tyska imperialismen med dess karakteristiska förening av kapitalism, junkerdöme och militarism genom att döpa om den till en ”egentlig” socialism — ett konststycke, värdigt broder Gorenflot, som på fredagen döpte en gås till karp för att inte behöva synda mot fastan, som förbjöd förtäring av kött men tillät att man åt fisk. I Spenglers ”egentliga” socialism förvandlas arbetaren till ekonomitjänsteman och företagaren till ansvarig förvaltningschef. Naturligtvis har denna ”preussiska socialism” ingen ideologi, men den förutsätter en ”tapper skepticism” som underordnar sig ”en klass av socialistiska herremänniskor”. Nazisterna gillade inte Spengler på grund av hans pessimism - Hitler tålde lika litet som sin beundrade föregångare, kejsar Wilhelm, ”Schwarzseher”. Spengler

själv betraktade för övrigt ”ledaren” som ett dumhuvud utan produktiva idéer. Men det hindrar inte att det — objektivt sett — var Spengler som med sin ”preussiska socialism” levererade grundskissen till nazismens sociala demagogi med ”ledarprincipen” inom ”näringslivet”.

Även Max Scheler söker — i opposition mot den kantska formalismen i etiken — kunskaps-teoretiskt förena en etisk värdehierarki med en relativistisk historiesyn. Och här går han ännu längre än Dilthey. Det är inte bara händelseförlopp som relativistiskt upplösas utan även historiska ”fakta”. Historien är inte något objektivt. Den skapas av iakttagaren. Scheler kallar denna ståndpunkt ”perspektivism”. I polemik mot den ”västerländska materialismen” — främst naturligtvis upplysningsfilosofin och marxismen med dess materialistiska härledning av det själsliga — underbygger han sin ståndpunkt med hjälp av det ”asiatiska” kunskapsteoretiska synsättet, som menar att själen producerar materien. Scheler var under det första världskriget en utpräglad chauvinist. Då han efter kriget närmade sig en borgerligt-demokratisk ståndpunkt var det för att hävda ”en demokrati uppifrån”, till skillnad från den franska revolutionens plebejiska ”demokrati nedifrån”. I denna form av demokrati ser Scheler ett hot mot all ”högre” kunskap, ett attentat mot intuitionism och metafysik från företrädarna för en rationellt ”infekterad” historiesyn.

Världskrig . . .

Det första världskriget var en urladdning av de motstridande energierna inom en expanderande och alltmer oförnuftigt verkande kapitalism, som strävade efter en nyuppdelning av världen. Det var också en test av den irrationalistiska filosofi, som hade till uppgift att täcka över eller alternativt försona människorna med den kapitalistiska världsordningens växande irrationalitet, omänsklighet och grymhet. Det har sagts att många av de unga tyska soldater som drog i fält 1914 för den tyska imperialismen, för Deutsche Bank och Dresdener Bank, för ”riddargods och masugn”, hade ett exemplar av Nietzsches *Also sprach Zarathustra* i ränslan. De drog åstad till ett ”frisch-frölicher Krieg” — ett friskt och muntert krig. Men de hamnade i det moderna industrikriget, där ”maskinmänniskan” med Kraus' ord blir smutsig innan hon blir blodig, och där hon dör en plågsam död i ett helvete av löss, tyfus, lik, stank och förruttnelse. I Nietzsches bok kunde soldaten visserligen finna uppmaningen att ”älska freden som medel till nya krig” — och till yttermera visso ”den korta freden mer än den långa”. ”Jag råder er inte till arbete, utan till kamp. Inte till fred utan till seger . . . Ni säger: Den goda saken helgar varje krig. Jag säger: Det goda kriget helgar varje sak.” Men verkligheten uppmuntrade inte till heroism. Under en helvetisk artillerield malde maskinkriget sönder pluton efter pluton, kompani efter kompani, regemente efter regemente av arméer och armékårar av Europas bästa ungdom, medan ”heroerna” satt på säkert avstånd från platsen för sina brott. Och bakom fronten rådde ”business as usual”; schackrade man inte med uniformspersedlar eller proviant eller vapen kunde man alltid i en heroisk tid göra pengar på ”flugfångaren Hindenburg”, ”krigschokladen Diana” eller en ”hjältekudd” med broderade tyska och österrikiska flaggor som symbol för de förbundna rikenas ”nibelungentrohet” — vartill ”duktiga herrar mot hög provision” hade möjlighet att berika sig som försäljare av modellen till en ”hjaltegrav”, lämplig som hemprydad.

Upplevelsen av kriget, av de revolutionära skakningarna i Europa efter sammanbrottet och av den stora ryska revolutionen gjorde många människor till socialister och pacifister. Man fäste stora förhoppningar vid det politiska livets demokratisering och vid Nationernas Förbund. Men även om kriget och revolutionerna medfört förändringar var det kapitalistiska systemet visserligen djupt skakat, men fortfarande starkt. Den specifika form av statskapitalism som krigshushållningen nödvändiggjorde, hade i många avseenden rentav stärkt systemet. Den tyska kapitalismen gick omedelbart, medan de revolutionära striderna ännu rasade på Berlins gator, att

utforma planerna för återupptagandet av den tyska imperialismens mål.

Och filosoferna? Det hade under kriget visat sig att det fanns gott om underjordiska kanaler mellan subjektivism och irrationalism å ena sidan och en besinningslös chauvinism å andra sidan. ”Intuition” och ”väsensskådande” mystifierade kriget som ”uttryck för och stegring av livet” och som ”hjälpmedel för det sanna moraliska framåtskridandet”. Den irrationalistiska filosofin kunde bidra till krigspropagandan med ”den tyska själen”, som ställdes mot det ”västliga, dödande förnuftet”. I samma anda spelade man ut ”anden” mot ”materien”, ”tron” mot ”materialismen”, ”kulturen” mot ”civilisationen”, ”det germanska” mot ”den västliga rasblandningen” — eller för omväxlings skull i propagandan mot det tsaristiska Ryssland ”friheten” mot ”den asiatiska despotismen”.

...ruinlandskap och existentialism

Efter kriget skedde en förskjutning i den irrationalistiska fronten. Liksom romantikens kris efter revolutionsåret 1848 förde Kierkegaard i förgrunden som den kvarlevande romantikens individualistiske tänkare, kom nu Martin Heideggers och Karl Jaspers' existentialism att spela en liknande roll för tjugutalet. De känslor av obehag i samtiden som Scheler gett tempererade uttryck åt fick nu hos Heidegger under påverkan av krigsupplevelsen och det kapitalistiska systemets kris en våldsamt eruptiv karaktär. ”Det första världskrigets på hårda och snabba ödesväxlingar rika period och den efterföljande perioden frambringa en oerhörd förändring i stämningar”, säger Lukács. ”Den subjektivistiska tendensen blir bestående, men dess grundton, dess atmosfär är en helt annan. Världen är icke längre en stor, omväxlingsrik scen, där jaget ännu i ständigt ny förklädnad och med egenmäktigt utbyte av kulisser kan uppföra sitt eget inres tragedier och komedier. Den har blivit ett ruinlandskap. Under förkrigstiden kunde man aristokratiskt och livsfilosofiskt kritisera det mekaniska och förstelnade i den kapitalistiska kulturen. Det var en oskyldig och ofarlig andlig fäktning, ty det samhälleliga varat tycktes dock fast och orubbligt garantera den parasitära subjektivismen en riskfri existens. Sedan den wilhelmska regimens sammanbrott har den samhälleliga tillvaron blivit en smula hemsk för denna subjektivism; i alla hörn hotar denna värld — som samma subjektivism ständigt kritiserade men som var den oundgängliga grunden för dess existens — att bryta samman. Intet fast, ingen hållpunkt finns längre. Och i denna ödemark står det ensamma jaget i ångest och bedrövelse.”

Existentialismen föddes så ur efterkrigstidens allmänna känsla av värdenas, idealens och normernas sammanbrott — en känsla som bemäktigade sig de genom kriget och inflationen ruinerade mellanskikten lika väl som finanskapitalet och det tunna skiktet av kulturborgerlighet. Existentialismen skilde sig inte i något väsentligt från den livsfilosofiska irrationalismens övriga varianter. Men den odlade stämningarna av ensamhet, hopplöshet och förtvivlan i renkultur. En självförstörande subjektivism visade hän på meningslösheten i alla historiska och sociala normer och ideal. Kvar stod endast — isolerat — subjektet; ”livet”, som dock hade ett positivt innehåll, slogs ut av begreppet ”existens”. Många ting som man tänkt sig som ”levande” hade inte hållit måttet, visat sig nog ”essentiella”, inte ”existentiella” nog. För Heidegger blir i *Was ist Methaphysik?* (1929) tillvaron negativt bestämd, som ”Hineingehaltenheit in das Nichts”, inneslutenhet i ickevarat, i intigheten, vari ångesten uppenbarar sig. En samhällelig tillvaro kommer inte i fråga, ty . . . som socialt jag är jag icke mig själv”, förklarar Jaspers. Redan Simmel upplevde ”kulturens tragedi”. Dilthey talade om ”allt levandes ändlighet” och hade en oroande känsla av dess ”skörhet”. Men det var först i existentialismen som dessa känslor blev dominerande. Lukács betonar skarpsinnigt att det är just denna proportionsförskjutning som uttrycker existentialismens grundstämning: ”Medan den tidigare livsfilosofin huvudsakligen avvisade det samhälleliga varats 'döda bildningar' och gentemot dem uppställde den totala

subjektivitetens levande karaktär som medel för 'livets' erövring, uppstår nu en spricka rakt igenom subjektet; medan människorna tidigare — i den här följdriktigt etablerade aristokratiska kunskapsteorins mening — indelades i två klasser, i de i livet levande och de från livet lösryckta, anses nu vars och ens liv, ja livet över huvud taget, hotat." Livet tycks dömt att förfalla till det oväsentliga, och ångesten inför detta tar sig uttryck i betoningen av existensen. All strävan måste gå ut på att rädda något "existentiellt" ur livets nederlag: grundstämningen är besläktad med Kierkegaards. Kunskapsteoretiskt går Heidegger i *Sein und Zeit* (1927) ännu längre än någon av sina föregångare: vetenskapen härledes ur ett irrationalistiskt och intuitionistiskt "väsensskådande" och förklaras ändå, trots att existentialismen här undandrar sig kunskapsteorins plikt att avlägga räkenskap över tänkandets sanningshalt, för "objektiv". I verkligheten är denna ståndpunkt en avart av den subjektiva idealismen: "Kunskap är alltid en av tillvarons existensmodaliteter", förklarar Heidegger, och Jaspers sätter "vara" lika med "vara tänkt" (*Vom Wesen der Wahrheit* 1943). Naturlagarna är enligt detta sätt att se "giltiga endast så länge det finns ett varande . . . utanför detta finns inte och kan inte finnas någon sanning."

Alldaglighet och övergivenhet

Heideggers fenomenologi är alltså ännu mer subjektivistisk än Schelers och hans ontologi en maskerad "livsfilosofisk" antropologi, en beskrivning av människans alldaglighet, av hennes vardagsliv när det behärskas av den mest ytligt banala socialitet. Social aktivitet är av föga värde. Den är "oautentisk" ur ontologisk synpunkt en fingervisning åt intellektuella med sociala och socialistiska ambitioner att inte blamera sig "ontologiskt"! Individerna är i själva verket "tom", innehållslös — och därmed en exponent för vad Lukács kallar "den intellektuella filistertillvaron under imperialismens kris". I centrum för existentialisternas intresse står inte subjektets förhållande till objektet utan "autenticitetens" till "oautenticiteten". Då varje grundläggande kategori — "stämning", "sorg", "ångest", "kallelse" och särskilt "ståndaktighet" — är en subjektiv "existential" och som sådan lösgjord från verkligheten, blir Heideggers "objektivitet" en alltigenom *inre* objektivitet, som ingenting har med yttervärld, natur och samhälle att göra. Fastän Heidegger förkastar irrationalismen är han hemfallen åt den. Existensen är inramad av intigheten och såsom sådan fläckad av "skuld"; det största behovet är det av "ståndaktighet", av förberedelse för döden — en "antecipation av det möjliga".

Heideggers tidsbegrepp är orienterat åt döden. Till skillnad från andra "livsfilosofer" räknar han med en "vanlig" tid, indelad i förflutet, närvarande och framtida, varav hans "tid" är en syntes: "gewesen-gegenwartigende Zukunft" (förgången-nuvarande-görande framtid). Men ändå är det endast en nyansskillnad mellan hans och Bergsons tidsuppfattningar: personligt upplevd tid står också här mot reell, objektiv tid; den förra är autentisk, den senare oautentisk. Som autentisk visar den upplevda tiden mot döden. Heideggers historieuppfattning präglas av denna tidsupplevelse. Varat är historiskt. Men det grundläggande för dess historicitet är inte de naturliga historiska fakta utan den personliga erfarenheten mellan födelsen och döden; i jämförelse med denna är de sociala fakta "vulgära" och "oautentiska". Historien är "autentisk" blott om den är existentiellt grundad i "omsorgen" — en religiöst-ateistisk konstruktion i den livsfilosofiska traditionens anda.

Heideggers historieuppfattning står naturligtvis i den skarpaste motsats till marxismens. Han och Jaspers utbildade — säger Georg Lukács träffande — "den extremt individualistiska, småborgerligt-aristokratiska relativismen och irrationalismen till deras yttersta konsekvenser". Genom sin vision av en ensam människa i en övergiven värld, genom sin grundstämning av förtvivlan och skepsis och sin proklamation av det meningslösa i att handla "gav de en träffande bild av vad som fanns i det inre hos vida kretsar av den tyska intelligensen vid slutet av 20-talet

och början av 30-talet . . . Deras partiskhet framträder däri att de uteslutande tog de negativa dragen i vad de kallade 'världen' från det demokratiska samhället. Detta innebar på tröskeln till och under världskrisen ett avgörande ställningstagande. Ty genom detta fördjupas den allmänna stämningen av förtvivlan hos breda lager av borgerligheten och dess 79

intelligens, eventuella revolttendenser hos de intellektuella avlänkas och den aggressiva reaktionen får ett icke oviktigt negativt stöd. Kunde fascismen bringa vida kretsar av den tyska intelligensen till något mer än en välvillig neutralitet, så berodde detta inte så litet på Heideggers och Jaspers' filosofi”.

”Förnuftet” mot ”livet”

Ludwig Klages med sina vilda angrepp på förnuftet i *Vom kosmogenischen Eros* (1926), *Der Mensch und das Leben* (1917) och den på 30-talet mycket lästa *Der Geist als Widersacher der Seele* (1929-1932) utgör förmedlingslänken mellan irrationalismen under fascismens förberedelseskede och den öppet fascistiska barbariseringen av tänkandet hos Krieck, Rosenberg och Bäuml. Klages upplöser den irrationalistiska typologin i ”karakterologi”. Kunskapsteorin vulgariseras; det som ”kosmisk ordning” postulerade dualitetsförhållandet mellan den ledande kroppen och den därmed förutsedda ”själen” kullkastas genom ”anden”, som skiljer människan från det kosmiska livets rytm. I historien reser sig anden mot själen. Förnuftet är en förstörande makt, forskarandan ingenting annat än vulgär nyfikenhet, anden en besvikelse som lägger sig tyngande över allting. Ty en levande organisms förhållande till livet beror av en respektfull bävan, av vördnad inför något som kan kallas ett ”mysterium”.

Livsbegreppet blir hos Klages också ett verktyg i hans försök att övervinna motsättningen mellan idealism och materialism. ”Liv” är viktigare än både det materiella och det andliga. Tingen är de döda, själlösa produkterna av ”anden”, medan ”bilderna”, ”föreställningarna” är ”besjälade” fenomen. Tingen är produkter av medvetandet och existerar därför endast för individen. Föreställningarna däremot är oberoende av subjektet och deras produkter är därför materiella. Den sanna tiden flyter *från* framtiden *mot* det förflutna, och ande och förnuft begår därför ett brott då de sätter upp mål för framtiden. Därigenom förstör de det förflutnas makt att verka bestämmande. Historien är en förmätenhet av förnuftet, som vågar att sätta sig mål för framtiden. Därmed hindrar ande och förnuft själens hängivelse åt *myten* och förstör det förgångnas herravälde.

Det apologetiska draget i Klages' historiefilosofi är än mer uppenbart än i existencialismens antihistoricism: mänskligheten har inte någon framtid, det dåliga samhället kan alltså inte förbättras, socialismen är en illusion, världens slut kommer då de mytiska makterna utkräver sin hämnd på den ”förstörande” anden.

”Livsfilosofi” och nazism

I den nazistiske ”chefsideolegen” Alfred Rosenbergs *Mythus des zwanzigsten Jahrhunderts* sammanstrålar den irrationalistiska filosofins olika element i en av det biologiserande rasbegreppet och socialdarwinismen färgad syntes. Rosenberg har visserligen en del reservationer att anföra mot Spengler och Klages (lika väl som mot Nietzsche). Men liksom ”livsfilosoferna” går han skarpt till rätta med idén om mänsklighet och universalhistoria, upplöser historien i rasbegreppet och individen i typkategorin: ”Typen är den tids-bundna plastiska formen för ett evigt rasligt-själsligt innehåll, ett levnadsbud, inte en mekanisk lag.” Historien blir så hos honom liksom hos Spengler och Klages ”historielös” och det från Chamberlain övertagna ”germanskas” begrepp blir som detta högst absolut. Också hos Rosenberg går motsatsparen ”liv” och ”död”, ”intuition” och ”förnuft” igen i ytterligare primitiviserad form. ”Myten”, som ursprungligen var världsförklaring och som sådan inneslöt ett moment av logik och förnuft, blir nu irrationalismens

huvudaxel, kring vilken nazismens barbariska föreställningsvärld rör sig. Vetenskapen lägges under demagogisk spärreld. Mot ”germanerna” som ”livets” företrädare står ”judarna” som ”dödens”, mot det ”skapande” kapitalet står det ”rövande”, av irrationalismens kunskapsteori med dess tilltro till en utvald sanning blir tron på ”ledarens” mytiska ofelbarhet i alla avgörande frågor. Man kan tvista om vilken betydelse de irrationalistiska strömningarna kan ha haft för Adolf Hitler, som till och med i den nazistiska rasläran inte såg någonting annat än en svindel, lämplig att utnyttja för de verkliga, bakomliggande imperialistiska syftena. Han har emellertid själv indirekt medgivit att även den irrationalistiska modefilosofin kunde utnyttjas härskartekniskt, och han förvånade sig över att samma ”litterära kråkor”, som vitt och brett kraxat om förnuftets bankrutt, skriade om ”förräderi mot förnuftet” då han gjorde allvar av deras teorier.

”1789 års idéer”

I medveten motsats till den franska revolutionen och som dess motpol och besegrare förkastar nationalsocialismen fraserna om individualismen... den förkastar rationalismen, förnuftsläran...

GREGOR STRASSER

Fascismen är en irrationalistisk naturalism. Man förvisar förnuftet inte bara ut ur det samhälleliga livet och historien, utan också ur naturen. Historiens verkliga ekonomiska och sociala drivkrafter försvinner och historien degraderas till blott och bart naturskeende. ”Naturen uppfattas som en dimension av mytisk ursprunglighet”, säger Marcuse, ”träffande karakteriserad av begreppsparet 'blodet och jorden', en ursprunglighet som går före all historia och med vars omgestaltning och övervinnande den mänskliga historien först tar sin början.” Genom en tankeglidning — som är typisk för allt konservativt, kontrarevolutionärt tänkande och som fascismen direkt övertagit från konservatismens ideologiska fäder — Burke, Bonald, De Maistre — blir det ”naturliga” just därför att det är det ursprungliga också det naturenliga, det blir sunt, äkta, värdefullt, ja heligt. Det ligger bortom förnuftet och höjer sig över detta just därför att det ligger ”bortom gott och ont”. Den socialdarwinism, som är ett så markant inslag i konservativt tänkande, intar i fascismens och framför allt i Adolf Hitlers föreställningsvärld en naken brutalitet som tidigare icke överträffats. Det konservativa tänkandet är från början genomvävt av mytiska föreställningar, men gör ändå på ett paradoxalt sätt anspråk på något slags rationalitet. Noga besett är den konservativa idébildningen ingenting annat än generaliseringen av mytiskt-religiöst förankrade *fördomar* hos en människotyp, som är intresserad i upprätthållandet av ett stånds- eller klassamhälle, och som därför uppvisar en utpräglad motvilja mot förändringar. Medan upplysningens företrädare var övertygade att samhället kunde förbättras, orättvisor avskaffas och en förnuftig samhällsordning förverkligas, var för konservatismens anfäder alla reformatorer och nyhetsmakare charlataner, som försynda-de sig mot konservatismens mytologiska föreställning om en oföränderlig ”människonatur”, vars ”ofullkomlighet” uppgavs vara skulden till alla missförhållanden. Dessa förankrades på så sätt i ”naturens ordning”. Konservatismens idéer kläcktes främst av Burke i hans *Reflections on the Revolution in France* (1790) och återvände med emigrantarméernas tross till det slagna men inte kuvade Frankrike: förnuftets avsättning till förmån för traditionen, mytens och religionens primat över vetenskapen, auktoritetstro i stället för prövning av auktoriteternas fiktiva anspråk på deras faktiska innehåll. Konservatismens ”ideal” är och förblir krökta ryggar i stället för uppräta, bakdanteri av socialt medlidande och ringaktning av en vetenskaplig behandling av socialt avvikande, nedlåtande ”premiering” av de ”duktiga” och förödmjukelse av de av konkurrenssamhället utslagna — med andra ord en brutal socialdarwinism ”mildrad” av privat välgörenhet (naturligtvis i sant kristlig anda!) och först och sist kapitalets obestridda herravälde.

Konservatismen *är* naturligtvis inte fascism, men fascismen har tagit upp det mesta i det konser-

vativa ”arvet”: irrationalismen, underkastelsen under auktoriteten, teorin om staten som en ”organism”, föraktet för socialpolitik och reformatoriskt samhällsarbete, den obetingade fiendligheten mot socialismen, mot den ekonomiska demokratin. Liksom fascismen är konservatismen en irrationalistisk naturalism. Socialdarwinismen är ingenting nytt. Darwins lära om ”kampen för tillvaron” och ”the survival of the fittest” de dugligastes överlevande — blev ett välkommet argument för kapitalismens apologeter i deras försvar för konkurrenssamhället med dess fria marknadsmekanismer, som obevekligt — men tydligen enligt ”naturens lagar”! — verkade till de starkas förmån och de svagas förintande. Redan Darwins lärjunge och medarbetare Huxley liknade livet vid en arena, där alla människor är gladiatorer. Från denna synpunkt skrev den härskande klassens historiker historien på nytt: Treitschke och hans lärjungar förhärligade det tyska kejsardömet och förbundet mellan militarism, junkerdöme och storkapital, Seeley — som inte utan rätt kallade Carlyle för en ”charlatan” — skrev själv *The Expansion of England*, där engelsk historia behandlades i den rovglada engelska härsarklassens anda och som blev ”de brittiska imperialisternas bibel”, John Fiske gjorde kongregationalisten Josiah Strongs föreställning att ”den amerikanska grenen av den anglosaxiska folkfamiljen” borde expandera i alla dessa områden, befolkade av ”lägre stående stammar” — som egentligen inte var något annat än ”föregångare till en högre ras”, ropande i sin öken: ”Bereden väg för Herran!” — till grundval för sin ”historieuppfattning”. Den nya härsarklassen skrev med andra ord historien enligt sin variant av furstarnas och diktatorernas ”realpolitik” med strävan efter maktutvidgning och maktpolitik som ledmotiv. Medan den begynnande kapitalismen i enlighet med sin rationella och humana inställning trott sig kunna förverkliga ett harmoniskt samhälle, överfördes nu läran om det naturliga urvalet och kampen för tillvaron mekaniskt på samhällsteorin, blev ett centralt tema för den borgerliga ekonomin och sociologin och en trossats för borgerlighetens *profanum vulgus* både bland de ”bildade” och de ”obildade”. Det politiska tänkandet brutaliserades och barbariserades ju mer socialdarwinismen blev doktrin inom konservativt tänkande och trängde djupare i konservatismens hjälptrupper, de deklasserade mellanskikten och den moraliskt korruperade intelligensen, förnuftets och det kritiska tänkandets ”avfallingar”. I Hitlers *Mein Kampf* finner man de klaraste beläggen för den brutalisering av det politiska tänkandet som socialdarwinismen förde med sig. Liksom i djungeln är också i samhället folkens öden och det historiska skeendet rent biologiskt bestämda. Endast genom ett strängt urvalsförfarande, som innebär utgallring och avel, kan man förhindra ”felutvecklingar” och säkra ett folks herravälde över andra. Hos De Lapouge, Madison Grant, Gumpłowicz och Ammon dyker hela arsenalen av socialdarwinistiska slagord upp, slagord som sedan populariseras i störtfloder av broschyrer, pamfletter och tidskrifter i stil med Lanz' beryktade *Ostara*, som Hitler troligtvis stiftade bekantskap med under sin vagabonderande period i Wien: de ”livsovärdiga” borde förintas, de ”icke dugliga” steriliseras eller sätts i asyl; vilka som var ärftligt lämpade för ”kampen för tillvaron” kunde på förhand avgöras genom mätningar av huvudets storlek, öronens form eller näsans längd. Fest konstaterar alldeles riktigt att denna socialdarwinism inte var någonting annat än ”en av den borgerliga tidsålderns klassiska ideologier, vars avsikt var att rättfärdiga dess imperialistiska praxis och dess robusta kapitalistiska maktvilja genom att formulera dem i en oundviklig naturlag”.

Alltså skapade fascismen inte heller här någonting nytt. Det är inte bara — som katoliken Heer konstaterar i *Die Glaube des Adolf Hitler* — att ”ledaren” med sina kristliga, katolska, kyrkliga, bajerska, konservativa troende delade antisemitismen, hatet mot frimurarna, ursinnet mot demokratin, antikommunismen och francofobin — han utvecklade också på grundval av en konservativ socialdarwinism, som säkerligen inte riktigt tänkt sig in i dessa konsekvenser, en på *folkmord* inställd praxis för den ”rena rasens” upprätthållande och elimineringen av ”rasfrämmande” element.

I *Mein Kampf* hävdas gång på gång naturens primat över samhället, människans ovillkorliga underkastelse under "naturlagarna". Det "faktiska" blir det "önskvärda": ett "svagt" folk har ingen rätt att existera i världen. "Ett starkt släkte kommer att förjaga de svaga, då livsviljan i dess renodlade form spränger alla löjliga fjättrar, som en så kallad (!) humanitet har pålagt individerna. I denna humanitets ställe träder naturens humanitet, som förintar den svage för att bereda plats för den starke." Staten är inte — som 1789 års män ansåg — resultatet av ett mellan människorna ingånget fördrag — staten är helt i konsekvens med konservativ idétradition "en organism" och inte "en ekonomisk organisation". Människans storhet består inte i att hon tyglat naturens krafter och ställt dem i samhällets och det allmänna bästas tjänst, ty naturen kan inte kuvas och den kamp som alltid rasar där är en positiv kraft därför att den är "ett medel att befordra rasens sundhet och motståndskraft och därmed en förutsättning för en högre utveckling av densamma". Den starke gör sig till herre över den svage, och det är en av naturens "eviga grundsatser". Hitler är lika primitivt elitistisk i sitt tänkande som någonsin Burke. Liksom Burke föraktfullt talar om "mannen på gatan" som oduglig att styra staten och vill förbehålla detta dåtidens engelska överklass — ett av de sniknaste, mest egoistiska och hårdkokta samhällsskikt som någonsin toppridit en nation — kan den intellektuelle pöbelmänniskan Hitler inte tänka sig något annat än ett toppskikt av "närande" kapitalister som styresmän i ett efter "ledarprincipen" underkuvat samhälle. Demokratin strider mot "naturens aristokratiska grundprincip"; det politiska förståndet hos "massorna" är inte så utvecklat att de själva kan "bilda sig en bestämd allmänpolitisk uppfattning" — ett påstående som ter sig groteskt när man tänker på att här med "massorna" avses den tyska arbetarklassen med dess på politisk sakkunskap och kritiskt ekonomiskt tänkande överrika politiska och fackliga organisationer och på de tyska arbetarnas höga bildningsnivå.

Nu är emellertid själva det konservativa begreppet om "naturlighet" även ur andra synpunkter högst problematiskt, försåvitt det skall tjäna som stöd för bevarandet av feodala eller feodalkapitalistiska eller kapitalistiska samhällsformer. Det är inte svårt att se att den moderna kapitalismens verklighet står i en skriande motsättning till det ursprungligt "naturenliga" såsom "äkta", "sunt", "värdefullt". En ekonomisk produktionsapparat som den kapitalistiska, av gigantiska mått, som bara kan företräda helhetens intresse gentemot individerna genom att undertrycka och exploatera majoriteten av dem, verkar knappast "naturlig" i denna mening. *Den är en totalitet, en helhet, inte därför att den företräder det samfällas intressen, utan därför att den totalt behärskar alla.* Häri ligger tycks det — ingenting "naturligt".

Liberalism och fascism

Vi skiljer oss oåterkalleligen från alla socialistiska sekter däri genom att vi nu som förr tar avstånd från varje så kallad internationalism och varje form av statsingripande i näringslivets förhållanden.

BENITO MUSSOLINI

Som ideologi — eller som dess egna teoretiker älskar att uttrycka sig "världsåskådning" — är fascismen löslig, oklar och vulgärt mystagogisk. Marcuse sammanfattar träffande den kritik av liberalismen som ligger inbäddad i dess "myt": vad angreppet gäller är "1789 års idéer": den "verkliga" humanismen och pacifismen, den västeuropeiska intellektualismen, nationens och statens "blottställande" för samhällsklassernas intressestrider, de abstrakta jämlikhetssträvandena, partisystemet, betoningen av ekonomin (hos "marxisterna" ekonomi och maktstruktur), den "upplösande" tecnicismen och "materialismen". Detta är ett egendomligt abstrakt syndaregister, som dessutom passar ganska illa in på den faktiska, historiska liberalismen. "1789 års idéer" var exempelvis endast i mycket begränsad, bestämd historisk mening liberalismens. Liberalerna vände sig tvärtom ofta skarpt mot den borgerliga revolutionens paradvärden, friheten,

jämlikheten och broderskapet. Friheten krympte för dem ganska snart samman till det ekonomiska området: den blev som konkurrensfrihet, ohämmad utlevelse av bourgeoisins egendomslystar och obundenhet av förpliktelser mot staten och den övriga nationen, starkt formaliserad; då borgarklassen segrat över den absoluta monarkin och de feodala klasserna var den inte särskilt hågad att utsträcka ens den politiska friheten till den nya klass, proletariatet, som utgjorde grundvalen för dess eget produktionssystem. Denna klass måste i långa och hårda strider och med oerhörda offer i människoliv och levnadslycka tillkämpa sig denna demokrati från den härskande borgerligheten, och i allt väsentligt återstår ännu den *ekonomiska* demokratin att erövra för de arbetande klasserna. Inte heller stod liberalerna mot de nationella strävandena — och det bör antecknas på deras plussida i en tid då inte bara de exploaterade klasserna i Europa undertrycktes utan även folken. Under den period som omfattar de moderna nationalstaternas uppkomst gick den liberala borgerligheten tillsammans med folket i spetsen för de nationella strävandena: det var en liberal statsman, Cavour, som skapade det moderna Italien, och det var endast den tyska borgerlighetens brist på demokratiska traditioner och dess svaghet — och även feghet som ledde till att den tyska enheten genomfördes med ”blod och järn” 1871 och inte på demokratisk väg 1848. Inte heller har den liberala borgerligheten varit särskilt pacifistisk eller internationalistiskt sinnad, och inte heller har den alltid motsatt sig statliga ingrepp i näringslivet, när och om sådana varit till gagn för det härskande produktionssystemet. Av skottavlan för fascisternas polemik kvarstår endast bilden av en helt allmän ”världsåskådning”, som uppges företräda en abstrakt borgerlig, liberal grundsyn. Vad jämlikheten beträffar har den i det klassdelade samhället i stort sett reducerats på en formell jämlikhet inför lagen (vilket naturligtvis ändå innesluter ett framstegsmoment, trots att denna utveckling utarmat begreppet).

Förhållandet mellan liberalism och fascism är motsägande och verkar förvirrande så länge man håller sig till det blott och bart ideologiska planet. Men begreppen klarnar om man tar med i räkningen vilka ekonomiska och sociala fakta liberalismen står för. ”1789 års idéer” var den revolutionära bourgeoisins idéer ”liberalismen” är den etablerade kapitalistiska produktionsordningens. Men den uppstod vid en tidpunkt då den moderna industrikapitalismen och finanskapitalet ännu stod i sin begynnelse och det nya produktionssystemets grundelement var den enskilde private företagaren i ordets egentliga mening. Nu har liberalismen och den borgerlighet som kan kallas liberal genomgått många betydelsefulla förändringar, men produktionssystemets grundval har ändå hela tiden förblivit densamma: *den enskilde företagaren skall fritt förfoga över de produktionsmedel han äger, och stat och rätt skall säkra honom i hans besittning och handhavande av denna privategendom.* Detta är liberalismens ideologiska centrum, dess oeftergivligt fasta punkt. Men kring denna centrala punkt kan alla liberalismens ekonomiska och sociala krav förändras snart sagt hur mycket som helst. Enskilda liberala idéer kan förvandlas till oigenkännlighet, men inte detta stabila centrum. Liberalismen kan till och med kräva statliga ingripanden i ekonomin om de bara tjänar bibehållandet av privategendomens frihet och säkerhet och skyddet av kapitalmonopolet. Trots att den hyllar yttrande- och pressfrihet 89

tolererar den att mäktiga privatintressen manipulerar åsiktsbildningen genom sin ekonomiska makt över massmedia. Och visserligen bekänner sig liberalismen till demokratin, men den har ingenting emot att kapitalistiska monopol fattar beslut som rör tusendens och kanske hela folks och nationers väl och ve utan demokratisk kontroll, och den motsätter sig ekonomisk demokrati och kollektivt ägande och administration av produktionen genom lönearbetarna. Det står klart att liberalismens slagord om frihet, jämlikhet och broderskap tillhör borgerlighetens revolutionärt-demokratiska förflutna, och att demokratin endast accepteras med förbehåll. Makten i samhället är mycket ojämnt fördelad och kommer att så förbli så länge det ojämlikhetsskapande produktionssystemet består. Och liberala teoretiker som Mises har gjort klart att liberalerna anser

”kapitalismen som den enda möjliga ordningen för de samhällliga förhållandena”; liberalismens program kan sammanfattas ”i ett enda ord: egendom — det vill säga enskilt ägande av produktionsmedlen . . . alla liberalismens krav beror av detta grundläggande krav”.

Kapitalism

Aldrig har kapitalet varit mäktigare och mer privilegierat än i dag... Inte ens under kapitalismens blomstringstid gick det härligare till än nu...

VOLKISCHER BEOBACHTER 1936

Fascismens inställning till den rådande produktionsordningen förklarar varför kampen mellan fascism och liberalism förskjutits och i allt högre grad kommit att gälla en ”världsåskådningskonflikt” och varför de fascistiska ”ideologerna” inte tar upp den konkreta ekonomiska och sociala struktur som är grundläggande för liberalismen. Det visar sig nämligen att om denna grundstruktur med kapitalmonopol, exploatering av mänsklig arbetskraft, klassdelning och ojämlikhet är man i stort sett enig. Det kapitalistiska systemets grundval och liberalismens orubbliga hörnsten är det rättsligt och av staten skyddade privata ägandet av produktionsmedlen — av en nations alla naturrikedomar och produktiva resurser — och av företagens privata initiativ. Just denna organisation av det ekonomiska systemet erkänns reservationslöst av fascismen; den är grundläggande för fascismens ”totala” stat likaväl som för den liberala ideologin. I den italienska fascismens ”Carta di lavoro” heter det uttryckligt: ”Den korporativa staten (dvs den fascistiska — G.G.) ser i det privata initiativet på produktionens område det värdefullaste och verksammaste instrumentet då det gäller att tillvarata nationens intressen . . . Ett statligt ingrepp i ekonomin sker bara då det privata initiativet saknas, är otillräckligt eller statens politiska intressen står på spel.” I detta sammanhang bör man kanske med tanke på den aktuella diskussionen om ”korporativismen” betona, att denna inställning självfallet innebär att fascismen och dess intressenter, som alla var ”privata företagare”, på intet sätt var positiva till ett samarbete med ”korporationer” som besatt ens skenet av att vara fria organisationer. Fascismens ”korporativism” är ingenting annat än en social demagogi av samma slag som nazismens ”socialism”. Företagarna ville inte ha någonting att göra med korporationer, även om de bekände sig till dem med läpparnas beaktelse. De ville inte veta av någon ”medbestämmanderätt” för dem de exploaterade, och framför allt inte några maktpositioner då det gällde att bestämma över företagen eller det ekonomiska livet överhuvud taget: företagen måste förbli ”bossarnas” privata domän, med högsta beslutanderätt och kommando. I detta avseende fanns ingen skillnad mellan fascistiska företagare och liberalismens ideologer. Då den liberale filosofen Giovanni Gentile ansökte om inträde i det italienska fascistpartiet skrev han till Mussolini: ”Som liberal av djupaste övertygelse har jag under de månader jag haft äran att medarbeta i Eder styrelseverk och på nära håll iakttagit utvecklingen av de principer som bestämmer Eder politik måst erkänna att liberalism, sådan jag förstår den, liberalismen som frihet under lagen och därför i en stark stat, i staten som etisk verklighet, i dagens Italien inte företrädes av liberalerna, utan tvärtom av Eder själv.” Misstron mot Platons entusiasm för filosoferna som lämpliga styresmän för staten tycks inte vara helt och hållet oberättigad.

Och det är inte bara i Italien som man kan iaktta denna konvergens mellan fascism och liberalism i bådars erkännande av det kapitalistiska systemet i ”staten som etisk verklighet”. Man har spillt mycket bläck på frågan om de stora tyska industri- och finansmagnaterna, Kirdorf och Flick, Krupp och Thyssen, hälsade Hitlers maktinträde med entusiasm, med reservation eller med motvilja. Faktum är att Krupp ännu i nederlagets stund, i förhör inför en amerikansk officer, förklarade: ”Vi Krupps är inga idealister. Min far var diplomat och vi hade intrycket att Hitler skulle garantera oss en sund utveckling. Och det har han faktiskt gjort. Efter de år han ledde oss

kände vi oss alla bättre . . . ” Ägnade denne storkapitalist och slavhandlare någonsin en tanke hur de tiotusentals slavarbetare från Sovjetunionen, Polen och Galizien som trälade, svalt och dog i hans industriimperium kände sig? Han skröt med att han hade ”hyrt Hitler” och han ansåg att ”ledaren har alltid rätt”. Naturligtvis hade ”ledaren” rätt — innebar inte Hitlerdiktaturen att den privata äganderätten till produktionsmedlen och kapitalets herravälde över arbetet upprätthölls? Alla de storindustriella som med Krupp trängdes för att få skruda sig i SS-ledarnas svarta uniform och mössan med dödskallemärket kunde ”känna sig bättre” — ty naturligtvis upprätthölls de!

Med hänsyn till allt detta är det nödvändigt att reducera de överreklamerade motsättningarna mellan fascism och liberalism i världsåskådningshänseende. Marx har med all rätt varnat för att ta de juridiska, politiska, religiösa, konstnärliga eller filosofiska, kort sagt de ideologiska former vari människorna blir medvetna om produktionssystemets konflikter och utkämpar dem, för gott. Närmare besett saknas det emellertid inte vissa beröringspunkter mellan fascistisk och liberal doktrin. Vi har visat hur fascismen reducerar historiska förhållanden på rena naturskeenden och därmed för dem utanför förnuftets och den vetenskapliga kritikens räckvidd. På samma sätt finns i liberalismen en tendens att betrakta det kapitalistiska systemets *historiska* rörelselagar som om de vore *naturlagar* och kapitalismen som produktionens *naturliga* form. Man menar därmed att socialismens idé om en förnuftig planläggning av den ekonomiska verksamheten strider mot naturen och att varje ingrepp i ”de ekonomiska krafternas fria spel” måste straffa sig. Anpassar man sig däremot till ekonomins ”naturliga” lagar kommer motsättningarna mellan olika behov, den ständiga konflikten mellan allmänt och privat intresse, ja till och med den sociala olikheten, att upplösas i en allomfattande harmoni. Det är inte svårt att i liberalismen själv upptäcka en liknande reduktion av samhället till ”natur” som i de fascistiska (och före dem i de konservativa) idéerna. Och vad gäller saken? Man vill täcka över oförnuftigheten i en motsägende, inhuman och barbarisk samhällsordning i syfte att fortfarande kunna upprätthålla den maktstruktur, den bygger på, och som man är intressent i. Naturligtvis får man trots detta inte glömma bort att liberalismen är principiellt rationalistisk — med de växande svårigheter detta innebär utifrån dess position — medan fascismen är öppet irrationalistisk. Men i och med att motsättningarna inom det kapitalistiska samhället skärpes och framför allt i samband med den stora världskrisen på 30-talet blir också liberalismen alltmer frestad att tillgripa irrationalistiska idéer till rättfärdigande av systemet. Men detta hänger samman med att den fria konkurrensen mellan enskilda företagare själv utbildar allt större enheter: den gamla handels- och industrikapitalismen utvecklas till monopolkapitalism med jättelika företagsammanslutningar, koncerner, truster, karteller, multinationella företagsgiganter som i allt större utsträckning sammansmälter med statsmakten. Den borgerliga demokratin med dess fria medborgarideal och institutioner är inte längre på samma sätt som under den tidigare kapitalismen ägnad att tjäna systemets upprätthållande. Kapitalets expansion kräver andra former för maktutövandet. Redan 1927 konstaterade Werner Sombart i sitt arbete om ekonomin under högkapitalismen: ”Imperialismen har som hjälpmedel för kapitalismen ställt en stark statsmakt till dess förfogande . . . De liberala idéerna om den fritt svävande konkurrensen mellan enskilda ekonomiska enheter har visat sig olämpliga . . . för kapitalismen.”

Fascism och stat

Befriad från sitt yttre sken, från alla de motsägelser som döljer dess verkliga ansikte, från alla de sekundära aspekter som för mängden undanskymmer de väsentliga, och slutligen med hänsyn tagen till internationella olikheter, består fascismen i upprättandet av en stark stat som har till uppgift att ... upprätthålla en ekonomi, grundad på privat ägande av produktionsmedlen och på profit.

DANIEL GUÉRIN

Då Werner Sombart i den starka staten såg ett ”hjälpmedel” för kapitalismen visade han långt större klarsyn än de teoretiker av i dag som gör gällande att fascismen innebar att staten ”lös-gjorde” sig från ”den ekonomiska grundvalen” och som ”totalitär stat” rumsterade fritt med kapitalismen och dess företrädare. Överhuvud är begreppet ”totalitär” och ”totalitarism” ett oting, särskilt som det utformats i Hannah Ahrendts *The Origins of Totalitarianism* — ett arbete vars apologetiska syfte är uppenbart: att rädda det kapitalistiska systemet och dess härskande klasser undan ansvaret för en av historiens mest barbariska härskartekniska metoder och att bära bränsle till det kalla kriget och antikommunismen genom att trolla fascism och kommunism under samma hatt och reducera vetenskapliga begrepp som ”kapitalism”, ”imperialism” och så vidare till ”kommunistiska slagord”. I verkligheten förhåller det sig så att den fascistiska massrörelsen är det medel, varmed den kapitalistiska staten krossar arbetarklassens fackliga och politiska organisationer, skrämmer den demokratiskt sinnade delen av borgerligheten till tystnad och underkastar statsmakten, som den förut endast delvis behärskat i konkurrens med andra krafter i samhället, sitt fullständiga herravälde. Det går inte att hänvisa till ”statliga ingrepp” till följd av krigsekonominns krav — ingrepp som skulle ”bevisa” den fascistiska statens ”autonomi” i förhållande till kapitalet. Ty dessa ”ingrepp” företogs just i de stora kapitalmagnaternas intresse: i alla de statliga organ som nazisterna ”skapade” innehade monopolkapitalets ledande figurer de bestämmande posterna i kompanjonskap med nazistorheter med samma profitsanspråk som de stora monopolisterna. *Das schwarze Korps* — SS:s språkrör — betecknade träffande förhållandet mellan rustningsindustrin och de tyska fascisterna som ”ett idealäktenskap mellan den geniale företagarens skapande och statens ändamålsriktade ledning”. Och detta utan förstatligande, utan ”tvång”, utan varje antastande av den privata äganderätten till produktionsmedlen. Den fascistiska staten var monopolkapitalets stat, och så föga ”självständig” och ”totalitär” att den i stället gjorde tjänst som pådrivande motor i den koncentrationsprocess som monopolkapitalet önskade och som bidrog att ödelägga den medelklass och småföretagsamhet som nazisterna själva påstod sig ”utkorade” att rädda!

I själva verket var ju krigsindustrin, rustningarna och krigföringen inga fristående företeelser utan ingick i ett helt spektrum av ekonomiska motsättningar, expansionstendenser och imperialistiska strävanden, som utformades och uppladdades långt före fascismen och som tog sig uttryck redan i det tyska monopolkapitalets politik under kejsartiden med den ”Drang nach Osten” och de utvidgningssträvanden efter ”Berlin-Bagdad-linjen” som jämte den gamla tysk-franska konkurrensen förde till det första stora industrikrigets masslakter 1914-1918. Före det andra världskriget fanns ett första världskrig, och båda utlöstes av de härskande monopolkapitalistiska gruppernas krav på ”en plats i solen” eller på ”livsrum”. Och sedan det andra världskrigets slut pågår i USA en upprustning, som inte bara kväver miljonerna arbetslösa och utslagnas framtidshopp utan också hotar hela världen med total förintelse i ett nukleärt krig. Man kan inte sätta krigsindustrin i motsatsställning till monopolkapitalismen i största allmänhet, helt enkelt därför att den förra är en produkt av den senare och ingår som ett element i senkapitalismens ekonomiska struktur: rustningarna har i allt högre grad liksom en sanslös välfärdskonsumtion blivit systemets enda raison d'être och dess främste upprätthållare.

Härmed sammanhänger också det egendomliga fenomenet att det finns en ideologisk kongruens även mellan liberalismen och fascismens ”universalism”. Det är den ekonomiska utvecklingen, vars fulländade ideologiska motivering är liberalismen, som medfört kravet på större enhetlighet i samhället, i det att monopolkapitalismen skapar ”ett nytt system av beroendeförhållanden av de mest skilda slag” — för att återigen citera Sombart. De små och medelstora företagen blir beroende av kartellerna och trusterna, jordegendomen och storindustrin av finanskapitalet, osv. Detta är den verkliga grundvalen för ”universalismen”: en klass och det av denna klass

behärskade produktionssystemet underkastar alla andra klasser sin makt och sätter sin stämpel på samhället och alla dess livsyttningar. Liberalismen bejaktar denna utveckling därför att den bejaktar systemet självt, men inte utan ideologisk reservatio mentalis; fascismen omtolkar denna underkastelse till en ”enhet” som uppges omfatta alla och ena alla klasser och därmed också upphäva klasskamp och klasser; det rör sig här enligt en naziideolog försäkran om ”skapandet av en verklig folkgemenskap, som höjer sig över ståndens och klassernas intressen och motsättningar”.

Den fascistiska statsdyrkans ideologiska rötter har blivit mycket omdiskuterade. Framför allt har den siste store företrädaren för den filosofiska idealismens systembyggare, Hegel, kommit i skottgluggen. Från liberalen Seldes till kommunisten Demal har man från olika håll hävdad att fascismen är — grovt uttryckt — tillämpad hegelianism. Seldes tillåter sig rentav tricket att ställa citat från Mussolini och Hegel emot varandra och förklara dem identiska till innehåll och mening. Hegel säger att ”staten i och för sig själv är en moralisk helhet” — säger inte Mussolini att ”staten är ett andligt och moraliskt faktum”? Säger inte Hegel att staten ”medvetet förverkligar sig själv” och är en uppenbarelsform av anden i världen — är det inte detsamma som när Mussolini säger att den ”med sig införlivar den politiska, juridiska och ekonomiska organisationen” som är ”en manifestation av anden”? Och då Hegel säger att staten ”i medvetande om sig själv förverkligar en oberoende makt, i vilken enskilda individer endast är övergående moment” — föregriper han då inte Mussolinis påstående att ”staten räcker utöver det individuella livets korta spännvidd”?

Bortsett från att när två säger ”samma sak” är det inte densamma — Hegels ”moraliska helhet” ställer exempelvis vissa bestämda krav på staten, medan Mussolinis ”andliga och moraliska faktum” är en positivistisk statstolkning med åtföljande glidning åt en underkastelse under det faktiska: staten som naken makt, organiserat våld. Detta omöjliggör en ”fascistisk” tolkning av Hegels statsbegrepp. Hegels statslära hör inte till de bästa delarna av hans filosofiska skriftställarskap. Hegels dialektiska *metod* hör till de bestående vinsterna i det mänskliga tänkandets historia. Men hans metafysiska *system* tenderade alltmer till konservatism och slutade med en platt reverens för dåtidens eländiga preussiska statsbildning som historiens aktuella höjdpunkt. Det finns en motsättning mellan Hegels dialektik och hans metafysiska system som han själv aldrig förmådde övervinna och som inom den hegelska högerriktningen bidrog till att glorifiera ”den tyska misären”. Hegel hade en del egendomliga föreställningar om ”den germanska anden”, som förkroppsligade ”den absoluta sanningen och friheten”, och om kriget som främjande folkens moraliska sundhet — föreställningar som levererade bränsle till tysk chauvinism och militarism.

Men därmed blir Hegel inte en föregångare till fascismen och allra minst till dess nazistiska variant. Det går inte att mekaniskt skilja Hegels dialektik och hans metafysiska system åt. Det senare var inte genomgående reaktionärt: tvärtom innehåller det många lysande tillämpningar av just den dialektiska metoden, tillämpningar på grundval av ett omfattande empiriskt stoff, ty Hegel var i långt högre grad empiriker än man trott, som senast Findlay betonat i sin briljanta Hegel-bok. Och skulle väl exempelvis Hegels estetik med dess av den franska revolutionen inspirerade krav på en folklig konst vara ”reaktionär”? Vad har Hegels uppfattning av monarkin som ”det utvecklade förnuftets författning” att göra med den fascistiska terrordiktaturen och dess irrationalistiska statsteori? Och hur kan Hegels rättsfilosofi, som med yttersta konsekvens fasthåller upplysningsfilosofins och den borgerliga revolutionära demokratins tanke på allas likhet inför lagen, tas till intäkt för nazismens statslära med dess skiljande mellan ”Staatsbürgern” och ”Staatsangehörigen”? Hur rimmar Hegels idé om statens primat över den enskilde, som egentligen är en modern tillämpning av den antika grekiska demokratins föreställning om en

harmoni mellan den enskilde och det allmänna, med nazismens teori om ”folket”, absolut förkroppsligat i ”ledaren” och relativt i hans följe och överordnat staten?

De nazistiska ideologernas inställning till Hegel har också varit genomgående negativ. Redan förbindelsen mellan den hegelska dialektiken och marxismen måste ha ingett dem en stark affektiv motvilja mot Hegel. Men framför allt divergerar nazismens ideologi och Hegels — som Georg Lukács ingående påvisat — på tre avgörande punkter: läran om världens förnuftighet, utvecklingsteorin och statsteorin. Redan i sin installationsföreläsning förklarade den tongivande nazistiske filosofen Alfred Bäumler krig mot Hegel. ”Den systematiska kritiken av den idealistiska traditionen hör till vårt kommande arbete.” Och i Bäumlers bok om Nietzsche heter det om Hegels statslära: ”Då Nietzsche hånar 'apoteosen' av staten tänker han med riktig instinkt på den hegelska totalstaten som kulturstat . . .” Hegel avfärdas föraktfullt som ”klassicismens tänkare”, som den ideologiske grundläggaren av nationalliberalismen, ”en syntes av upplysning och romantik” — varvid Bäumler också i förbigående ”likviderar” Fichte. ”Vi måste se med det tjugonde seklets ögon . . .” Det var ett program för en fascistisk nyskrivning av den tyska filosofihistorien, som snabbt fullföljdes.

Den progressiva historismen är det begynnande 1800-talets stora vinst. De historiska insikterna fördjupas genom de socialistiska utopisterna, genom de franska historikerna under restaurationen män som Thierry, Mignet och Guizot, som upptäckte klasskampens roll i samhällsodaningen från feodalism till kapitalism Goethe men framför allt Hegel. Dessa tänkare och forskare hävdade den historiska utvecklingstanken och existensen av en förnuftig och för den mänskliga kunskapen tillgänglig lagbundenhet i historien. Mot denna historism ställde sig den tyska fascismen helt oförsonlig. I stället för tanken på en för hela mänskligheten gemensam historia träder ett isolerande, odialektiskt och ohistoriskt betraktelsesätt: ”Vi tror i dag”, säger Rosenberg, ”att det inte alls finns någon världshistoria i egentlig mening, utan blott olika rasers och folks historia.” I enlighet med den konservativt-fascistiska naturalismen identifieras denna ”rashistoria” med ”naturhistoria och tillika själsmystik”. Följden blir en ren ahistorism: inom ”rasen” finns det egentligen inte någon historia, ty historia innebär förändring, och rasen kan visserligen växla uppenbarelsformer och har i enlighet med ”heroiseringen av människan” sina ”hjältar och tänkare”, men till sitt väsen är den sig alltid lik. ”Rasen är avbilden av en själ, rasens egenskaper i deras helhet ett värde utan relation till blodlösa värden som inte tar hänsyn till naturens fullhet, eller till materie-dyrkare, som blott förlägger skeendet till tid och rum utan att uppleva det som den största och djupaste av alla hemligheter.” Klarare kan man inte förneka det rationella historiebegreppet: det väsentliga i tillvaron är inte tillgängligt för det mänskliga förnuftet: hängivelsen åt det outforskliga (inte det outforskade! G.G.) är vad som skiljer den nazistiska ”världsåskådningen” från den ”flackt” rationalistiska och vetenskapliga filosofin, vars främsta strykpojke är Hegel.

I sin statslära hävdade Hegel idén om en borgerlig rättsstat, som genom en avgrund skiljer sig från den nazistiska terrorstaten; så säger exempelvis ”rättsfilosofen” Stuckart klart ifrån att ”det nya riket är icke mer en rättsstat, utan en på tysk sedlighet (!G.G.) vilande världsåskådningsstat”. Det är det ”germanska” ärebegreppet som enligt Rosenberg skall vara avgörande för rätten — det vill säga det rena godtycket. Hegels politiska åsikter var, raljerar Findlay, trångsynta och provinsiala när de var som sämst och uppnådde när de var som bäst den politiska visdomen hos någon engelsk konservativ på parlamentets bakersta bänkar. Men de har ingenting att göra med den tyska fascismen. Till skillnad från de asiatiska despotierna och antikens mer outvecklade folk måste den moderna staten, menar Hegel, ge frihet åt sina medborgare och svängrum åt deras ”partikulära” intressen. Lagen måste vara lika för alla oberoende av klass och stånd, alla måste kunna välja sitt yrke och utöva sin religion, och judarna måste få fullständigt lika rättigheter med

övriga medborgare. Detta är naturligtvis en direkt negation av den tyska fascismen. I grunden hade nazismens ideologer i själva verket inga beröringspunkter med den klassiska tyska filosofin store tänkare. Visserligen uppvisar dennes system vissa konservativa, ja reaktionära inslag, som framför allt nyhegelianerna tagit fasta på och som bidragit till att hindra den tyske borgarens utveckling till "citoyen". Men väsentligen är den klassiska tyska filosofin från Kant till Hegel inspirerad av den franska upplysningen och "1789 års idéer". I sin radikala form har den hegelska dialektiken blivit ett mäktigt verktyg för det mänskliga framåtskridandet i vetande och frihet.

Intressenterna

I en atmosfär som bragts till vitglödande hetta av krig, nederlag, skadestånd, Ruhrockupation, kris, nöd och förtvivlan reste sig medelklassen mot de gamla partierna, som bedragit den. Missnöjet hos små egendomsägare, som aldrig kom ut ur sin bankrutt, hos deras universitetsutbildade söner utan poster och klienter och hos deras döttrar utan hemgift och friare krävde ordning och en järnhand.

LEO TROTSKIJ

... målet för den omedelbara fascistiska aktionen är återställandet av disciplinen, särskilt i fabrikena...

BENITO MUSSOLINI

En revolution är en revolution bara om den bygger på en ny klass. Fascismen bygger inte på någon klass som inte redan har makten...

ANTONIO GRAMSCI

...Hitlers parti kallar sig självt socialistiskt, men det leder en terroristisk kamp mot alla socialistiska organisationer. Det kallar sig ett arbetarparti, men dess led innesluter alla klasser utom arbetarna. Det slungar sina åskvigar mot kapitalisterna, men underhålls av dem ...

LEO TROTSKIJ

Vi vill ha endast lojala arbetare, som från djupet av sitt hjärta är tacksamma för det bröd, vi låter dem äta.

GUSTAV KRUPP

Under sådana omständigheter fanns det ringa utsikt att med traditionella medel finna en massgrundval för systemet, som kunde hålla stånd också under krissituationer. Under den allmänna rösträttens och den parlamentariska demokratins villkor kunde en verklig fara för den härskande klassen utvecklas. Det gällde alltså att för ett sådant fall med hjälp av nya metoder skapa en massbas för den bestående samhällsordningen. Dessa nya metoder måste vara anpassade till den förändrade sociala och ekonomiska situationen och till massornas förändrade mentalitet. Detta är just fascismens prestation.

REINHARD KÜNNL

Fascismens intressenter

Den borgerliga statsordningens konsolideringsproblem... härrör ur det förhållandet att den ledande bourgeoisien, som kontrollerar folkhushållningen, till sitt antal blivit alltför ringa för att med egna krafter hävda sin makt. Om den inte vill stödja sig på ett så utomordentligt farligt vapen som det militära våldet, måste den ... ingå ett förbund med skikt som socialt sett inte hör till den själv, men som kan göra den en oskattbar tjänst genom att befästa borgarklassens välde över folket och så bli ett yttersta och sannskyldigt stöd för denna statsordning DEUTSCHE FÜHRERBRIEFE (det tyska industriförbundets hemliga bulletin)

Riddargods och masugn

Den tyska fascismens intressenter var det tyska monopolkapitalet och den preussiska

storgodsägarklassen. Om de preussiska ”junkrarna” yttrade redan Friedrich Engels mot slutet av 1880-talet att de förde en parasitär tillvaro på statens bekostnad. Det fortsatte de med ända till dess att det andra världskriget och den Tyska demokratiska republiken genom en jordreform för alltid gjorde slut på deras makt. 1948 upplöste den östtyska regeringen riddargodsen och fördelade deras mark på en halv miljon odlare. Därmed var det slut på en av de mest själviska, ofolkliga, klass- och andryga, obarmhjärtiga utsugarklasser som det repressiva samhällets historia känner till. De preussiska junkrarna var ett gissel för sina ”underhavande”, som de behandlade sämre än djur, och för sina grannar var de genom sin krigslystnad och råa våldsmentalitet, som utgjorde det virulenta drivelementet i den tyska militarismen, en skräck. För hela det progressiva Europa framstod ”preusseriet” som en främmande kropp i den moderna civilisationen, och det gjorde det också för de stora tyska kulturskaparna; till dem hörde Herder, Winckelmann och Lessing, som avskydde den preussiska prygelstaten; Lessing protesterade i sorgespelet *Philotas* med understucken syftning på sjuårskrigets Fredrik ”den store” mot en despotism, som bringar ”lagrar och elände” och räknar ”fler segrar än lyckliga undersåtar”. Det hör till det tyska folkets historiska olyckor att dess försök att gestalta sin moderna utveckling demokratiskt alltid lidit nederlag mot den preussiska despotismen, och att det tyska folkets enhet — då den äntligen vanns — erövrades av ett Preussen, segerrusigt efter två folkmördande krig, mot Österrike 1866 och mot Frankrike 1871. Det var junkrarnas man, Otto von Bismarck, som politiskt genomförde detta resultat i den anda han själv utmanande gett uttryck åt i sitt yttrande att ”tidens stora frågor avgöras inte med tal och parlamentsbeslut, utan med blod och järn”. Kejsarkroningen i Versailles, där Preussens konung Wilhelm — ”karteschprinsen”, som 1848 slagit ned Berlins folk i blod och stäckt hoppet om ett demokratiskt genombrott nedifrån, från massorna blev tysk kejsare och därmed erövrade de andra tyska staterna åt militär- och överhetsstaten Preussen. Så blev den tyska enhet som skapades under preussisk hegemoni inte ett förverkligande av folkets fria liv utan ett permanent hinder för frihet och demokrati.

Naturligtvis förblev det tyska riket inte oberört av den moderna utvecklingen. Men ju mer borgerlighet, industrialism och tekniskt framåtskridande trängde in i den tyska verkligheten, desto mer reaktionärt, upplösande och karikatyriskt framträdde dess överhetliga, preussiska och militaristiska organisationsform. Det tyska samhället blev trots en stormande industriell utveckling och ett alltmer inflytelserikt finanskapital stående på den absoluta monarkins stadium, och byråkratin med dess nivellering och så måttlöst överskattade (om också ibland i sina individuella manifestationer respektabla, ja beundransvärda) formella pliktetik levde vidare som det borgerliga samhällets (anakronistiska) administrativa form. Gemensamt för den nya industri- och finansoligarkins ledare och den sedan gammalt intressemedvetna junkerkasten var deras målmedvetna hävdande av sina särintressen på det helas bekostnad, jämte fasthållandet av den statliga makten som ett redskap för dessa intressen. Under det nordtyska förbundets tid präglade spänningarna mellan feodalt godsägarvälde och industrikapital det politiska livet och partibildningarna i Tyskland. Den gamla liberalismen med demokratisk förankring bröts sönder till förmån för en ny, statstrogen och högkapitalistisk riktning, som kallade sig det ”nationalliberala” partiet. Ur den gamla preussiskt-feodala högern framträdde å andra sidan en grupp magnater från Schlesien och Rhen-området som plötsligt upptäckt värdet av de väldiga mineraltillgångar som låg dolda under deras domäner. Från denna ”frikonservativa” grupp, som tog säte och stämma som ”Rikspartiet” i nordtyska förbundsdagen, kom de ”Gränder”, som mitt i det tyska småstatseländet uppbar den våldsamma industriexpansionen efter fransk-tyska kriget som ändade med den stora bankrutten 1873. Till detta parti slöt sig också en del högre statstjänstemän, särskilt i utrikestjänst. I denna sammansmältning mellan storkapital, feodalt junkervälde och utrikespolitik tog den tyska imperialismen gestalt — den imperialism som bar upp det wilhelminska kejsardömet och den fascistiska staten.

Närmandet mellan de ultrareaktionära godsägarna, ämbetsmannakretsarna och storkapitalet påskyndades av den alltmer hotande agrara konkurrensen från USA och Ryssland på den europeiska marknaden. De ekonomiska grundvalarna för det nya Tysklands feodala överklass var hotade, och den tidigare frihandelspolitiken lades på Bismarcks och det nationalliberala partiets initiativ om till en så småningom utpräglat protektionistisk kurs. För att vinna bundsförvanter i denna politik närmade sig nu junkrarna — om också ”långsamt, misstänksamt och motsträvt” — de industriella, som framför allt inom den kraftigt expanderande järnindustrin och i baksmällan efter ”Gründerkraschen” önskade ”en måttfull tull-skyddspolitik”. Bismarck arbetade av alla krafter i denna riktning, eftersom han av rädsla för arbetarklassens växande fackliga och politiska makt och i insikt om att ”hans” nya stat inte kunde bygga på junkerdömet ensamt, eftersträvade ett förbund mellan den kast, han själv som godsägare kände sig solidarisk med, och den nya storföretagarklassen. 1877-1878 — ett år efter grundandet av företagarnas riksorganisation, ”Zentralverband deutscher Industrieller” — uppstod så den allians mellan ”riddargods och masugn”, mellan spannmål och järn, som skulle komma att spela en så skickesediger roll i det bismarckska rikets historia och som det skulle kräva två krig att krossa. Redan på 1890-talet kunde Max Weber konstatera att efter uppkomsten av denna allians en formell religiositet av helt ny art uppstod, feodaliseringen av stora lager av borgarklassen inleddes och en kapitalism uppkom, som inte ville främja sina intressen genom att på ett förnuftigt sätt eftersträva nya avsättningsmöjligheter, utan genom att ekonomiskt undertrycka arbetarklassen, accelerera ”klasskampen uppifrån och nedåt” och som politiskt i arbetarklassen såg ”dödsfienden” och i utvecklingen av arbetarklassen och landets fria institutioner ett dödligt hot mot sig själv. Det går en rät linje från den av den feodaliserade företagarklassen stödda socialistlagen och de många polisiära och militära råhetsakterna mot arbetarna under Bismarcks och Wilhelm II:s tid till frikårens och fememördarnas förbrytelser och de fascistiska SA- och SS-huliganernas mord- och terrorhandlingar mot den fackliga och politiska arbetarrörelsen, mot socialdemokratiska och kommunistiska arbetare och deras familjer och anhöriga. Denna linje är den kontrarevolutionära klasskampens linje, monopolkapitalets ”klasskamp uppifrån.” Den började med det massiva inrättandet av militär mot strejkande arbetare och demonstranter, förföljelser och fängelsestraff mot ”agitatorer” som organiserade arbetarna fackligt och politiskt, pacifister och konstnärligt och socialt radikala och intellektuella och mord på arbetarledare som Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg, uppställandet av terroristiska ”privatarméer” mot arbetarklassen, fememord och till slut organisationen av en tekniskt högutrustad industri för fabriksmässigt driven utrotning av ”misshagliga”, ”folkfrämmande” och ”rasligt mindervärdiga element”. Fascismen tillhandahöll den *härskartekniska metod*, varigenom denna kontra-revolutionära klasskamp uppifrån mest effektivt kunde genomföras.

Expansionism och aggression

Tidsmässigt sammanfaller uppkomsten av alliansen mellan riddargods och masugn med Tysklands inträde i en period av aggressiv imperialism. Denna imperialism uppbars av det tyska monopolkapitalet, som i allt högre grad engagerade statsmakt, militär och byråkrati för sina intressen. Vad det främst gällde för de tyska kapitalmagnaterna var att ta igen det försprång, som Tysklands försenade industrialisering gett England och Frankrike. Den på ”fri konkurrens” grundade kapitalismen hade nått sin höjdpunkt i början på 1870-talet. Man bibehöll visserligen i massbedrägeriets syften idén om den ”frie” företagaren, som i ”fri” tävlan med andra tjänade det ekonomiskt-samhälleliga framåtskridandet — men i verkligheten förintades småhandel och småindustri av en fortskridande koncentration av kapital och industri och krossades av de stora monopolföretagen; den enda konkurrens som återstod var den mellan dessa industri- och finansgiganter, som genom sin makt över massmedia förmådde suggerera föreställningen att de

inte företrädde blott och bart kapitalistiska, partikulära intressen, utan hela nationens. Det kapitalistiska produktionssättet blev under perioden fram till det första världskriget det dominerande. Det etablerade sig i stater som Ryssland och Japan, som vid 1800-talets mitt knappast hade någon industri, och det trängde in i områden som förvandlades till kolonier. England var här först på planen, och det är betecknande att det var i England och under direkt inflytande av kolonialpolitiken den ideologi skapades, som sedan blev av så grundläggande betydelse för fascismen, nämligen socialdarwinismen och idén om ”högre” och ”lägre” raser. Den engelske imperialisten Cecil Rhodes var en fanatisk anhängare av den anglosaxiska ”vita rasens” hegemoni, Charles Dilke propagerade i *Greater Britain* för den brittiska ”rasen” som ”naturmässigt biologiskt” förutbestämd att behärska världen, Benjamin Kidd vann berömmelse med sin bok *Social Evolution* (1894), där den engelska imperialismen får en biologisk ”motivering”, och i deras spår följde Crozier, Harwey och Rosenbergs lärare, Houston Stuart Chamberlain.

Under perioden från 1875 och fram till första världskriget uppdelades världen mellan de ledande imperialistiska makterna och deras monopolgrupper. Kapitalöverskotten från de industriellt högutvecklade europeiska länderna överfördes till de ”efterblivna” länderna, och behärsksningen av råvarukällor och avsättningsmarknader blev ledande motiv i stormakternas politik. De gamla kolonialmakterna — England, Ryssland och Frankrike — fick konkurrenter i USA, Japan, Italien och inte minst Tyskland, som nu ville ha ”en plats i solen”, för att citera kejsar Wilhelm. Rivaliteterna mellan de imperialistiska makterna ledde med nödvändighet till konflikter. Hela perioden mellan Tysklands enande 1871 och krigsutbrottet 1914 är också fyllt av oro, lokala krigiska utbrott och diplomatiska incidenter som upprepade gånger ledde fram till randen av ett krigsutbrott. De imperialistiska motsättningarna mellan stater och kapitalgrupper skärptes genom stormakternas förtryck av mindre nationaliteter. På Balkan utnyttjades de sydslaviska folkens frihets-strävanden gentemot den österrikisk-ungerska monarkin — en anakronistisk statsbildning, ett ”folkens fängelse”, en stat ”stödd på en stående armé av soldater, en sittande armé av ämbetsmän, en knäböjande armé av präster och en krypande armé av angivare” — i kampen mellan de finansiella stormaktsintressena. Ryssland, som i ”panslavismens” namn ville uppträda som alla slaviska folks ”beskyddare”, kolliderade med den österrikiska balkanpolitiken, som syftade till en territoriell utvidgning längs den adriatiska kusten. Österrikes politik riktade sin udd mot Serbien, Bosnien och Albanien. Ryssland ville å sin sida försvaga det turkiska inflytandet här och siktade på Konstantinopel. Det krig som ryssarna framgångsrikt förde med Turkiet 1877 slutade dock med att Bismarck vid Berlin-kongressen 1878 spelade segerns frukter ur deras händer. De härskande klasserna i England ville inte heller släppa fram den ryska militära och agrara imperialismen till dominans i de för den ryska spannmålsexporten livsviktiga Bosporen och Dardanellerna, eftersom de fruktade att de ryska aspirationerna i det östra medelhavsområdet skulle kunna hota Englands ”väg till Indien.” Bankfirman Rotschild hade gett England under Disraelis ledning fast fot i Egypten, och den brittiska utrikesledningen ville inte se att en stormakt närmade sig Palestina, Arabien och Egypten: turkarna fick så Englands stöd mot att Turkiet avstod Cypern till engelsmännen, den franska och engelska rustningsindustrin inhöstade grova profiter och kapitalet expanderade. Vid koloniseringen av det ”herrelösa” Afrika stod främst England mot Frankrike. Cecil Rhodes och finansmännen i Sydafrikanska kompaniet ville skapa en sammanhängande engelsk koloni ”från Kap till Kairo”. Rhodes var rasist och hävdade att ju större del av världen den engelska ”rasen” bebodde, desto bättre vore det för hela mänskligheten. Följaktligen borde engelsmännen också på den afrikanska kontinenten mot ”barbarerna i Sydafrika” tillämpa samma despotiska system ”som fungerar så bra i Indien”. De imperialistiska makternas penetration av Afrika präglades också av en hänsynslös grymhet mot de ”infödda” och deras befrielseörelser nedslogs med genocida metoder tyskarna, som också sällade sig till de

afrikanska folkens exploatörer, slog i detta avseende ett blodisande rekord med sin utrotning av hererofolket; andra exempel är engelsmännens brutala underkuvande av Arabi Paschas anti-kapitalistiska uppror 1881 och Uganda-kriget 1895. Frankrikes afrikanska koloniseringsföretag gick i sin tur i väst-östlig riktning och började med Tunisien, Franska Kongo och Franska Västafrika. Denna kollisionskurs ledde 1898 till en konfrontation mellan en obetydlig fransk trupp och Kitcheners armé, som nyligen krossat ”dervischernas” religiöst-nationella uppror vid Omdurman. ”Fashoda-affären”, som med hjälp av de intresserade franska kapitalisternas press piskade upp en våg av chauvinism i Frankrike, hade så när lett till krig. Men Frankrike gav vika och erkände de engelska imperialisternas intressen i Egypten mot att England gav de franska kapitalintressenterna fria händer i Marocko.

Tyskland bidrog ytterligare att samla bränsle till den kommande världsbranden med sina planer på en järnväg mellan Berlin och Bagdad. Deutsche Bank och Dresdener Bank hade i Konstantinopel 1889 tillsammans med det anatoliska järnvägsbolaget bildat ett konsortium med koncession på järnvägsbyggen i Mindre Asien. 1901 fick man koncession på ett järnvägsbygge ända till Bagdad. Den tyska storfinansens såg nu Levantens, Persiens och Mesopotamiens väldiga källor för tysk handel öppna sig. Planen innebar ett direkt hot mot den engelska imperialismens intressen. Detta jämte den tyska aktiviteten i Afrika och den tyska upprustningen till sjöss — som var kejsar Wilhelms och de tyska imperialisternas speciella käpphäst — ledde till ett närmande mellan England och Frankrike, som 1904 bildade en ”entente cordiale” — genom en engelsk-rysk överenskommelse 1907 utvidgad till en ”trippelentente”, som nu stod mot den tysk-österrikisk-italienska ”trippelalliansen”. Under de sju åren mellan 1907 och 1914 växte spänningarna genom rustningsindustrins växande inflytande, kapprustningen och de ständiga utrikespolitiska kriser, som var en följd av kollisionen mellan olika nationellt förklädda konflikter mellan rivaliserande kapitalister och kapitalistiska grupperingar — till dess det första imperialistiska kriget 1914 satte världen i brand.

Politiskt blev ett av de viktigaste stöden för det tyska monopolkapitalets expansionistiska politik ”Alltyska förbundet”, en organisation som grundades 1891 som ett organ för propagandan för ett tyskt världsherravälde. ”Alltyskarna” uppgick till antalet aldrig till mer än tjugotusen, men rekryterades ur de mest inflytelserika kretsarna — industriledare, köpmän och intellektuella — och styrelsen bestod av junkrar, storföretagare, höga militärer och ämbetsmän. De hade genom sin makt över pressen utomordentliga medel till massmanipulation till sitt förfogande. De var fanatiska motståndare till demokratin; företagaren skulle vara ”herre i eget hus” och kejsaren helst utöva diktatorisk makt. Emil Kirdorf, som förvärvat sig en förmögenhet under ”Gründer-åren”, var en av stålindustrins giganter och grundat ”Gelsenkirchener Bergwerks-gesellschaft”, hörde till alltyska förbundets ledare. Han bekämpade arbetarrörelsen och alla sociala reformer, framför allt åldersförsäkringen. Till ”alltyskarnas” ledare hörde också Alfred Hugenberg, Kruppkoncernens generaldirektör, som behärskade en stor del av den tyska pressen och som hjälpte Hitler till makten. Alltyska förbundet fick rikligt ekonomiskt stöd av de tyska monopolkapitalisterna och säkrade också åt det tyska monopolkapitalet det inflytande över utrikespolitiken, som var nödvändigt för dettas framstötter mot de väst-asiatiska områdena och dess ”Drang nach Osten”, mot de rika sydryska jordbruksområdena och den rumänska oljan. Framför allt fick alltyskarna genom ledaren för den tyska utrikespolitiken under tiden närmast före det första världskriget, Alfred von Kiderlen-Wächter, stora bidrag ur utrikesministeriets ”dispositionsfonder” — framför allt för alltyskarnas ”sydosteuropiska mål”, som justitierådet Class uttrycker det.

Alltyskarnas expansionistiska krav, som understöddes av stora delar av det tyska monopolkapitalet, var desamma som låg till grund för den tyska fascismens utrikespolitiska program.

Ytterligare ett intressant faktum är att utrikesdepartementet också spenderade bidrag till broschyrer mot ”arvfienden” Frankrike, där det ”bevisades” att de franska städerna Verdun och Nancy ”egentligen” tillhörde Tyskland och borde heta Wirten och Nanzig, att den blonda och blåögda rasen övervägde i Nordfrankrike och att holländarna och de belgiska och nordfranska flamländarna ”egentligen” var nordtyskar, som talade plattyska! Den hitlerska francofobin och de ”nordiska” rasidéerna hade fasta rötter i det konservativa kejsarliga Tyskland. Organisatoriskt tog sig imperialismen också uttryck i den tyska marinföreningen (”Deutsche Flottenverein”), som understödde den ödesdigra tyska marina upprustningen, i kolonialsällskapet (”Deutsche Kolonialgesellschaft”), som liksom ”alltyskarna” krävde en måttlös kolonial expansion, och i riksförbundet mot socialdemokratin (”Reichsverband gegen die Sozialdemokratie”), som hade till uppgift att bekämpa ”den inre fienden” det vill säga arbetarklassen med dess fackliga och politiska organisationssträvanden och dess krav på ekonomisk demokrati; ordförande i denna sistnämnda kuriösa klasskampsorganisation var en ”socialistdödare” med talande meriter: general Eduard von Liebert började på generalstaben, fortsatte som förmedlare av en vapenaffär mellan Krupp och den kinesiske vicekonungen, blev guvernör i Tyska Östafrika, divisionsgeneral och slutligen riksdagsman för den yttersta högern. Sammansmältningen mellan junkerdöme, militarism, byråkrati och monopolkapital gick hand i hand med hetspropagandan mot den tyska arbetarrörelsen, den enda kraft som kunde bli ett allvarligt hinder för den härskande klassens krigsplaner och ett hot mot den imperialistiska politikens profitörer. I främsta rummet stöddes Liebert och hans antisocialistiska liga av den i upp rustningen intresserade tunga industrin, av Rhenindustrin och Ruhr-områdets stålbaroner — Kirdorf, Krupp, Stinnes, Hugenberg — namn som skulle komma att återfinnas bland Hitler-fascismens supportere och intressenter. Naturligtvis spelade Liebert och hans likar en framträdande roll inte bara i alltyska förbundet, marinföreningen och riksförbundet mot socialdemokratin, utan också i ”försvarsföreningen” (”Wehrverband”) och kolonialsällskapet (”Kolonialgesellschaft”). Alla dessa sammanslutningar — som i enlighet med den moltkeska strategin marscherade åtskilda, men slogs förenade — hölls samman av en rabiat nationalistisk ideologi, som var ett uttryck för den yrvakna tyska kapitalismens expansionistiska ambitioner och som kärna hade ett måttlöst förhållande av kriget: ”Vad som gör folket sunt är just kriget”, heter det i en mycket typisk artikel i *Tägliche Rundschau* i december 1912. ”Ve mänskligheten om den någonsin skulle lockas att tro att den skulle kunna undvara denna, den största av välgörare, denna enda och tillförlitliga väktare av och provosten på individens och folkets allsidiga duglighet.” Som Hallgarten påpekar härstammade de otaliga artiklar av denna typ som publicerades i den borgerliga tyska pressen från ”försvarsföreningens” presscentral, och syftet med denna krigspropaganda var uppenbart: ”Den tyska industrins expansion i Frankrike skulle maktpolitiskt byggas under genom att hetsa upp den koloniseringslystna och karriärhungriga tyska medelklassen. Ledande alltyskar skrev broschyrer där de krävde delar av det gamla Västfrankrike, Lothringen, Burgund och de västra delarna av Schweiz och dessutom för det tyska kapital, som stödde förbundet, den franska järnmalm.” En annan flygel inom alltyska förbundet under ledning av Class ville också kolonisera de rika sydryska jordbruksområdena, medan många industriella fruktade den brytning med Ryssland, en sådan politik med nödvändighet måste medföra. Men alla var eniga om det rustningsprogram som antogs av kejsaren i januari 1913 och som öppnade vägen till enorma profiter för industrins kaptener — och för folken till utsägligt lidande, hunger, smuts och död i skyttegravarnas inferno. Den tyska imperialismen var ett utlösande ferment i alla de kriser som föregick den första stora världskatastrofen. Den första Marocko-krisen 1905 berodde på Krupp, som kände sig åsidosatt vid sultanens av Marocko vapenbeställningar, och som tillsammans med rikskanslern Bülow genom sitt ombud Rottenberg lyckades förmå kejsaren till den beryktade demonstrativa landningen i Tanger. I den andra Marocko-krisen, som så när lett till utbrottet av ett världskrig,

spelade de beryktade bröderna Mannesmann — som lyckats få omfattande koncessioner på järnmalmen i landet — en framträdande roll. Här korsade de franska imperialisternas intressen — företrädna av den genomkorrumpade franske politikern Tardieu — Kirdorfs och Deutsche Banks planer. I Frankrike skärptes motsättningarna genom att tyska industriledare som Stinnes, Röchling, Klöckner, Stumm och Thyssen lade beslag på nära en tredjedel av järnmalmegruvorna i Briey och Longvy och slog under sig ännu mer av fyndigheterna i Normandie. Då kriget slutligen bröt ut kände de tyska industrimagnaternas annexionskrav inga gränser. Det uppstod en sannskyldig kapplöpning till det tyska arméhögkvarteret mellan herrarna Thyssen, Röchling, Krupp, Stinnes och Voegler, som alla hade sina krav på annexion av områden med lukrativa naturrikedomar. Wolfgang Schumann och Ludwig Nestler har i en antologi, *Weltherrschaft im Visier*, sammanställt en mängd för den tyska rovkapitalismens anspråk belysande dokument. Heinrich Class — som naturligtvis var tidigt ute och redan våren 1905 krävde tysk ockupation av Västmarocko som ”förutsättning för praktisk tysk världspolitik” — kräver redan i september 1914 att Ryssland måste drivas tillbaka till sina gränser från tsar Peters tid och dess ”fönster mot Europa” för all framtid åter stängas, att Tyskland skall kolonisera både i Europa och ”på andra sidan haven”, att stora stycken av Frankrike och Belgien skall tillfalla Tyskland och att ”allt slags världsmedborgerligt sinnelag” skall avskrivas och den nationella egoismen råda över hela linjen. Den tyska industrins ”krigsutskott”, som bestod av bland andra Max Roetger, utskottets ordförande, Wilhelm Siemens, Paul Jordan, direktör för AEG, Alfred Hugenberg, Krupp-direktör, Wilhelm Beukenberg, stor i gruvindustri och hyttväsen, Waldemar Müller, direktör för Dresdener Bank och Leo Gottstein, generaldirektör inom pappersindustrin, skyndade ivrigt att dela skinnet innan björnen var skjuten. 1915 skrev Carl Duisberg till Stresemann och tillstyrkte annexion av Belgien. I juli samma år var det de tyska professorernas tur. Dessa intellektuella, som för det mesta föredragit maktens ande framför andens makt, ville riva stora stycken ur det franska folkets kropp, krävde annexion av Belgien och kolonisering av de ryska jordbruksområdena i söder samt brytandet av Englands herravälde på haven. Ännu när den tyska kejsarhärlighetens ur började närma sig tolvslaget vässade den tyska imperialismen tänderna. I december 1917 inlämnade de tyska järn- och stålföretagarna och hyttägarna till rikskanslern och arméledningen ett PM om införlivande av det franskt-lothringiska järnmalmstålecken i det tyska riksområdet. I april 1918 diskuterade man i statsministeriet hos Karl Helfferich — en karaktärslös men slug streber, som djupt engagerat sig i den tyska imperialismens och främst Deutsche Banks machinationer i Turkiet — hur man skulle kunna dela rovet med turkarna i Kaukasus; begärliga objekt var här järnvägar, koppar, manganmalm och olja. I maj 1918 var Disconto-Gesellschaft moget att planlägga en ekonomisk utplundring av den nyetablerade Sovjetunionen. Företagarprofiten var krigets ledstjärna. Men björnen blev inte skjuten. Den 11 november 1918 beseglades den tyska imperialismens nederlag — och i kolonisationsdrömmarnas öster hade redan en ny stjärna stigit upp på det politiska firmamentet — sovjetstjärnan.

Hakkors, bankirer och junkrar

En decembereftermiddag 1918, då revolutionen ännu rasade på Berlins gator och kejsardömet blivit en borgerligt-demokratisk republik, passerade den ordensbehängde och undersätsige general Groener Leipziger Strasse på väg till ett rådslag i ”stora generalstaben”. Medan liberala och socialdemokratiska politiker lovade folket en evig fred och ett växande välstånd, planerades vid denna överläggning och innan miljonerna av lik förmultnat på slagfälten, den tyska imperialismens nästa framstöt. Föredragande var chefen för arméledningens ”politiska” byrå, som också sysslade med spioneri, major von Schleicher, som gick ut och in som barn i huset hos bankirerna och koncernherrarna, som han hänförde genom sin kvickhet och ”förtrollande hänsynslöshet”. Schleicher blev i början på tjugotalet militärdiktatorn Seeckts närmaste man,

fortsatte som fullfjädrad intrigant i storpolitiken under de följande åren, genomförde 1932 som försvarsminister i ”gentlemannaryttaren” Franz von Papens ministär statskuppen mot den socialdemokratiska regeringen i Preussen, bildade som ”social general” i december samma år den ministär som skulle förbereda Adolf Hitlers ”maktövertagande” — och stupade under den bruna bartolomeinatten den 30 juni 1934 jämte sin hustru för kulorna från en mordkolonn, anförd av SS-mannen Christian Weber, ett av de värsta exemplaren ur den nazistiska uppsättningen av fullfjädrade råskinn: därmed var en av ”Ledarens” rivaler röjd ur vägen.

Men denna decemberdag 1918 hade han inga bekymmer om framtiden — så skulle den enligt hans memorandum se ut: ”Först måste man inom landet upprätta en regeringsmakt som kan sätta sin vilja igenom. Om soldaten därvid får bistå, kan detta ske förhållandevis snabbt. På grundval av den återställda ordningen måste man så låta näringslivet tillfriskna. Först på skulderna av ett ur ruinerna återuppbyggt näringsliv kan man så efter långa och mödosamma år ta itu med att återupprätta den yttre makten.” Och ”soldaten” fick ”bistå”. Kolens och stålets herrar finansierade frikåreerna, som slog ned de revolutionära arbetarna, och den 15 januari samma dag som den enda tyska arbetarledaren av statsmanformat, Rosa Luxemburg, tillsammans med sin kamrat Karl Liebknecht mördades av en rå officerssoldatesk — beviljade industrins storheter, Stinnes, Krupp, Kirdorf och Voegler på ”industridagen” i Essen 500 miljoner mark till grundandet av den ”antibolsjevistiska ligan”. Den tyska socialdemokratin, som leddes av obetydliga funktions-själar utan politiska perspektiv som Ebert och Scheidemann, lät den prefascistiske skräckfiguren Gustav Noske engagera den gamla kejsrerliga arméns officerare och en rotlös ungdom av legoknektar, som aldrig levtt ett normalt civilt liv, slå ned de revolutionära arbetarna och dra en linje av blod mellan arbetare och arbetare. Fem år efter krigsslutet satt den tyska storfinansens säkert i sadeln igen, närd av inflationsgeschäftet och stinn av statssubventioner och skadeersättningar. Krupp började åter vädra morgonluft, den tyska upprustningen tog åter så försiktigt fart. Schleichers memorandum började få kött på benen: den gamla imperialismen blev som ny, och stötriktningarna var desamma som alltid: ”Drang nach Osten”, nya avsättningsmarknader i ”herrelösa” koloniala områden och i väster de järnmalsrika franska områdena vid gränsen mot Tyskland. Den tyska socialdemokratin förmådde inte kanalisera in de revolutionära energier som nederlaget och novemberomvältningen frigjort på konstruktiva banor och till uppbyggandet av en demokratisk socialism. I stället lät den kontrarevolutionen inte bara besitta sina positioner, utan gav den även möjligheter att så småningom övergå till offensiven. Den gamla kejsrerliga byråkratin — framför allt den djupt antidemokratiska och arbetarfientliga domarkåren — fick sitta i orubbat bo. I stället för den ekonomiska demokrati, vars basstruktur redan förefunnits i arbetarråden, avvecklades dessa och industrierharna och finanskapitalets herravälde var lika orubbat som någonsin. Naturligtvis byggde den revolutionära messianismen — som Rosa Luxemburg så häftigt vände sig mot — på illusioner. Kapitalismen hade visserligen skakats i sina grundvalar av kriget, men den var ännu den starkaste makten i samhället. Någon ”revolutionär situation” kunde det inte vara tal om. Men det hade dock funnits en möjlighet att skapa en borgerligt-parlamentarisk demokrati och att förbereda en utveckling mot även ekonomisk demokrati. Den tyska socialdemokratin försatt detta tillfälle. Weimar-republiken blev, som träffande sagts, en demokrati utan demokrater och en republik utan republikaner. Och då den stora världskrisen kom 1929 kunde reaktionen, stödd på den ruinerade medelklassen och stora skikt av förtvivlade och förvildade arbetslösa, upprätta sin egen diktatur på den krossade arbetarrörelsens ruiner och med hjälp av rotlösa stöttrupper krossa de hatade fackföreningarna och med parlamentarism och partiväsen också arbetarnas politiska organisationer, både de revolutionära och de ”reformistiska”. Denna monopolkapitalets diktatur upprättades med hjälp av Hitlers ”nationalsocialistiska” parti, som började som en obetydlig sekt bland många andra ”nationella” smågrupper, som samlades på ölschapp, bierhallar och liknande lokaler för att tröska

skat, upprätta nationen, frälsa folket, hämnas på ”novemberförbrytarna” och utrota ”judendomen”. Nazistpartiet och dess ledare länkade tidigt de härskande klassernas uppmärksamhet på sig: det tillhandahöll den härskarteknik som var bäst ägnad att krossa motståndaren, och förfogade över de element, rekryterade ur fememördarkretsarna, frikårens avskum och den arbetslösa officerskåren, som under sin ”charismatiske ledare” var i stånd att mobilisera den hänsynslöshet, gåpåaranda och råhet som krävdes för att ”erövra gatan” från strejkande och demonstrerande arbetare. Den fascistiska stöttrupstaktiken var ett led i denna på terror byggda härskarteknik, SS och Gestapo dess ”fulländning”.

Den moderna kapitalismen är fascismens groningsgrund, monopolkapitalets ledare dess främsta intressenter. Fascismen kan inte ens ideologiskt genomgående uppfattas som en konsekvent reaktion mot liberalismen, med vilken den delar den obetingade aktningen för den privata äganderätten till produktionsmedlen. Fascismen måste ses som ett uttryck för en kapitalistisk strukturförändring, som inte rubbade systemets grundval: den enskilda äganderätten och företagens fria förfogande över produktionsmedlen. Vad den tyska utvecklingen beträffar har man ofta försökt avgränsa än den ena, än den andra gruppen av storkapitalisterna som ”bärare” av fascismen i strid mot andra grupper. Akterna i Nürnbergprocessen mot krigsförbrytarna har utom den övriga litteraturen bidragit till belysningen av olika finansgruppers engagemang i fascismen. Man har kunnat fastställa att Hitlerregimen i främsta rummet stöddes av den tunga industrins män, av Vereinigte Stahlwerke, Dresdener Bank och av den preussiska godsägarklassen, junkrarna. Fritz Thyssen och Emil Kirdorf stödde nazisterna redan före den stora världskrisen, och deras stöd var en av de väsentligaste förutsättningarna för det uppsving, partiet fick från och med 1930, då nazisterna ökade sitt röstetal vid riksdagsvalen från 800 000 (1928) till 6,4 miljoner röster. Kirdorf ”inspirerade” Thyssen till att finansiera byggandet av nazisternas ”bruna hus” i München. Thyssen erkänner själv i sin bok *I paid Hitler* att han ”stödde Hitler tio år innan han kom till makten”, och även den penninghungrige Göring fick en slant av denne frikostige givare. Samtidigt svalt arbetarna, strejkade och demonstrerade i stora hungermarscher; svaret på deras nöd blev det av rikskanslern Brüning proklamerade belägringstillståndet 12 december 1930.

Efter 1930 förvärrades krisen alltmer. Arbetslösheten växte och uppnådde 1932 den skrämmande siffran av sju och en halv miljoner. Klasskampen skärptes alltmer. Arbetarna förde en förtvivlad existenskamp mot de brüningska ”nödförordningarna”, som medförde en ytterlig utarmning av de arbetande klasserna, samtidigt som arbetets exploatering skärptes och folkets demokratiska rättigheter så småningom urholkades. Den mobilisering mot utsugningspolitiken som den politiska och fackliga arbetarrörelsen genomförde ingav de tyska företagarna, som aldrig haft någon förståelse för arbetarnas krav och som ville vara ”herrar i eget hus” i fabriker, verkstäder och gruvor, en känsla av skräck. Eftersom det syntes dem klart att den borgerligt-parlamentariska demokratin — som de alltid efter måttet av sin förmåga saboterat — inte längre innebar någon garanti för de härskande klassernas privilegier, styrde de nu öppet kurs på diktaturen. Hitlers stormtrupper, SA och SS, fick som ett slags kapitalistiska privatarméer som huvuduppgift att terrorisera de organiserade arbetarna och deras ledare. En våg av terror drog över Tyskland. Socialdemokratiska och kommunistiska arbetare misshandlades eller dödades, arbetarnas partilokaler stormades, funktionärer utsattes för råa övergrepp och misshandel och lokaler och inredningar demolerades, vanligtvis utan att polisen ingrep. De försvarsorganisationer som arbetarna bildade och som sammanslöts i ”Järnfronten”, förmådde inte ta upp kampen mot de nazistiska huliganerna, som beskyddades av den reaktionära rättskipningen och den konservativa domarkåren. Under denna tid ökade storindustrins stöd till de hitlerska stormtrupperna i växande grad. I det nazistiska partiet såg industrikaptenerna och finansens storheter alltmer den enda kraft som kunde säkra deras maktpositioner. Hitlers förbindelse med Hjalmar Schacht gav nazisterna

tillgång till de stora bankerna. Det föredrag av Hitler som Thyssen lät engagera i industriklubben i Düsseldorf 27 januari 1932 och där "Ledaren" avgav ett bragelöfte att "krossa bolsjevismen" och bekände sig till kapitalismen som ett verk av stora och skapande "personligheter", öppnade de förtjusta åhörarnas kassakistor på vid gavel för "den nationella pånyttfödelsens" parti; inte minst kände sig herrarna säkerligen tilltalade av det återupptagande av den tyska imperialismens program som Hitler lät framskymta som ett av sina angelägna mål. Och efter de överläggningar mellan "Ledaren", von Papen och bankiren von Schröder i Köln, som ägde rum den 4 januari 1933 i Schröders villa, och där Hitler i gengäva för kanslersposten lovade att avlägsna alla socialdemokrater, kommunister och judar från ledande poster och återställa ordningen i riket — bocken som trädgårdsmästare! — var vägen öppen till det fascistiska "maktövertagandet". Sedan Hitler i februari vid ett sammanträde med det tyska kapitalets ledande representanter — bland andra deltog Krupp, Voegler, Flick, von Schnitzler, Bosch och Schacht — framlagt sitt program och fått det godkänt, anslog de deltagande på Schachts förslag en valfond åt nazisterna på många miljoner riksmark (på goda grunder har man angett summan till sju miljoner). Från och med denna stund tog Hitler öppet avstånd från partiets dittillsvarande sociala demagogi och "socialistiska" slagord. Nu var det inte längre tal om Gottfried Feders teori om "brytandet av ränteslaveriet" och inte heller om Gregor Strassers folkliga "antikapitalistiska trängtan". Feder sköts undan och Strasser uteslöts ur partiet, och den 30 juni 1934 gjorde "Ledaren" blodigt upp med den "nationalbolsjevistiska" riktningen inom SA, som tagit partiets sociala demagogi på allvar och krävde en "andra revolution". Kvar stod som herrar på täppan det "skapande kapitalet", armén och partiet.

Det var storfinansens som satte Hitler i sadeln. Det var den som gjorde det möjligt för honom att bygga upp en dyrbar propagandaapparat under ledning av "lögnens furste", Joseph Göbbels — mannen som gjorde Horst Wessel, en sutenör som dödades i en uppgörelse mellan ligor i den undre världen, till rörelsens martyr, och som organiserade de nazistiska banditöverfallen på Berlins arbetarkvarter. Det var den som finansierade de nazistiska stöttruppernas insatser mot arbetarna och deras fackliga och politiska organisationer. Mördandet, brandskattningen, skräcken och våldet skulle inte ha varit möjligt utan kapitalets finansiering av denna "privatarmé". Men detta finansiella stöd åt Hitler måste ses i ett större sammanhang: det ingick som ett led i de tyska monopolkapitalisternas strävanden att under trycket av krisen förstöra Weimar-demokratien och upprätta sin egen diktatur, återuppta den tyska imperialismens expansiva strävanden, förbereda ett nytt krig och upprätta ett tyskt "världsherravälde". Härvid var nazisterna inte bara "soldärer", betalda redskap — det fanns en *identitet i målsättningen* mellan dessa krafter i samhället.

De främsta storfinansiärerna var Thyssen, Flick, Voegler och Schacht, men då "den nationella koncentrationens regering" trädde till 1933 med Adolf Hitler som rikskansler (och hälsad av bl a Svenska Dagbladet som "den tyska högers första verkliga samling sedan 1918") orienterade sig också andra stora monopolgrupper åt fascismen: IG-Farben — som sedermera skulle komma att leverera installationerna och cyklongasen till de nazistiska förintelselägren — den elektriska industrin, Deutsche Bank, kanondynastin Krupp, Klöckner-koncernen och andra. Till dessa "andra" hörde också utländska kapitalintressen. I oktober 1944 avslöjade senator Claude Pepper från Florida att John Foster Dulles, amerikansk republikansk politiker och sedermera rabiät antikommunistisk utrikesminister med "det kalla kriget" som specialitet, hörde till dem som hjälpte Hitler till makten, "ty det var Dulles' firma och Schroederbanken som skaffade fram de pengar Hitler behövde för att tillträda sin bana som internationell gangster". "Parteigenosse" Schroeder — baron och storbankir — stod i intim förbindelse med den bankkoncern där Dulles var juridisk rådgivare. Han deltog även i överläggningarna i von Schröders villa i Köln 1933,

där Papen för övrigt också tillförsäkrade Hitler påvens stöd. Ur ambassadör Dodds dagbok kan man hämta den intressanta uppgiften att de av Dulles representerade amerikanska bankerna redan 1933 beviljade Tyskland lån på inte mindre än en miljard dollar.

Det är en legend att det tyska monopolkapitalet till en början stödde nazisterna men att dessa sedan mot kapitalisternas vilja ”tog över” makten. Sanningen är i stället att en på intressegemenskap byggd intim fusion ägde rum mellan de härskande monopolherrarna och ”det statsbärande partiet”. Till ”Freundeskreis der Wirtschaft” (”Näringslivets vänner”), senare ”Freundeskreis Himmler” — som hade till uppgift att vara ”rådgivande organ” till den fascistiska regimen, hörde utom ledande nazister Hjalmar Schacht, Raestberg från kaliindustrin, Voegler från ”Vereinigte Stahlwerke”, Bütetfisch från IG-Farben, Hecker från kolindustrin, Ritter von Halt från Deutsche Bank, Emil Meyer från Dresdener Bank och greve von Bismarck-Schönhausen — en släkting till den ”store” rikskanslern — som representerade junkrarnas intressen. Junkrarna hade ett särskilt intresse av att stödja fascismen, därför att endast en diktatur Hitler kunde förhindra att godsägarnas svindlerier i samband med den så kallade ”Osthilfe”-skandalen kom inför riksdagen och därmed allmänhetens dom. Bruno Buchtas undersökning *Die Junker und die Weimarer Republik* har visat att denna skandal ”spelade en väsentlig roll för nazidiktaturens upprättande i Tyskland”. Lagen om ”bistånd till de nödlidande östliga områdena” utfärdades som ”nödförordning” i juli 1930 och innebar att den väldiga summan av fyra miljarder riksmark av skattemedel utbetalades till storgodsägarna öster om Elbe, medan endast en mycket liten del av summan kom de medelstora bönderna och småbönderna till del. Junkrarna förskingrade till större delen hjälpmedlen, som endast i ringa utsträckning kom jordbruket till godo. Rikspresidenten Hindenburg var djupt komprometterad i samband med ”Osthilfe”-skandalen och var desto mer angelägen att undandra den offentligheten som han själv och hans son Oskar också hade begått skattebedrägerier i samband med att rikspresidenten fått familjens gods Neudeck i present av den reaktionära styrande klicken. Hitler försummade inte att begagna detta lysande tillfälle till utpressning. Efter en personlig överläggning med Oskar von Hindenburg i Ribbentrops våning i Berlin yttrade rikspresidentens son på hemfärden till statssekreteraren Otto Meissner: ”Det går inte att göra något åt det, nazisterna måste in i regeringen.” Detta var den 22 januari 1933. Den 30 kom Adolf Hitlers — ”den böhmiske korpralens”, som Hindenburg tidigare föraktfullt kallat honom — utnämning till rikskansler, undertecknad av rikspresidenten. Riddargodsägarna slapp stå till svars för sina svindlerier — och östhjälpen sjönk i glömska.

”Führer-princip” och kapitalmonopol

Inga företagare har så hårdnackat som de tyska hållit fast vid kapitalistens allenaherravälde i ”sina” företag, inga har så hårdnackat motsatt sig varje anspråk från de produktiva klasserna på ekonomisk demokrati, på bestämmanderätt och deltagande i företagets administration och förfogande över produktionsmedel och produktionsresultat. Genomförandet av ”Führer-principen” inom företagen betydde alltså ingalunda någon kränkning av företagarnas rättigheter, utan endast en ännu mer rigorös tillämpning av den ”herre i eget hus”-inställning som de tyska industriledarna alltid bekant sig till. Den tyska industrin byggdes med strängt bibehållande och iakttagande av privat ägande och ”fri företagsamhet” upp enligt denna ”ledarprincip” inom ramen av ”Reichsstand der deutschen Industrie”. Och i juli 1933 bildade regeringen ett ”generalråd” för det tyska ”näringslivet” som blev ett kommandoställe, varifrån män som Thyssen och Voegler, Siemens och Reinhart tillsammans med de nazistiska ledarna dirigerade den tyska ekonomin. Härifrån drevs, sedan den tyska demokratins rester krossats, arbetarnas politiska och fackliga organisationer förintats och de i den nazistiska ”ideologin” förhärligade tyska bönderna tvångsorganiserats, den tyska upprustningen, och här förberedde den tyska imperialismen i

alltmer forcerat tempo sitt krig.

Det står alltså fullständigt klart — och är på intet sätt överraskande — att den tunga industrin i högre grad än den lätta var intresserad i fascismen, och att i jämförelse med vad det tyska monopolkapitalet tjänade på upprustningen ”ariseringen” av den judiska företagsamheten spelade en relativt ringa roll. Och det är — för att tala med Ernest Mandel — ”inte nödvändigt att genomforska berg av aktmaterial för att få veta att, i den situation Tyskland befann sig 1934, fabrikanter av kanoner, pansar och surrogatvaror drog större profiter på upprustningen än de som framställde underkläder, leksaker och fickknivar”. Men detta innebär inte att någon viss grupp av kapitalister ensamma var intressenter i fascismen. Inte heller innebär det att fascismen var ett uttryck blott och bart för den tunga industrins rustningssektor, i motsats exempelvis till exportindustrin eller den i ”lugn och ro” intresserade parasitära rentierklassen. Otto Bauer, som försökt lansera en sådan teori, grundad på idén om de ”väsentligt” motsatta intressena hos olika fraktioner inom det tyska monopolkapitalet, har alldeles missat vad som är ”väsentligt” för det kapitalistiska produktionssystemet som helhet. Vad som är väsentligt för kapitalet och den inom systemet härskande klassen är inte utrikespolitikens inriktning eller möjligheten att tala och skriva fritt eller att kunna direkt överlägga med av den själv utvalda företrädare om regeringsaffärerna. I alla dessa avseenden har förhållandena varierat i hög grad under kapitalismens olika utvecklingsskeden. Och även om det är sant att det finns industrigrenar och företagare som är mer intresserade i fred än i krig, har de dock aldrig varit till den grad pacifister att de inte med liv och lust deltagit i utplundringen av främmande folk och marknader sedan deras mer krigiskt sinnade imperialistiska klassbröder väl satt igång sina härtåg och rovföretag. *Det väsentliga är först och sist privategendomen, möjligheten att ackumulera kapital och förverkliga mervärdet.*

Och hur det stod till med detta under den tyska fascismen framgår med all önskvärd tydlighet av de siffror Charles Bettelheim offentliggjort i sin bok *L'economie allemande sous le nazisme* liksom av det material, som tidigare publicerats av Franz Neumann, Hans Behrend, Albert Norden och andra. Profiten för samtliga industri- och handelsföretag steg från 6,6 miljarder mark 1933 till 15 miljarder 1938; men medan omsättningen för Bremer Wollkämmerei — en stor textilindustri — praktiskt taget stagnerade och för den stora elektriska firman AEG bara ökade med 55 %, fördubblades omsättningen för Siemens, tredubblades för Krupp och Mannesmann-Röhrenwerke, sexdubblades för Philip Holzmann AG och tioudubblades för Deutsche Waffen- und Munitionsfabriken AG. Ur detta framgår en helt ”normal” bild av kapitalismen, som direkt strider mot föreställningen att företagarna, monopolherrarna och finansens ledare skulle ha varit motståndare till nazismen eller haft en ”osjälvständig” ställning i förhållande till den fascistiska staten. Det är en helt ”vanlig” kapitalism: den härskande klassen är som helhet samlad kring ett ekonomiskt profitintresse; mot denna bakgrund framtonar särintressen som än skjuter sig i förgrunden, än åter försvinner; den från långt tidigare pågående processen av industrins och kapitalets koncentration fortsätter i accelererad takt, varvid små kapitalister slukas av allt större koncentrationer och de stora enheterna tillväxer på bekostnad av de små. Under fascismen påskyndas här samma process som samtidigt äger rum i USA under liberalismens egid och som tar allt större fart genom kriget.

Den socialdemokratiska teoretikern Otto Bauer ser i fascismen särskilt tre element: medelklassens deklassering genom det första världskriget, utarmningen av ytterligare en stor del av småborgarklassen genom den stora världskrisen och en ökad exploatering av arbetarklassen — en exploatering som endast är möjlig genom att bryta ned arbetarklassens motstånd och förstöra klassens fackliga och politiska organisationer. I polemik mot den tidvis populära och ännu segt kvarlevande vanföreställningen att fascismen ”räddade” Europa från bolsjevismen påpekar Bauer riktigt, att ”fascismens seger inte skedde vid en tidpunkt då borgerligheten hotades av någon

proletär revolution. Fascismen segrade tvärtom i ett läge då proletariatet sedan länge var försvagat och tvingat in i defensiven, och då den revolutionära flodvågen redan ebbat ut. Kapitalisterna och godsägarna överantvordade inte statsmakten åt de fascistiska våldsverkarna för att skydda sig mot en hotande proletär revolution, utan för att kunna pressa ned lönerna, förstöra de sociala reformer arbetarna tillkämpat sig, krossa fackföreningarna och beröva arbetarna de politiska maktpositioner de tillkämpat sig; alltså inte för att undertrycka en revolutionär socialism utan för att slå sönder den reformistiska socialismens landvinningar”. Reformismen — inte den ”revolutionära” arbetarrörelsen — var fascismens huvudfiende.

Kapitalistisk strukturkris

Storborgardömet visste att det måste utkämpa en förtvivlad existenskamp och att dess sista utväg var en samhällelig strukturförändring, varigenom arbetarna måste förnedras till vita slavar i trältjänst hos ett rikt och lyxälskande tunt borgerligt överskikt.

ERNST NIEKISCH

Fascismen var inte ett ”svar” på ”den bolsjevikiska faran” — som var en uppfinning av anti-kommunismens agenturer. Den var däremot ett svar på en allvarlig strukturkris, som kapitalismen genomgick i Italien efter första världskrigets slut och fram till 1927 och i Tyskland mellan världskrisens utbrott 1929 och fram till 1933. Under denna tid försvagades det kapitalistiska systemet och ökades möjligheterna för arbetarklassen att driva en offensiv politik. Att en sådan offensiv politik inte kom till stånd berodde på många samverkande faktorer, varom arbetarrörelsens olika riktningar ännu i dag debatterar utan att kunna uppnå enighet. Ett avgörande faktum var emellertid arbetarklassens fundamentala splittring. En stor del av den tyska arbetarklassen hade blivit besviken genom socialdemokratins agerande 1919 och dess oförmåga att infria socialistiska löften. Kommunisterna följde slaviskt Moskvas paroller och betraktade de socialdemokratiska ”socialfascisterna” som huvudfienden; först 1933, då den ekonomiska krisen nådde sin höjdpunkt och von Papen, Hindenburg och industrialisterna börjat jämna vägen för ”maktövertagandet”, gjorde kommunisterna en helomvändning och uppmanade till generalstrejk och enhetsfront mot fascismen. ”Folkfrontspolitiken” kom för sent. Den 27 februari brann riksdagshuset. Branden hade planlagts av Göring och andra ledande nazister för att kunna skyllas på kommunisterna och bli en lämplig signal till uppgörelsen med nazismens motståndare. Redan den 28 februari var den tyska demokratins alla fri- och rättigheter satta ur spel genom en ”förordning till folkets och statens skydd” som stadgade dödsstraff för ”motstånd mot staten”. Monopolkapitalet hade funnit sin ”starke man”, sin stats ”räddare”. I hela landet härskade den vita terrorn. SA- och SS-banden besatte arbetarrörelsens lokaler, släpade fackföreningsledare och politiska förtroendemän till sina tortyrkällare eller samlade upp dem i koncentrationsläger, och även den liberala borgerligheten fick betala en dryg tribut till upprätthållarna av ”lag och ordning”. Antisemitiska excesser ägde rum i hela landet, och snart flammade bokbålen på de öppna platserna i de tyska städerna, där de stora radikala diktarnas och tänkarnas verk överantvordades åt lågorna under groteska, medeltida ritualer.

Vägen var röjd för monopolkapitalets obestridda herravälde. Hitler lyckades för det tyska kapitalets räkning effektuera vad Mandel kallar ”ett näranog mirakulöst lönestopp”. Timlönerna frystes på basis av förhållandena under den ekonomiska krisen. Massarbetslöshetens försvinnande — som inbragte regimen så mycket oförtjänt och tanklöst beröm — ledde inte till någon väsentlig höjning av lönerna. ”Att kunna betala samma löner vid full sysselsättning som med fem miljoner arbetslösa — det var ett mirakel som aldrig förr lyckats kapitalet under hela dess historiska existens.” Förutsättningen var fascismens atomisering av arbetarrörelsen och krossandet av dess organisationer.

För kvalificerade arbetare sjönk den genomsnittliga timlönen från 95,9 pfennig 1928 till 70,5 pfennig 1933 — 1936 hade den stigit till 78,3 pfennig och hade 1942 rentav uppnått 80,8 pfennig. Siffrorna är baserade på den genomsnittliga tariffönen inom sjuutton industrigrenar. Andra källor har något högre tal för genomsnittliga tarifföner för yrkesarbetare i tyska riket i dess helhet, men alla dessa tal bekräftar ändå bilden av tarifföner som stannar långt under förkrignivån — något som måste betecknas som en ”prestation” av den fascistiska regimen. Franz Neumann har i *Behemoth — the Structure and Practice of National Socialism* påvisat hur fördelningen av den tyska nationalinkomsten mellan 1932 och 1938 genomgick en stark förskjutning till förmån för kapitalet: kapitalinkomstens, industriprofitens och handelsprofitens andel i nationalinkomsten steg från 17,4 % år 1932 till 25,2 % 1937 och 26,6 % 1938. Det tyska finanskapitalet gjorde oerhörda vinster under fascismens egid. Den genomsnittliga utdelningen på de på Berlin-börsen noterade aktierna steg från 2,80 % 1933 till 5,93 % 1938 — och utdelningen var endast en del av den uppgivna vinsten. Som Behrend påpekar steg den tunga industrins vinster också i långt snabbare tempo än de utpräglade konsumtionsindustriernas. Mellan 1932 och 1937 mer än tredubblades vinsten av aktiekapitalet inom kolindustrin, räknat i procent av aktiekapitalet, medan den mer än sjudubblades inom järn- och stålindustrin och niodubblades i metallhyttorna och halvfabrikatproduktionen. Krupp-koncernen kunde notera en vinst som från 118 miljoner mark 1933 stigit till 316,6 miljoner 1937, vilket innebär att en enda familj förtjänade nästan lika mycket som koncernens 115 000 arbetare och arbeterskor tillsammans. Friedrich Flick — en av de mäktigaste och förmögaste i den tyska industrivärlden — ökade genom börsmanövrer och spekulationer enormt sina rikedomar i det gynnsamma klimat, fascismen skapat. Denna ”spekulations- och finansjonglör” blev efter ståltrusten Tysklands störste kolproducent och kunde 1937-38 notera en vinst på över 300 miljoner mark. Och överallt slår samma tendens igenom med stigande vinster och sjunkande löner. Haniels ”Gutehoffnungshütte”, som före krisen hade en högsta omsättning på 752 miljoner mark, redovisade 1938 en omsättning på 944 miljoner — mot en omsättningsökning på 18 % står en ökning av löneandelen på blott 13 %, vartill ytterligare måste räknas med att antalet arbetare ökat från 26 900 till 30 000. Arbetarnas lön 1938 var lägre än konjunkturåret 1929. 1936-1937 hade koncernherrarna här ”sparat in” långt mer än 20 miljoner mark på lönerna i jämförelse med 1928-29. Samma tendens uppvisar Hoesch-koncernen, som genom en allt hårdare exploatering av arbetskraften lyckades öka sin omsättning från 102 miljoner mark under året för Hitlers makttillträde till 228 miljoner under regimen femte år. Mannesmann Röhrenwerke tredubblade mellan åren 1933 och 1937 sin omsättning. Familjen Stinnes företag blev givetvis inte utan sin lott i detta kapitalismens paradys, liksom inte heller IG-Farben-trusten, som tjänade enorma summor under kriget som leverantör av cyklongas och installationer till de ”dödsfabriker” där ”den slutliga lösningen” av judefrågan genomfördes. De arbetare som vågade protestera mot de ständiga lönesänkningarna sattes på gatan eller avhämtades av Gestapo för vidareförpassning till något koncentrationsläger. Samtidigt förklarade ledande nazister att det inte längre fanns något klassherravälde — medan Hoesch-koncernens fyra man starka styrelse höjde sina löner från 241 000 till 465 000 mark, Klöckner-koncernens från 145 000 till 273 000 och Zellstoff-Wallhof-koncernens från 393 000 till 493 000 mark. Styrelsen för Dresdener Bank — som spelat en så ödesdiger roll i den tyska imperialismens historia — beviljade sig själva, nio personer, 1936 832 000 mark i lön och påföljande år över 1 100 000 mark. Om dessa och liknande prov på den av nazisterna utlovade ”tyska socialismen” skrev organet för SS' mordkommandon, ”Das schwarze Korps”, att ”det ännu finns några samtida, som ännu inte har vant sig av med att som skadegörare mot folket betrakta de medmänniskor som förtjänar mer pengar än de själva. De kan inte förstå att denna merförtjänst för det mesta (!) är ett resultat av större duglighet och höjda prestationer. Men vi vill att den duktige, som presterar mer, också förtjänar mer.” Det är naturligtvis ingalunda ägnat att väcka förvåning att även SS ställer

sig på den för fascismen gemensamma kapitalistiska vulgärdeologins grund — eller att man är fräck nog att samtidigt orda om att klassherraväldet försvunnit.

Sanningen är att klassmotsättningarna oerhört skärptes under den fascistiska regimen och motsättningen mellan kapital och arbete ytterligare fördjupades. Härför talar också vad Neumann och andra har att meddela om kapitalackumulation och koncentrationstendenser och fascismens ekonomiska funktion i dessa sammanhang. De tyska aktiebolagens kapital steg från 18,75 miljarder riksmark år 1938 till mer än 29 miljarder vid slutet av 1942. Samtidigt minskade antalet aktiebolag från 5 518 år 1938 till 5 404 år 1942; under perioden mellan 1931 och 1938 hade antalet aktiebolag minskat från 10 437 till 5 518 — alltså med nära hälften. Antalet stora koncerner med ett kapital på mer än 20 miljarder riksmark ökade sin andel i detta kapital från 52,4 % år 1933 till 53,5 % 1939 och 63,9 % 1942. Den fascistiska staten släppte vägen fri för en koncentration av industri och kapital som gick ut över småföretagarna och medelklassen. Redan i december 1931 hade den italienska fascistiska regeringen utfärdat ett dekret som gav de skilda branschgrenarna inom stålindustrin rätten att bilda tvångskarteller för kontroll över fabrikation och priser. Nazisterna följde efter med en lag av den 15 juli 1933, varigenom riksministern för ekonomin fick makt att slå ihop företag i koncerner, karteller eller genom fördrag eller förena dem med redan existerande konsortier i syfte att reglera marknaden, ”om denna förening eller fusion synes nödvändig i företagets intresse, eller för produktionen i dess helhet och det allmänna”. Denna statliga intervention hade naturligtvis inte ringaste ”socialistiska” karaktär. Den skedde helt i kapitalisternas eget intresse. Den italienske ministern Bottai underströk också att det endast var ”tillfälligt” som staten frångick sin traditionellt noninterventionistiska inställning till ”näringslivet”. Hans tyske kollega Schmitt försäkrade att staten bara hjälpte kapitalisterna för att förhindra ”allvarliga ekonomiska störningar”. De tyska arbetsgivarnas tidskrift hade alltså all anledning att vara belåten med den regim man hjälpt i sadeln — och gav också uttryck för sin tillfredsställelse: ”Företagarna har återfått sina herrarättigheter”, heter det i det tyska arbetsgivarorganet 1938, ”de förtjänar bra och behöver ändå inte höja lönerna.” Utom genom tvångskarteller gynnade den fascistiska staten kapitalkoncentrationen genom att organisera ”riksföreningar” och sammanslutningar för de olika länderna i riket. Riksföreningen ”Eisen und Stahl” leddes av storkapitalisten Röchling, riksföreningen ”Kunstfasern” (konstfiber) av dr Vits från Vereinigte Glanzstoffwerke, och liknande gällde de s k ”riksgrupperna” och huvudkommittéerna: i spetsen för 8 av dessa 11 kommittéer stod företrädare för de stora koncernerna: Mannesmann, August Thyssen-Hütte, Deutsche Waffen- und Munitionswerke, Henschel-Flugzeugwerke, Auto-Union, Siemens, Weiss & Freytag och Hommelwerke.

För bedömandet av fascismens verkliga karaktär och för styrkeförhållandena mellan monopolkapital och stats- och partibyråkrati erbjuder överenskommelserna mellan staten och företagen om rustningsindustrins priser och vinstmarginaler ett viktigt material, liksom naturligtvis förhållandet mellan ekonomins privata och förstatligade sektor. De som har sysslat med detta problem — Bettelheim, Neumann, Hallgarten, Gossweiler, Guérin — är ense om att den grundläggande tendensen här inte var förstatligandet, utan en genomgående reprivatisering av ”näringslivet”. Redan kort efter den beryktade ”marschen mot Rom” 28 oktober 1922 förklarade Mussolini på de italienska fascisternas vägnar att ”vi måste ta ifrån staten de funktioner den saknar kompetens för” och att ”vi måste göra ett slut på de statliga järnvägarna, den statliga posten och det statliga försäkringsväsendet”. Statliga monopol återgick till privata företag sedan de gjorts solventa. Telefonsystemet överlämnades till privata företagare, liksom kommunala företag, främst inom kraftförsörjningen. Också de tyska nazisterna förklarade snart efter ”maktövertagandet” att ”det skall bli slut på alla de senaste årens försök till nationalisering. Statliga företag kommer att åter förvandlas till privata”. 1932 hade den tyska staten för att hjälpa

Gelsenkirchen-kompaniet på fötter köpt upp aktier i företaget för 125 miljoner mark, vilket gav den kontroll över ståltrusten. För att bevisa sin tacksamhet mot sina uppdragsgivare inom tungindustrin, Kirdorf och Thyssen, lät Hitler staten praktiskt taget skänka dem tillbaka kontrollen över företaget. 1933 förklarade Hjalmar Schacht i London att den tyska regeringen inte avsåg att ”föreviga statsinflytandet på bankerna.” Riket hade då — efter den stora bankkraschen 1931 — ett dominerande inflytande på Dresdener Bank och Danat, liksom på Deutsche Bank und Diskonto-Gesellschaft och Commerz- und Privatbank. 1937 hade alla dessa banker återgått i privat ägo. Likaså reprivatiserades en del fartygsbolag och varv, som staten hjälpt under krisåren — främst Deutscher Schiff- und Maschinenbau och Hamburg-Südamerika-linjen. En mängd kommunala företag återgick också på Schachts initiativ i privat ägo. Såväl de italienska som de tyska fascisterna drev också en ekonomisk politik som genom stora skattelättnader förskaffade kapitalisterna extraprofiter; i Italien förekom även lagstiftning mot nyetableringar.

Även här dominerade alltså den liberala grundsatsen om privat företagsamhet och kapitalisternas fria förfogande över produktionsmedlen. Och lika litet här som annars kan man tala om att fascismen ställde de politiska övervägandena främst eller att den fascistiska staten skulle vara på något sätt ”själständigt” i förhållande till det ekonomiskt rådande monopolkapitalet. Dettas profiler kom här som alltid i främsta rummet. Och detta gällde till och med mitt under brinnande krig, då man skulle kunna föreställa sig att anhängarna av ”det totala kriget” skulle skjuta alla hänsyn till det privata näringslivets intressen åt sidan. Men så skedde inte. Vid förhandlingar i maj 1941 mellan Flick-koncernen och staten om ett uppdrag gällande produktion av pansargranater hade tjänstemän i ministeriet räknat ut att Flick skulle ha 24 riksmark per granat. Koncernen begärde 39 mark och 25 pfennig. Man enade sig om 37 RM — en liten nätt extravinst på 13 RM per granat, vilket betydde mer än 35 % och över en miljon RM i extravinst för alla intill slutet av 1943 producerade granater.

Allmänt talat gjorde den nazistiska regimen ingenting för att hindra koncernherrarna i deras profitsträvanden, trots att de hade kunnat berika staten genom att förstatliga den privata sektorn av rustningsindustrin; i stället arrenderade den mot en viss andel i vinsten ut de statliga ammunitionsfabrikerna till privata företagare, som vann enorma extraprofiter på kuppen, eller sålde dem rentav med betydande förluster till privatföretagare.

Monopolkapitalets största affär

Kapital flyr tumult och strid och är av ängslig natur. Det är mycket sant, men dock inte hela sanningen. Kapitalet har avsky för frånvaron av profit eller mycket liten profit som naturen för tomrummet. Med tillräcklig profit blir kapitalet djärvt. 10 procent säkra — och man kan använda det överallt. Med 50 proc blir det positivt våghalsigt. För 100 procent trampar det alla mänskliga lagar under fötterna. 300 procent — och det existerar ingen förbrytelse som det inte vågar, inte ens om det riskerar galgen.
T.J. DUNNING

Den ”största affären” för det tyska monopolkapitalet var fascismen själv. Framför allt tjänade den tyska tunga industrins finansjättar på den tyska upprustningen och kriget. ”Vi Krupps är inga idealister”, förklarade den tyska rustningsindustrins främste företrädare, Alfred Krupp, ännu efter nederlaget då han underkastades förhör av en amerikansk officer — och man tror honom gärna. ”Min far var diplomat och vi hade intrycket att Hitler skulle garantera oss en sund utveckling. Och det har han faktiskt gjort. Efter de år han ledde oss kände vi oss alla bättre ... ” Och varför inte? Nazismen erbjöd monopolkapitalet de härskartekniska medlen att krossa arbetarrörelsen. Den tyska fascistens utrikespolitiska mål var identiska med monopolkapitalets traditionella expansionssträvanden: det var den gamla tyska imperialismens politik från ”Kaiserns” tid, den politik som trängde mot öster, mot Rysslands stora spannmålsreservoarer och industriområden,

mot Balkan och mot Bagdad, mot Elsass och Lothringen med dess järnmalm. Av denna politik profiterade också den med monopolkapitalet trots ekonomiska rivaliteter förbundna, halvfeodala junker- och militärkasten. Men det tyska industrikapitalet tjänade inte bara på upprustningen. Den nazistiska ”ariseringen” av judiska företag, som ingick som ett led i nazisternas rasideologi, var en lysande affär inte bara för rovlystna deklasserade medelklasskikt inom ”rörelsen” själv, utan också för breda lager av företagen. Och detsamma gäller naturligtvis också om reprivatiseringen av statsägda eller statskontrollerade företag av olika slag. Fascismen påskyndade även den kapitalistiska koncentrationsprocessen — ett skeende vari småföretagare och medelklass skoningslöst raderades ut. Det ”tredje riket” var ”de rikas rike”.

Pogromer och profiter

Redan omedelbart efter nazisternas maktövertagande 1933 utbröt organiserade judepogromer över hela Tyskland. Judar dödades, misshandlades eller släpades i koncentrationsläger, deras synagogor brändes eller profanerades, deras affärer bojkottades eller ”beslagtogs” — det vill säga stals. Ledande nazister som Göring, Himmler eller Ley deltog öppet i utplundringen av judisk egendom och judiskt kapital. Judeförföljelserna nådde en av sina höjdpunkter 1938, efter det att en förtvivlad judisk yngling mördade en nazistisk diplomat, attachén Ernst vom Rath, i Paris, för övrigt en nevö till den dåvarande styrelseordföranden i IG-Farben-trusten. Göring och Göbbels organiserade de pogromer, som följde på denna händelse och som utmärktes av hänsynslös råhet och förstörelselusta — på grund av de hundratusentals krossade skyltfönstren i plundrade judiska affärer och varuhus fick tilldragelsen beteckningen ”kristallnatten” (9 november). Men det var inte endast organisatörerna och deras följe som drog ekonomisk vinst av judeförföljelserna. Ju fler judar som mördades eller inspärrades i koncentrationsläger, desto mer profiterade inte bara fascismens ”gamla kämpar” — misslyckade advokater, som nu fick inta judiska domares och juristers poster, ruinerade affärsidkare, som tillträdde ”arvet” efter judiska småföretagare, ”ariska” läkare som övertog judiska kollegers praktik, bierhallskämpar och gatustridshjältar, som nu blev makthavare och ämbetsmän på poster som tillhört judar — utan också de tyska finansmagnaterna. Medan stormtruppernas huliganer røjde upp med ”alljuda” och på värnlösa demonstrerade det nya ”heroiska människoidealet” lade sig Dresdener Bank till med två Berlinbanker, Gebrüder Bleichröder (Bismarcks bankirer!) och Gebrüder Arnhold. Deutsche Bank roffade åt sig Mendelssohn-Bank. Herbert Göring — en släkting till den nye luftfartsministern — körde ut herr Fürstenberg från hans plats som delägare i Berliner Handelsgesellschaft. Tillsammans med Haniel- och Siemens-koncernerna bemäktigade sig Deutsche Bank och Dresdener Bank Warburg-Bank i Hamburg. Siemens roffade i förbifarten också åt sig Cassirers Kabel-Werk och berlinfirman Heliowatt-Werke. Den judiska firman Hirsch-Kupfer- und Messingwerke hamnade hos elektricitetsfirman AEG.

Självfallet hörde Ruhrs kanonkungar till dem som höll sig framme vid ”ariseringen” av de judiska företagen. Pogromhjältarnas ”bragder” banade väg för Mannesmann-koncernens expansion. Koncernen ”förvärvade” genom deras insatser den stora metallfirman Wolff, Netter & Jacobi med förädlingsverk och dessutom Hahn-Werke, varigenom företaget i ett slag fördubblade sin produktion av tunnplåt. Tillsammans med Hoeschs Montan-Konzern och andra företag ”förvärvade” Mannesmann också M. Stern AG, en betydande skrot- och metallfirma i det västtyska industriområdet. Friedrich Flick — en hänsynslös monopolbyggare som bland industriföretagen kom närmast förverkligandet av ett kapitalistiskt condottiar-ideal — roffade åt sig metallverken Rawack & Grünfeld. Haniel-koncernen tog hand om det 50-procentiga ”icke-keariska” aktiekapitalet i det stora skeppsrederiet Rehmania. På detta sätt förvandlades — med Nordens ord — ”judiskt blod i 'ariskt' guld”. Det finns ingenting som tyder på att de stora tyska

monopolkapitalisterna gjorde sig de ringaste samvetsförebråelser då de lade beslag på banker, företag, fabriker och handelsfirmor vilkas ägare drivits i landsflykt, inspärrats i koncentrationsläger och underkastats omänsklig tortyr och onämbar mänsklig förnedring. Stormtruppernas råskinn posterade utanför judiska butiker för att hindra människorna att handla i dem. Julius Streichers antisemitiska hetsblad *Der Stürmer* beskyllde judarna för "rituallmord" på kristna barn, publicerade sexualpatologiska fantasier om judisk "rasskändning" och uppmanade till profanering av judiska kyrkogårdar. Tusentals judar inspärrades i koncentrationsläger, torterades eller lynchades. 1935 antogs de antisemitiska lagarna, till "det tyska blodets skydd", som förvandlade judarna till en pariasklass och banade vägen för den väntade "slutliga lösningen av judefrågan" — dvs för utrotningen av hela den tyska judendomen. Under tiden ackumulerade de tyska industrimagnaterna och finansherrarna kapital: efter den inbringande "ariseringen" följde den inte mindre inbringande upprustningen — och kriget. Nazismen var verkligen det tyska monopolkapitalets "största affär".

Kanoner i stället för smör

Redan från början finansierades nazisterna — liksom fascisterna i Italien före dem — genom ett massivt stöd från visserligen begränsade men desto mäktigare kretsar av storkapitalet. En del av industrikaptenerna, finanskapitalets män och storgodsens herrar hyste liksom militärkusten en viss tvekan innan de helhjärtat satsade på "ledaren" Adolf Hitler och hans brokiga massrörelse. Oenigheten inom arbetarklassens fackliga och politiska organisationer och deras passivitet hjälpte dem emellertid till ett beslut, och från 1931, då Brüning's regering med "nödförordningar" satte all verklig demokrati ur spel, styrde man hän mot den auktoritära staten med massiv lönedepressning och revision av Versailles-fördraget på programmet. En osäkerhetsfaktor vid tillkomsten av det "tredje riket" var armén, vars ledare såg med misstro på nazisternas paramilitära privatarméer — främst SA — som visserligen vann arméledningens gillande så länge de sattes in som monopolkapitalets stöttrupper mot arbetarorganisationerna, men väckte dess misstro då de gjorde anspråk på att inordnas i militärapparaten och dess privilegiesystem. Inom SA fanns dessutom en stark falang som tog nazismens sociala demagogi på allvar. Vänsterelementen i de bruna bataljonernas led tog Hitlers "socialism" och partiets antikapitalistiska program "på allvar". Man knotade bland de proletariserade och karriärsugna deklarerade medelklasselementen inom rörelsen och krävde "en andra revolution". Hitler själv fruktade SA och dess råbarkade ledare, den före detta officeren i bolivianska armén Ernst Röhm, en träskfigur ur fememördarnas, högerextremisternas och de "nationella" ligornas utmarker. Tyskland var ännu i en svår ekonomisk kris och arbetslösheten var fortfarande stor, trots den begynnande rustningskonjunkturen. Monopolkapitalet krävde en stabilisering, och "ledaren" måste välja mellan sin "gamle vän" Röhm och de makter i det tyska samhället som gjort honom "stor". Efter en överläggning med Krupp i dennes Villa Hügel flög Hitler natten mellan den 29 och 30 juni 1934 tillsammans med sin "ställföreträdare" Hess, Goebbels, SA:s vice stabschef Lutze och andra av sina trogna till Bad Wiesse, där SA-ledarna intet ont anande hade samlats för att träffa "Führern". Efter att ha försäkrat sig om SS' bistånd och stöd av den bajerska inrikesministern Wagner expedierade man först SA-ledarna Schneidhuber och Schmidt. Från München ställdes kosan till Bad Wiesse, där under obeskrivliga scener Röhm's adjutant greve Spreiti och Edmund Heines, frikårsledare, dråpare och terrorist, sköts på stället. Hitler rusade själv in i Röhm's rum och överhöljde honom med smädelser och beskyllningar, varefter SA:s avsatte stabschef fördes till fängelset Stadelheim, där han sköts sedan han vägrat begå självmord. Samma öde drabbade andra höga SA-ledare. I Berlin agerade Göring och Himmler på egen hand. Deras offer hade tidigare uppförts på proskriptionslistor och exekuterades nu i kadettanstalten Lichterfelde. Också andra, utanför SA stående men för "rörelsen" eller "ledarens" paladiner farliga personer mördades — så framför allt general Schleicher

med sin hustru, general von Bredow och monarkister som Edgar Jung, von Bose och Klausener. Gamla räkningar gjordes upp: den bajerske generalstatskommissarien Gustav von Kahr, som fördärvat Hitlers kupp i München 1923, mördades, liksom den katolske tidningsmannen Gerlich, Klausener och den katolske ungdomsledaren Adalbert Probst, som alla visste för mycket om "rörelsen". Ett bidragande skäl till mordet på Heines var säkerligen att han varit med och organiserat riksdagshusbranden den 27 februari 1933, som anlades för att få en förevändning att släppa lös terrorn mot nazismens motståndare. Även i koncentrationslägren — vilkas ledning nu övertagits av SS — mördades många av regimens motståndare, bland andra den fine diktaren och anarkistiske teoretikern Erich Mühsam. Historiefilosofen Theodor Lessing, en skarpsinnig kritiker av historiemytologi och nationalistiska ideologier, mördades av rikstyska nazister på tjeckoslovakiskt område i september 1933. Offren för den fascistiska Bartholomeinatten uppgick till minst tvåhundra personer.

Hitlers försvar för massakrerna byggde på det sanningslösa påståendet att SA förberedde en statskupp och dessutom var moraliskt korruperat genom ledarnas öppet visade homosexualitet. I verkligheten var uppgörelsen med "vänster"-elementen bland stormtrupperna ett beställningsarbete av Hitlers monopolkapitalistiska uppdragsgivare och av generalerna. Härigenom säkrades alliansen mellan storindustri, armé och fascism. Monopolkapitalets män kunde nu känna sig säkra på att privategendomen till produktionsmedlen inte skulle antastas och att "führerprincipens" genomförande inom industrin bara betydde att deras egen makt cementerades. Därmed var förutsättningarna skapade för en upprustning, som säkrade tungindustrins magnater enorma profiter och i tecknet av en fusion mellan monopolkapital, industri och stat öppnade vägen till förverkligandet av den tyska imperialismens gamla expansionsprogram.

För rustningsindustrins män var den tyska fascismen verkligen en lysande affär. För det tyska folket betydde upprustningen med Görings cyniska ord "kanoner i stället för smör". En rättslös arbetarklass utlämnades åt en exempellös exploatering och till slut åt den anonyma massdöden i industrikrigets helvete. De råvaror som importerades investerades i rustningar, vapen och ammunition. Schacht, Hitlers finansminister och den tunga industrins betrodde man, manipulerade med den tyska ekonomin på ett sätt som alltmer skärpte dess svårigheter. För att med en ständigt sjunkande export klara det alltmer stegrade råvarubehovet förlösade Schacht så gott som hela den tyska guldreserven, som vid Hitlers makttillträde uppgått till mer än 900 miljoner mark. Sedan följde hans "nya plan", som gick ut på att köpa jordbruksprodukter och råvaror endast mot varor. De västeuropeiska länderna vägrade att gå med på sådana överenskommelser, och de sydosteuropiska staterna blev så de viktigaste importländerna — Turkiet, Grekland, Bulgarien. Eftersom Schacht för den tyska upprustningen köpte mer än han kunde betala i varor var Tyskland snart skuldsatt upp över öronen till dessa stater. Krigsindustrins koncernherrar vakade dessutom noga över att deras intressen tillgodosågs i första rummet. Och Hitler svek inte generalerna, som inom fyra år krävde en insatsberedd tysk armé och en ekonomi, anpassad till krigets behov. Redan 1933 hade riksvärnskretsarna krävt skapandet av "en ekonomisk reservofficerskår", för att man med "dessa av officersäran (!) bundna män" skulle kunna "överlägga om hemliga försvars- och rustningsekonomiska uppgifter". Sedan den allmänna värnplikten återinförts 1935 realiserades denna plan och den fascistiska staten fick möjlighet att "mobilisera" omkring 240 000 ekonomiska företag för ett krigsfall. Planen utgick framför allt från föreställningen att "en uppgörelse med Ryssland är oundviklig" — dvs ett tyskt angrepp mot Sovjetunionens rika jordbruksområden och råvaruresurser.

Naturligtvis berikade sig ledande tyska nazister på upprustningen. 1935 fick de tyska arbetarna mindre smör än 1932, massarbetslöshetens svåraste år. Men Göring profiterade desto mer som fascistisk industrikapten på kanonerna. På höjden av sin makt — före Stalingrad 1943 — omfattade

Görings koncern kol- och järnmalmsgruvor, hyttanläggningar, vapenfabriker, radiotillverkning, kemiska fabriker, rederier, fodermedelsföretag och jordbruksanläggningar. ”Hermann Göring-Werke” finansierades med statsmedel och den privata industrin bidrog också med startkapital. Göring och hans industriella medlöpare stal i bokstavlig mening 177 industrier, 69 gruv- och hyttanläggningar, 156 handelsbolag, 46 transportföretag och 15 byggfirmor och andra affärsföretag. Det var en ”ursprunglig ackumulation” i ny upplaga, som visade alla den förstas drag av rov, utpressning och blodig repression. Ibland råkade Göring till och med i konflikt med de ”gamla” koncernherrarna — så då han efter Österrikes ockupation i mars 1938 ville lägga beslag på aktiemajoriteten i Alpine Montangesellschaft; Ernst Poensgen — Thyssens betrodde man — Voegler och Wenzel, som ville dela rovet fifty-fifty, avgick då som protest ur styrelsen för Hermann Göring-Werke. Detta innebar naturligtvis inte något avståndstagande till regimen, utan var blott en intern angelägenhet mellan likställda ”rövare”.

Naturligtvis kunde varken ”fyraårsplanen” eller de fascistiska ”ledarnas” kreerande av rollen som kapitalister stabilisera den vacklande tyska ekonomin, upphäva råvaruknappheten eller hejda den enorma statliga skuldsättningen — företeelser som alla berodde på den väldiga militära och ekonomiska upprustningen. Vid ”makttillträdet” uppgick den tyska nationalskulden till 12,8 miljarder mark — då ”det tusenåriga riket” efter tolv år bröt samman hade den stigit till 440 miljarder mark. 1934 slukade militärapparaten 1 952,8 miljoner mark — 1939 uppgick militärutgifterna till 20 500 miljoner. 1932 utgjorde kostnaderna för rustningarna 2 % av nationalinkomsten — 1938 uppgick de till 34 %. Kanonkungen Krupp inhöstade som ren vinst 1935/36 14,39 miljoner mark — 1939/40 hade hans profit stigit till 22,70 miljoner. Klöckner, Hoesch och Gute Hoffnungs-Hütte var inte stort sämre, och IG Farben ökade mellan åren 1937 och 1940 sin vinst från 535 till 846 miljoner mark, dvs med omkring 60 %. Denna profit, som härrörde ur den hänsynslösa utsugningen av de tyska arbetarna och det slavarbete som under kriget avpressades miljonerna av importerade tvångsarbetare, bildade den finansiella basen för aktiebolagens genomsnittliga grundkapital, som från 2 256 000 mark 1933 växte till 5 378 000 mark 1942.

Folket betalar räkningen

Fascismen tillförsäkrade det tyska monopolkapitalet maximala profiter, och förbundet mellan rustningsindustri, arméledning och fascistiskt ledarskikt garanterade en upprustning som skulle möjliggöra det tyska monopolkapitalets krigsmål. Hitler och koncernherrarna var ense om att — som ”ledaren” uttryckte det — ”den tyska frågan kan endast lösas på våldets väg, och denna kan aldrig vara riskfri”. Som närmaste angreppsmål betecknade Hitler Österrike och Tjeckoslovakien. Han räknade med att England och Frankrike i tysthet ”avskrivit” dessa båda länder — och han räknade inte fel. Räkningen för upprustning, krig och fascism fick folket betala. Redan 1938 kunde de tyska arbetsgivarnas huvudorgan belåtet konstatera att företagsledarna hade återinsatts i sina ”herrerättigheter” och att de utan att behöva höja lönerna förtjänade mycket pengar. Jürgen Kuczynski — arbetarklassens utomordentlige historieskrivare — har beräknat att medan arbetarnas och de anställdas löner mellan 1932 och 1937 steg med endast 24 %, ökade alla andra slag av inkomster med inte mindre än 148 %. Arbetets exploateringsgrad och den hänsynslösa förslitningen av arbetskraften ledde till väldiga stegringar i antalet sjukdomsfall och olyckor i arbetet. De fascistiska lagarna tillät arbetstider på 10 och upp till 16 timmar per dag. Olycksfallsfrekvensen steg mellan 1932 och 1937 med inte mindre än 70 % — samtidigt som skadeersättningarna minskade med mer än hälften! Fallen av difteri nästan femdubblades mellan åren 1932 och 1943, tyfus- och paratyfus-fallen tredubblades och dysenterin tilltog märkbart. Det är en legend att Hitler-regimen helt lyckades komma till rätta med arbetslösheten. I

verkligheten gick arbetslöshetssiffrorna endast mycket långsamt tillbaka och först kriget sög upp de sista arbetslösa. Ålders- och änkepensionerna sjönk kraftigt trots den uppreklamerade fascistiska ”pensionsförsäkringen”.

Men det var inte endast arbetarklassen och pensionärerna som drabbades. Bönderna, som av den nazistiska demagogen utnämns till den nya adeln av ”blodet och jorden”, fick förgäves vänta på den utlovade jordreformen, och i stället för ”brytandet av ränteslaveriet” fick bönderna bevittna en ytterligare stegring av sin skuldsättning. Antalet storgods ökades under Hitler-tiden med 891 med sammanlagt 3 miljoner hektar brukningsbar jord. Medelklassen maldes sönder i den koncentrationsprocess av industri och kapital, som den fascistiska regimen i monopolkapitalets intresse drev på. De proletariserade och genom krisen brutaliserade medelklasskikt som satt all sin lit till ”ledaren” och utlovats de stora varuhusens och konsumentkooperationens upplösning samt stöd för den privata småhandeln pulveriserades på ett i historien exempellöst sätt. Bara mellan åren 1933 och 1939 måste 700 000 hantverkare slå igen, och enbart i Brandenburg tvangs på ett år — 1937 — 10 000 små affärsmän, tjugu procent av hela denna socialgrupp, stänga sina butiker. Himmlers organ, *Das Schwarze Korps*, kommenterade 1943 utvecklingen på ett sätt som visade nazisternas verkliga inställning till medelklassen och som förde monopolkapitalets talan: ”Den tyska medelklassen är död och bör inte återuppstå efter kriget. 'Medelklass' — ordet härstammar ur demokratins arsenal. När vi bygger om vårt ekonomiska liv efter kriget måste vi till varje pris undvika de gamla felen. Medelklassens spöke hör hemma i arkivet.”

Världens herrar och Tysklands

Monopolkapitalet — vars agenter i press och massmedia ständigt fördömer arbetarklassens internationella solidaritet — är självt i högsta grad internationellt. Medan kapitaljättarna sinsemellan konkurrerar i fred som krig om råvarukällor och avsättningsmarknader, är de solidariska då det gäller kampen mot arbetarklassen, socialismen, den ekonomiska demokratin. Judepogromerna väckte visserligen ogynnsamma ekon i världspressen och demokrater och pacifister tog avstånd från förföljelserna och morderna på arbetare och arbetarledare och gav sin ovilja tillkänna mot den tyska militarismen och imperialismen. Men i världens finanscentra, i City och på Wall Street och inom Comité de Forges — den franska imperialismens centrum — hade man ingenting emot att de tyska monopolkapitalisterna befriade sig från varje arbetarinflytande och parlamentarisk kontroll; tvärtom såg man ett föredöme häri och hoppades själv kunna göra detsamma.

Hitlers upprustning gav också full sysselsättning åt det sextioåttio amerikanska fabriker som var verksamma i Tyskland. Sedan mitten av tjugutalet ägde amerikanerna helt eller delvis viktiga tyska firmor som General Motors, Opel och Ford Motor AG i Köln. Bortåt 30 % av Allgemeine Elektrische Gesellschafts kapital kontrollerades av General Electric, som också var inflytelserikt i Osram. Av den tyska telefon och telegrafproduktionen ägdes omkring två femtedelar av ett Morganföretag, International Telephone- and Telegraph-Corporation, som även kontrollerade flera tyska elektricitetsföretag. Ett mäktigt inflytande i Tyskland utövade också den amerikanska oljetrusten. 1942 avslöjades inför ett amerikanskt senatsutskott att det existerade ett avtal mellan Standard Oil och IG Farben, varigenom de båda trusterna tillförsäkrade varandra ett konkurrensfritt monopol på syntetisk bensin för det amerikanska företaget, kemikalier för det tyska. Detta medförde det groteska förhållandet att Standard Oil utlämnade sina förbättrade metoder för framställning av syntetiskt gummi till Hitler-Tyskland, medan man ännu, mitt under brinnande krig, till förmån för IG Farben spärrade vägen för utvecklingen av den egna amerikanska gummiproduktionen! 1940 vägrade Standard Oil en amerikansk firma patentet på toluol, en viktig produkt för framställning av sprängmedel — eftersom det nazistiska Tyskland

redan fått det! Och året därpå försökte Standard Oil sälja en hemlig tillverkning av flygplansbensin till en firma i Frankrike — som vid denna tid under marskalk Pétain blivit ett lydigt redskap för nazisterna och en vapensmedja för Tyskland. Standard Oil bidrog väsentligt till att hålla den tyska krigsmaskinen i gång, men inte nog med det: trusten stödde också de fascistiska rörelserna i Latinamerika.

För att upprätthålla skenet utträdde visserligen IG Farben formellt ur denna oljeinternational. I hemlighet hölls koncernen emellertid i fortsättningen fortfarande informerad, konsulterades och fick sina andelar av vinsten, som nominellt övergick på Standard Oil. Då nu Standard Oil levererade mängder av flygplansbensin till det brittiska flygvapnet innebar detta att eftersom IG Farben hade en vinstandel i varje till engelsmännen såld liter flygplansbensin, varje Royal Air Force-bombardemang av tyska städer ökade IG Farben-trustens profit! Kan man tänka sig en mer slående illustration till monopolkapitalets fosterlandslöshet?

Den stora amerikanska Du Pont-koncernen arbetade målmedvetet på att bringa fascismen till makten i Europa och USA. 1941 vägrade Du Ponts dotterföretag, Remington Arms Company, att sälja gevärspatroner till länder som befann sig i krig med Tyskland, eftersom dessa patroner innehöll tetracen, som firman hade ett kartellfördrag om med IG-Farben-företaget Rheinisch-Westfälische Sprengstoff AG, ett fördrag som förbjöd export av sådana patroner. Och då nu det tyska företaget skulle ha sin vinstandel i alla sprängämnen med tetracen, måste den amerikanska regeringen alltså betala subsidier till den nazistiska firman IG Farben då de beställde sprängämnen för militärt bruk hos amerikanska firmor! Redan i februari hade Du Pont ingått ett avtal om vapenexport till Tyskland — och det med en tysk agent för Hitler-regeringen, som 1917 avslöjats som spion för det kejsarliga Tyskland i USA! Du Pont uppträdde därtill som vapen-smugglare i stor stil, eftersom Versailles-fördraget förbjöd Tysklands upprustning.

Den 23 november 1937 hölls en hemlig konferens mellan företrädare för det nazistiska Tyskland och sju ledande amerikanska industrialister och kongressmän. Här bänkade sig senator Vandenberg från det republikanska partiet och herrarnas Lamot Du Pont och Albert Sloane med baron von Toppelskirch, tysk generalkonsul i Boston, och friherre Manfred von Killinger, frikårsledare efter det första världskriget, fememördare och huvudskyldig till mordet på centrumledaren Matthias Erzberger — ett sällskap som på intet sätt tycks ha generat de amerikanska deltagarna. Tvärtom, man kom väl överens — överens om att Tyskland och USA borde gå tillsammans för att ”organisera” sådana gigantiska ”marknader” som Sovjetunionen och Kina. Man borde göra allt för att närma finanskretsarna i Tyskland och USA till varandra. Man vet inte om friherre von Killinger — författare till en bok om ”Allvar och skämt ur kupplivet” — drog några muntra historier om sina hjältedåd mot värnlösa under sin tid vid Erhardt-brigaden till kaffet och konjakerna med de amerikanska vännerna: exempelvis den om en ung flicka som 1919 föll i händerna på hans råskinn: ”En vink från mig och brigadörerna lade upp slynan över en vagnstång — och så slag efter slag med hästpiskan tills det inte längre finns en vit fläck på hennes rygg. Den tittar inte mer på någon Erhardt-man!” Vad man däremot vet är att han berättade för dem att man i ”Tredje riket” hade strypt alla socialutgifter och ”burat in de farliga utopister och sentimentala filantroper” som talat om klasskamp. Och man vet också att den historien slog an på de amerikanska åhörarna.

De ledande amerikanska finansmännen var visserligen på det klara med att de inte kunde vinna stöd från Washington — dvs president Roosevelt — men menade att ”det var önskvärt att våra ledande affärsmän övertygades om att ett stöd till de patriotiska (!) organisationerna var en bra kapitalplacering (!) och att man måste sträva efter att förena alla nationella sammanslutningar under en framstående ledare. Vi är tacksamma för varje tjänst som våra tyska vänner därvid kan

göra oss”. Redan vid detta tillfälle fastställdes den östasiatiska politik som USA skulle följa och som skulle nå sin höjdpunkt med det genocida kriget mot Vietnams folk: företrädaren för Du Pont-intressena förklarade att ”den amerikanska utrikespolitiken måste framför allt möta faran av en sovjetisering av Fjärran östern... Om också ett närmande till Tyskland inte är populärt i USA så är det dock oundgängligt med hänsyn till den tilltagande prosovjetiska agitationen. Det är av den allra största betydelse att ledande och inflytelserika personer inom vårt affärsliv och båda de politiska partierna underrättas om denna konferens och övertygas om nödvändigheten av att på denna grundval diskutera möjligheterna av ett samarbete”. Samarbetet mellan amerikanska truster och nazistiska koncerner blev också allt intimare, och i USA finansierade Du Pont mer än ett dussin inhemska fascistiska organisationer, bland dem ”The Crusaders”, ”The Sentinels” och ”Liberty League”. Den amerikanska telefontrusten deltog i upprustningen av det tyska flygvapnet — för vars mördande raider så många amerikanska flygare skulle falla offer i det andra världskriget. Den amerikanske telefontrusten och andra amerikanska koncerner hjälpte också till att finansiera SS' genocida ”specialuppgifter” genom bidrag till ”Freundeskreis Heinrich Himmler” — den tidigare ”Freundeskreis der Wirtschaft”.

Naturligtvis var också inflytelserika kretsar av det engelska finanskapitalet förbundna med det tyska genom karteller, gemensamt ägande och klassympatier. I de engelska Tysklands-investeringsarna spelade oljekapitalet den främsta rollen. Det investerade omkring 200 miljoner mark i Tyskland — främst på plats befann sig Royal Dutch Shell, vars chef sir Henry Deterding var en patologisk antikommunist och aldrig kunde förlåta Sovjetunionen att den inte utlämnat oljekällorna i Kaukasus till honom. Sir Henry bekände sig öppet till Hitler. En annan medlem av den engelska noblessen, lord Mc Gowan, ordförande i styrelsen för Imperial Chemical Industries, hörde också till de industriherrar som vallfärdade till Hitler. ICI hade intima kartellförbindelser med det tyska IG Farben och de ägde gemensamt en hel rad företag. Till de truster som hade stora Tysklands-intressen hörde också Lever Brothers & Unilever, som behärskade tre fjärdedelar av den europeiska margarinproduktionen och fyra femtedelar av tvåltillverkningen. Denna koncern ägde också det tjeckoslovakiska Schicht AG, som genom sin styrelseledamot herr Schicht understödde den tyska ”femte kolonnen” i Tjeckoslovakien, den beryktade Konrad Henleins parti, med 8 miljoner tjeckiska kronor. Som tack för hjälpen blev Schicht Lever Brothers & Unilevers filialchef i ”Stortyskland” och de av Hitler ockuperade länderna. Denne Schicht uppträdde också som förmedlare då Görings koncern efter ockupationen av Tjeckoslovakien förhandlade med den franske kanonkungen Schneider-Creusot om förvärvet av Skoda-verken.

Man har kallat det tysk-engelska vänskapsförbundet, Anglo-German Fellowship, tyskarnas ”trojanska häst” i Storbritannien. Ordföranden för detta förbund, d'Arcy Cooper, betroddes 1939 av Neville Chamberlain med medlemskap i den engelska kommittén för rustningsfrågor. Till de inflytelserikaste medlemmarna i Anglo-German Fellowship hörde Walter Runciman, som till den lord Runciman som 1938 fick den engelska regeringens uppdrag att resa till Tjeckoslovakien och återvända med ett memorandum, som rekommenderade Sudetlandets utlämnande till nazisternas ”Tredje rike” och förbud för vänsterpartierna i Tjeckoslovakien. Walter Runciman var också förutom i Lloyds Bank och Imperial Airways styrelsemedlem i Consett Spanish Ore Company och gjorde i den sistnämnda egenskapen sitt till för att hjälpa Spaniens fascistiske diktator Franco till makten. De engelska kapitalintressena i den spanska järnmalm och pyriten inverkar på ett avgörande sätt på den engelska regeringens inställning till den spanska demokratin, som skamligt förråddes av ”västdemokratierna”. Rio Tinto-aktiebolaget, som stod för åtminstone en fjärdedel av världsproduktionen av pyrit, hade som en av sina direktörer sir Auckland Geddes, som upprätthöll intima affärs- och släktrelationer med nazisterna i Tyskland. 1937 klagade Geddes över ”det ekonomiska slöseri som den spanska folkfrontens dekret medfört”, men tillfogade att ”sedan

general Franco ockuperat gruvorna blir intet arbete ogjort.” Som bekräftelse anförde han att generalen låtit skjuta arbetare och arbetarledare som slutit sig till folkfronten. Till Anglo-German Fellowship hörde också andra betydande engelska firmor som Thomas Cook & Son, Combined Egyptian Mills och Dunlop Rubber Company, liksom de tre storbankerna Guinness, Mahin & co., Lazard Brothers och J. Henry Schroder & Co. Guinness var konservativ underhusmedlem och genom giftermål befryndad med den tyska exkronprinsens familj — exkronprinsen var i alla avseenden en utsökt lymmel och hängiven Hitler-anhängare. Lazard-bankens franska avläggare var ett av de viktigaste instrumenten för en fascistisk politik i Frankrike och Schroder-banken utgjorde länken mellan City och de västtyska kanonkungarna. I bankens förvaltningsråd satt också framstående herrar från Wall Street — i främsta rummet Allen W. Dulles, bror till den senare amerikanske utrikesministern John Foster Dulles och chef för det amerikanska under-rättelseväsendet.

Mot bakgrunden av denna sammanflätning av intressen mellan tyskt, engelskt, franskt och amerikanskt monopolkapital förstår man bättre mellankrigspolitiken. Dessa intressen ville göra allt för att avlänka den tyska imperialismens expansionistiska tendenser mot öster och var beredda att göra sig gällande vid delningen av bytet. Efter München-överenskommelsen, som utlämnade stora delar av Tjeckoslovakien till Tyskland, slöts i Düsseldorf en överenskommelse mellan Federation of British Industries och den tyska Reichsgruppe Industrie som gick ut på att utesluta all konkurrens mellan de båda grupperna och på intimt samarbete vid uppdelningen av världsmarknaderna. Överenskommelsen råkade bli bekant samma dag som de tyska trupperna ockuperade Prag och väckte en storm av indignation hos det engelska folket, som var djupt upp-bragt över våldet mot tjeckerna. Den engelska regeringen tvingades avstå från att ratificera pakten, men Chamberlains regeringsförklaring var inte ägnad att väcka förtroende: ”Jag måste göra absolut klart att Hans Majestäts regering inte har någon avsikt att spärra vägen för en utvidgning av Tysklands utrikeshandel. Tvärtom, vi var just i färd med att på det vänskapligaste sätt (!) diskutera sådana för de bägge länderna nyttiga handelsfördrag då händelser inträffade som åtminstone tillfälligt (!) stoppade denna diskussion.” Det brittiska industriförbundet uttryckte sig desto tydligare, då dess bulletin i mitten av maj 1939 beklagade att det fanns så många oavhän-giga nationer i Mellan- och Sydosteuropa och hade fräckheten att föreslå dessa folk, som erövrat sin frihet genom sådana lidanden och under en sådan tapper kamp, att de skulle ”avstå från sin nationella suveränitet” i den mån det var nödvändigt för att ”möjliggöra en fullständigare ekonomisk enhet med Tyskland”. Detta var naturligtvis detsamma som att ge Hitler in blanco-fullmakt för vidare tysk expansion. I linje med det engelska finanskapitalets intressen gick också Chamberlainregeringens sabotage av de förhandlingar om kollektiv säkerhet som vid denna tid fördes med den sovjetryska regeringen. Samtidigt förde man dessutom hemliga underhandlingar med nazisterna om ett lån till Tyskland på 51 miljoner pund sterling. England var till och med tjänstvilligt nog att genom Bank of England utlämna den tjeckoslovakiska guldreserven till Tyskland!

Ett annat redskap för den internationella storfinansens profascistiska politik var den av stor hemlighetsfullhet omgivna internationella betalningsbanken — BIZ — där Tyskland företrädades av Hjalmar Schacht, senare av dennes efterträdare Walter Funk, friherre von Schröder och Hermann Schmitz från IG Farben. Det var här den tjeckoslovakiska guldreserven hamnade på sin väg till de nazi-tyska monopolkapitalisternas rymliga fickor. Till och med under hela det andra världskriget var BIZ med deltagande av representanter för de allierade makterna ett understöds-organ för den tyska fascismen. ”De internationella bankirerna generade sig inte”, påpekar Norden, ”att ännu i april 1945, då den Röda Armén stod framför Berlins portar och de ameri-kanska arméerna invaderade västra och mellersta Tyskland, uppköpa guld från riksbanken, däri

inberäknat guldtänderna och smyckena från de offer för nazismen som mördats i förintelselegrans gaskammare.” Detta rövade guld deponerades i den i Basel stationerade BIZ. Man skulle kunna tro att BIZ skulle upplösas efter den tyska fascismens nederlag. Men den internationella storfinansens har fler liv än kattens nio. Som ”oavhängigt institut” fortsatte BIZ i samarbete med — den internationella banken i Washington!

”Ingen skall förtjäna ... ”

”På detta krig skall ingen förtjäna!” försäkrade Adolf Hitler i ett riksdagstal, vari han samtidigt meddelade att rustningarna dittills kostat tyska folket 90 miljarder mark. I verkligheten uppnådde det tyska kapitalets krigsprofiter siffror som trotsar alla tänkbara föreställningar. I november 1941 uppskattade Berliner Börsenzeitung de krigsvinster *utöver de ”normala” profitterna* som gjorts blott och bart under året 1940 till över en miljard mark. Vissa specialfabriker som arbetade för kriget kunde öka sin omsättning tiofaldigt, många hundrafaldigt. Detta gällde framför allt om de starkt rationaliserade montantrusterna. Under kriget ökade rustningsföretagens profiter enormt genom den hänsynslösa exploateringen av billig arbetskraft, lågt betalda utländska arbetare och krigsfångar, som utnyttjades som slavar utan lön. Daimler-Benz automobil- och stridsvagnsfabrik ökade mellan åren 1937 och 1940 sitt överskott från 149 till 163 miljoner mark och därefter upp till 181 miljoner mark, medan löneandelen hela tiden sjönk. Ford-verken i Köln hade 1940 ökat sin vinst med 41 %, medan löneandelen sjönk med 7 %. Hermann Röchlings koncern fördubblade sin vinst under det första krigsåret, medan lönerna dalade. Samma tendens gjorde sig gällande för den ”inre” krigsvinsten hos ståltrusten och naturligtvis IG Farben.

Men härtill kom de ”yttre” krigsprofiterna. Med samma snabbhet som Hitlers krigsmaskin rullade fram över länder och folk tog koncernerna och storbankerna över makten i de erövrade länderna. Främst på platsen var naturligtvis den tyska imperialismens värsta rövare redan ”i fornstora dar”, Deutsche Bank och Dresdener Bank. Deutsche Bank hade redan 1895 spelat en framträdande roll som den tyska imperialismens spjutspets i ”Transvaal-krisen”. Deutsche Bank och Dresdener Bank var båda intressenter i den tyska imperialismens expansionslinje Berlin-Bagdad och förberedde därmed det första världskriget. Dresdener Bank hörde till Hitlers ivrigaste supportorer och denna bank var liksom Deutsche Bank företräd i ”Freundeskreis Heinrich Himmler”. Båda företagen drog i trådarna i det skeende som ledde till ”den tyska Bartholomeinatten” den 30 juni 1934, och båda var intressenter i ockupationen av Österrike som språngbräda för traditionell tysk sydostexpansion.

I det att Deutsche Bank följde varje framstöt av de tyska arméerna lade den i Österrike beslag på Wiener Creditanstalt-Bankverein, i Jugoslavien på bankerna i Belgrad och Zagreb, i Rumänien på Banca Commerciala Romana, i Grekland på Banque Nationale de Grèce; den övertog också den bulgariska kreditbanken och allmänna banken i Luxemburg, liksom den nederländska H. Albert de Bary & Co. I Polen öppnade den ett tiotal filialer. Men inte heller Dresdener Bank vilade på lagrarna. Av rovet fick den bl a Länderbank i Wien och diverse banker i Krakau och Posen samt Oberschlesische Diskontobank. Och i varje härtaget land tog den över sin del av inhemska bankföretag. De tyska stora Berlin-bankerna vann därigenom kontroll över hundratals av de viktigaste storföretagen i det förslavade Europa, och det utan den minsta kostnad!

Naturligtvis tog de stora industrialisterna ogenerat för sig. Den lothringiska järn- och stålindustrin delades mellan Göring, Klöckner, Röchling och Flick. De nazistiska ledarna och de stora finansmatadorerna tog tillsammans hand om allt de kunde komma åt av den polska, rumänska och ryska oljan: här församlades i det kontinentala oljeaktiebolagets styrelse under den nazistiske ekonomiministern Funks ordförandeskap herrar som Abs från Deutsche Bank, Rasche från Dresdener Bank, Reinhardt från Commerzund Privatbank, Weltzien från Berliner Handels-

Gesellschaft, Rosterg och Borchhaus från kalitrusten Wintershall, Krauch, Fischer och Bütefisch från IG Farben och andra. En värdig avrundning åt detta gremium gav sonen till den råde nedslaktaren av de finska och lettiska arbetarna 1918-1919, greve von der Goltz, som också fortsatte faderns bödelsvärv som domare vid en nazistisk "folkdomstol"

I ljuset av dessa fakta är det ofattbart att anhängarna av det kapitalistiska systemet kan fortsätta att jämt och ständigt hävda att kapitalisterna skulle vara "fredliga" därför att de bara skulle förlora på ett krig. Detta är uppenbart nonsens. IG Farben ökade under kriget sina profiter — som 1932 "bara" utgjorde 48 miljoner mark — till 822 miljoner mark 1943. Samma år utgjorde trusternas inkomster inte mindre än 3 116 000 000 mark — varav mycket härrörde ur beställningar från krigsmakten. Dessutom sysslade företagen — främst naturligtvis IG Farben — med spionage utomlands. Och givetvis drog de tyska industriella och finansstorheterna en avsevärd profit av "ariseringen" i de erövrade områdena.

Folkmordets marodörer

Men de tyska monopolkapitalisterna tjänade inte endast på upprustning, krig och rov — utan också på mord, på folkmord. Här intar IG Farben en lika framträdande som makaber plats. IG Farben producerade under kriget 95 % av all tysk giftgas. Firman lät genomföra giftgasexperiment med människor och använde därmed koncentrationslägerfångar. Dr ter Meer, direktör i IG Farben och en av dess vetenskapliga ledare, rättfärdigade inför de allierade dessa experiment med den cyniska motiveringen att "de skulle ju ändå dö" — och var det inte "humanitärt" att ta livet av dem då man därmed "kunde rädda så många tusen tyskars liv"! Men inte nog med detta: herrarna i IG Farben organiserade tillsammans med de nazistiska dödskalleförbanden den dittills största massakern i världshistorien, den industriella förintelsen av 6 miljoner judar och andra för "rörelsen" misshagliga i särskilt anlagda och med specialkonstruerad mordapparat av högsta tekniska kvalitet utrustade "dödsfabriker". I vittnesförhör med IG Farbens direktör dr Schnitzler den 16 juli 1945 medgav denne att han "kände till att avskyvärda ting" försiggick där och att "människor dödades med gas varvid IG Farben-produkter kom till användning". På förhørsledarens fråga vad han hade gjort då han fått veta att IG Farbens gaser användes till massutrotning av människor i koncentrationsläger svarade Schnitzler: "Jag var förskräckt". Hans förfäran räckte emellertid inte till att mobilisera det civilcouraget som tycks vara en utdöende egenskap i det kapitalistiska samhället, ty trängd av förhørsledaren med frågan om han företagit sig något i denna sak, svarade dr Schnitzler: "Jag behöll det för mig själv"(!).

Om IG Farben stod för gasleveranserna till de genocida industrianläggningarna stod Siemens-koncernen i Berlin för förgasningsapparaturen.

Penetrationen av de stora ryska spannmålsdistrikten hade alltid varit ett av det tyska monopolkapitalets och junkerdömets mest omhuldade imperialistiska mål. Koloniseringen av Östeuropa strandade på det ryska folkets heroiska motstånd. Men det hindrade inte att de fascistiska barbarerna innan sitt stora nederlag vid Stalingrad hann med att grundligt utplundra de ockuperade områdena i Sovjetunionen och Polen. I Polen — "generalguvernementet" — var ett femtiotal tyska export- och importfirmor verksamma, vari man typiskt nog sysselsatte tjänstemän som hade erfarenhet av kolonialförvaltning — fastän polackerna behandlades ännu sämre än de forna koloniala "objekten". Till de främsta rövorna hörde naturligtvis Göring, vars "Haupttreuhandstelle Ost" under ett enda år beslagtogs och till tyskar fördelade inte mindre än 294 storföretag, 9 000 mellanstora och 76 000 små industriföretag samt 9 120 stora och 112 000 små handelsfirmor. Med Göring-koncernen införlivades kolgruvorna i Oberschlesien och en rad fabriker. Tillsammans med IG Farben och de schlesiska aristokraterna delade Göring den polska sprängämnesindustrin, som sammanfördes i Sprengstoffwerke Oberschlesien. De nobla grevarna,

furstarna och hertigarna generade sig inte heller då det gällde att förse sig där de tyska arméerna ryckte fram. Särskilt utmärkte sig furst Pless, furst Henckel von Donnersmarck, greve Ballestrem och greve Schaffgotsch. All denna nobless upprättade ett veritabelt imperium över den schlesiska ekonomin, som skulle ha kommit feodaltidens rövarbaroner att blekna av avundsjuka.

Nürnberg-processen avslöjade hela vidden av de tyska fascisternas utplundring av Europa. I Frankrike hade erövrarna tömt 71 000 lägenheter på möbler, husgeråd och prydnadsföremål, som skulle ha fyllt 26 000 järnvägsvagnar! I Danmark ”beslagtogs” värden för 9 miljarder danska kronor, i Norge för 20 miljarder norska kronor, i Nederländerna för 20 miljarder gulden, i Belgien för 30 miljarder belgiska francs och i Frankrike för 745 miljarder francs. Till den industriella utplundringen och andra former av rov kom utnyttjandet av människorna i de ockuperade länderna som slavarbetare för det tyska ”herrefolket” och Himmlers hemska utrottningsprogram, som inte bara omfattade judarna utan också tjugu miljoner slaver!

Marx säger i sin skildring av den ursprungliga ackumulationen att kapitalet kommer till världen ”blod- och smutsdrypande ur alla porer — från huvudet till fötterna”. Men även det ”färdiga” kapitalet dryper av blod och smuts.

Vestigia terrent.

Källor och litteratur

Om en text finns på marxistarkivet så anges det inom [] - Red

- Abendroth, Wolfgang (red.): *Faschismus und Kapitalismus*. Frankfurt am Main 1967.
- Achille-Delmas: *Adolf Hitler. Essai de Biographie psycho-pathologique*. Paris 1946.
- Ackerman, Nathan W., och Jahoda, Marie: *Anti-Semitism and Emotional Disorder. A Psychoanalytic Interpretation*. New York 1950.
- Adler-Karlsson, Gunnar: *Västerns ekonomiska krigsföring 1947-1967*. Halmstad 1970.
- Adorno, T W,: *Prismen*. Darmstadt 1955.
- Adorno, T W, m fl: *The Authoritarian Personality*. New York 1950.
- Afrika. Imperialism och befrielsekamp*. Lund 1972.
- Ahrendt, Hannah: *The Origins of Totalitarianism*. New York 1951.
- Albers, D, m fl: *Klassenkämpfe in Westeuropa*. Lech 1971.
- Alff, Wilhelm: *Der Begriff Fascismus und andere Aufsätze zur Zeitgeschichte*. Nördlingen 1971.
- Allen, William Sheridan: *The nazi seizure of power. The experience of a single German town. 1930-1935*. London 1965.
- Alley, Rewi, och Miller, Hans: *Västerlandets imperialism i Kina under 400 år*. 1973.
- Allport, Gordon W: *Tensions that cause wars*. Illinois 1950.
- Amnesty International: *Report on Torture*. London 1973.
- Anderson, Caleb J: *I denna revolutionära epok...* Stockholm 1970.
– *Vår otrygga värld*. Malmö 1965.
- Anell, Lars: *Det andra samhället. Studier i kapitalistisk mytologi och socialistisk nödvändighet*. Stockholm 1969.
- Arnold, Karl: *Drunten, drüben, mitten ... Karikaturen aus den Simplicissimus*. München 1974.
- Atkins, H G: *German Literature through Nazi eyes*. London 1941.
- Aulard, A: *Histoire politique de la Revolution française. Origines et Développement de la République (1789-1804)*. Paris 1901.
- Baeumler, Alfred: *Männerbund und Wissenschaft*. Berlin 1934.
– *Nietzsche*. Leipzig 1931.
- Baran, Paul: *Utvecklingens politiska ekonomi*. Stockholm 1971.
- Barnet, Richard: *Die amerikanische Rüstungswahn oder Die Ökonomie des Todes*. Reinbek bei Hamburg 1971.
- Baron, Salo W: *The Russian Jews under Tsars and soviets*. New York 1964.
- Benedec, Heinrich: *Die Reichswehr und den "Röhm-Putsch"*. München 1964.
- Bartel, Walter: *Deutschland in der Zeit der faschistischen Diktatur. 1933-1945*. Berlin 1956.

- Behrend, Hans: *Die wahren Herren Deutschlands*. Paris 1939.
- Bendix, Reinhard: *Herrschaft und Industriearbeit*. Frankfurt am Main 1960.
- Berglund, Gisela: *Deutsche Opposition gegen Hitler im Presse und Roman des Exils*. Stockholm u.å.
- Bergman, Bo: *Nazismen som byggherre*. Göteborg 1976.
- Bergman, Peter M: *The chronological history of the Negro in America*. New York 1969.
- Bergmann, Uwe, m fl: *Rebellion der Studenten oder die neue Opposition*. Reinbek bei Hamburg 1968.
- Bernhardi, Friedrich von: *Deutschland und der nächste Krieg*. Stuttgart und Berlin 1812.
- Bertram, Ernst: *Nietzsche*. Leipzig 1918.
- Besymenskij, Lev: *Adolf Hitlers död*. Stockholm 1968.
- Bettelheim, Charles: *L'Economie allemande sous le nazisme*. Paris 1946.
- Birnbaum, Norman: *Die Krise der industriellen Gesellschaft*. Nördlingen 1972.
- Bjöl, Erling: *Världshistorien efter 1945*. 1-2. Stockholm 1973.
- Blaedel, Nic: *Brott och dumhet*. Stockholm 1946.
- Bloch, Charles: *Die SA und die Krise des NS-Regimes 1934*. Nördlingen 1970.
- Bloch, Ernst: *Erbschaft dieser Zeit*. Teschin 1935. Ny utökad verkupplaga. Frankfurt am Main 1962.
– *Politische Messungen. Pestzeit, Vormärz*. Frankfurt am Main 1970.
- Blomgren, Lars-Erik, och Körberg, Ingvar: *Hitler och nazismen*. Malmö 1968.
- Boca, Angelo del, och Giovana, Mario: *Fascism today. A World Survey*. Plymouth 1970.
- Boelche, Willie A (red): *The secret conferences of dr Goebbels 1939-1943*. London 1967.
- Borgese: *Svart tidsålder*. Stockholm 1940.
- Borkenau, Franz: *World Communism*. Michigan 1963.
– *Pareto*. London och Bristol 1936.
- Borkin, Joseph: *Hitler och IG-Farben*. Stockholm 1979.
- Bosch, Juan: *Pentagonismen*. Stockholm 1968.
- Bracker, Karl Dietrich: *Die deutsche Diktatur*. Köln 1969.
- Brennan, Gerald: *The Spanish Labyrinth*. Cambridge 1971.
- Brody, A, m fl: *Judarnas historia*. Halmstad 1970.
- Broszat, Martin: *Die Staat Hitlers*. Nördlingen 1978. (Första uppl 1969).
- Broszat, Martin, och Krausnick, Helmut: *Anatomy of the SS-State*. London 1970.
- Broué, Pierre: *Revolution en Allemagne. (1917-1923)*. Paris 1971.
- Brox, Ottar: *Strukturfasismen*. Lund 1972.
- Bronnen, Arnolt: *Arnolt Bronnen gibt zu Protokoll*. Hamburg u.å.

- Bruna Boken I: *Om riksdagsbrand och Hitler-terror*. Stockholm 1933.
- Bruna Boken II: *Dimitroff contra Göring*. Stockholm 1934.
- Buchta, Bruno: *Die Junker und die weimarer Republik*. Berlin 1959.
- Bullock, Alan: *Hitler. Eine Studie über Tyrannei*. Düsseldorf 1957.
– *Hitler. En studie i tyranni*. Stockholm 1960.
- Carlsson, Holger: *Nazismen i Sverige*. Stockholm 1942.
- Carr, E H: *Ryska revolutionen 1917-1923*. Stockholm 1970.
- Cars, Hans Christian: *Nynazismen i Tyskland*. Stockholm 1968.
- Carsten, Framis L: *Der Aufstieg des Faschismus in Europa*. Eschwege 1968.
– *Revolution in Central Europe 1918-1919*. Berkeley 1972.
- Cecil, Robert: *The Myth of the Master Race: Alfred Rosenberg and Nazi Ideology*. London 1972.
- Chamberlain, Houston Stewart: *Arisk världsåskådning*. Stockholm 1910.
– *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts*. 1-2. München 1942.
- Chwostow, W M, och Minz, I I: *Geschichte der Diplomatie 2: Die Diplomatie der Neuzeit (1872-1919)*. Moskva 1947.
- Claude, Henri: *Wohin steuert der amerikanische Imperialismus?* Berlin 1952.
- Cohn, Norman: *Warrant for genocide*. New York 1969.
- Cole, C D H, och Postgate, Raymond: *The Common People 1746-1946*. Falsenham 1971.
- Collier, Richard: *Benito Mussolinis uppgång och fall*. Vänersborg 1972.
- Conquest, Robert: *Den stora terrorn. Stalins skräckvälde under 1930-talet*. Halmstad 1971.
- Dahl, Hans Fredrik: *Hva er fascisme?* Trondhjem 1972.
- Daim, Wilfried: *Der Mann, der Hitler die Ideen gab*. München 1958.
- Davidson, Eugene: *The making of Adolf Hitler*. New York 1977.
- Dawson, William Harbutt: *The German Empire*. 1-2. London 1919.
- Deakin, F W: *The brutal friendship*. Harmondsworth 1962.
– *The last days of Mussolini*. Harmondsworth 1962.
- Deschner, Karlheinz: *Mit Gott und den Faschisten*. Wels 1965.
– *Abermals krähte der Hahn*. Stuttgart 1968.
- Deutscher, Isaac: *Den ojudiske juden*. Stockholm 1969
– *Den socialistiska människan och andra essäer*. Stockholm 1970.
- Dietrich, Otto: *Mit Hitler an der Macht*. München 1934.
- Dirks, Walter: *Folgen der Entnazifizierung*. Sociologica. Aufsätze, Max Horkheimer zum sechzigsten Geburtstag gewidmet. Stuttgart 1955.
- Dobb, Maurice: *Omrids av Europas historie fra lensvåldets fald till femårsplanernas tid*.

Köpenhamn 1932.

Dodd: *Ambassador Dodds Diary 1930-1938*. London 1941.

Dorpalen, Andreas: *Hindenburg and the Weimar Republic*. Princeton 1964.

Dorst, Tankred (red): *Die Münchener Räterepublik. Zeugnisse und Kommentare*. Nördlingen 1967.

Drangel, Louise: *Den kämpande demokratin*. Stockholm 1976.

Dunn, John: *Modern Revolutions*. Cambridge 1972.

Dutt, R P: *Fascism and social revolution*.

Duve, Freimut: *Die Restauration entlässt ihre Kinder*. Leck 1968.

Economic Concentration and World War II. Government Printing Office. Washington 1946.

Ehnmark, Anders: *Angola*. Lund 1962.

Eich, Hermann: *Die unheimlichen Deutschen*. Lengerich 1963.

Elbogen, Ismar: *A Century of Jewish Life*. Philadelphia 1943.

Eldh, Nils H: *Under de vitas välde*. Stockholm 1955.

Enderle, I: *Nazismen och Tysklands näringsliv*. Stockholm 1944.

Engelmann, Bernt: *Wir Untertanen. Ein deutscher Anti-Geschichtsbuch*. Gütersloh/Wien 1974.
– *Stora förtjänstkorset*. Falköping 1979.

Evang, Karl, och Linde, Ebbe: *Raslära, raspolitik, reaktion*. Stockholm 1935.

Eyck, Erich: *Geschichte der Weimarer Republik*. 1-2. Bruegg 1956-1957.

– *Das persönliche Regiment Wilhelms II*. Erlenbach-Zürich u.å.

– *Bismarck*. 1-III. Erlenbach-Zürich 1941-1944.

Fall 5. *Anklageplädoyer. Urteil im Flick-prozesse*. Berlin 1965.

Fall 7. *Das Urteil im Geiselmordprozesse*. Berlin 1965.

Fejtö, François: *Histoires des Democraties populaires* 1-2. Paris 1969.

– *La tragédie hongroise*. Paris 1956.

Fest, Joachim C: *Hitler*. Ludwigsburg 1973.

Fetscher, Iring: *Rechtsradikalismus*. Frankfurt am Main 1967.

Feuchtwanger, Lion: *Erfolg*. Potsdam 1930 (Roman. Sv övers "Framgång").

– *Der falsche Nero*. Amsterdam 1936. (Roman. Sv övers "Den falske Nero". Stockholm 1937).

Fischer, Ruth: *Die Umformung der Sowjetgesellschaft. Chronik der Reformen 1953-1958*.

– *Von Lenin zu Mao. Kommunismus in der Bandung-Aera*. Alzey 1956.

Fitzgerald, Francis: *Fire in the lake. The Vietnameses and the americans in Vietnam*. Boston-Toronto 1972.

Flechtheim, Ossip K: *Die KPD in der Weimarer Republik*. Nördlingen 1971.

- Fleming, D F: *The Cold War in its origins 1917-1960*. 1-2. London 1961.
- Foerster, F W: *Europe and the German Question*. London 1941.
- Fraenkel, Heinrich, och Manwell, Roger: *Hermann Göring*. Stockholm 1963.
– *The incomparable crime. Mass Extermination in the twentieth century*. Crawley 1967.
- Freund, Michael: *Deutsche Geschichte*. Gütersloh 1968.
- Frisch, Hartvig: *Pest over Europa*. Köpenhamn 1950.
– *Tragediens anden del*. Köpenhamn 1950.
- Förster, Gerhard, m fl: *Der preussische Generalstab 1640-1965*. Berlin 1966.
- Galbraith, J K: *Överflödets samhälle*. Stockholm u.å.
- Gedye, G E R: *Fallna fästen*. Stockholm 1939.
- Gerard, James W: *Face to face with Kaiserism*. London 1918.
Die Geschichte Ungarns. Budapest 1971.
- Geywitz, Gisela: *Das Plebiszit 1851 in Frankreich*. Tübingen 1965.
- Gisewius, Hans Bernd: *Adolf Hitler. Versuch einer Deutung*. München 1963.
- Graubuch. *Expansionspolitik und Neonazismus in Westdeutschland*. Pössneck 1967.
- Greenberg, Louis: *The Jews in Russia 1-II*. London 1945, 1951.
- Gruber, Helmut (red): *International Communism in the Aera of Lenin*. New York 1972.
- Grunberger, Richard: *A social history of the Third Reich*. London 1971.
- Gudmundsson, Ulf: *Tjeckoslovakien 1968*. Stockholm 1968.
- Guerin, Daniel: *Fascism and Big Business*. New York 1973.
Den gula fläcken. Utrotandet av 500 000 judar. Stockholm 1936.
- Gunnarson, Gunnar: *Ryssland 1917*. Stockholm 1967.
– *Lenin*. Stockholm 1970.
– *Pariskommunen 1871*. Stockholm 1971.
- Gunther, John: *Inside Europe*. London 1937.
- Haaland, Arild: *Nazismen i Tyskland*. Bergen 1955.
- Haas, Walter, m fl: *Schwarzbuch. Franz Josef Strauss*. Köln 1972.
- Haffner, Sebastian: *Die verratene Revolution. Anmerkungen zu Hitler. Deutschland 1918/1919*. Bern/München/Wien 1969.
– *Der Teufelspakt. Fünfzig Jahre deutsch-russische Beziehungen*. Lech 1968.
- Hall, Gus: *Imperialism today*. New York 1972.
- Hallgarten, Georg W F: *Dämonen oder Retter? Eine kurze Geschichte der Diktatur seit 600 v Chr*. Nördlingen 1966.
– *Hitler, Reichswehr und Industrie. Zur Geschichte der Jahre 1918-1933*. Frankfurt am Main

1955.

– *Imperialismus vor 1914*. 1-2. München 1963.

– *Menschheitsdämmerung. Geschichte des Wettrüstens im 20 Jahrhundert*. Frankfurt am Main 1967.

– *Das Schicksaal des Imperialismus im 20 Jahrhunderts*. Frankfurt am Main 1969.

– *Vorkriegsimperialismus*. Paris 1935.

Hamburger, Alice: *Skräckväldet i Ungern*. Stockholm 1921.

Hamerow, Theodore S: *Restoration, revolution, reaction. Economics and politics in Germany 1815-1871*. Princeton 1970.

Hanfstaengl, Ernst: *Zwischen Weissem und Braunem Hause. Erinnerungen eines politischen Aussenseiters*. Augsburg 1970.

Hannover, H och E: *Politische Justiz 1918-1933*. Hamburg 1966.

Han Suyin: *Asien i dag*. Stockholm 1970.

– *Kina år 2001*. Stockholm 1968.

Harrington, Michael: *Socialism*. New York 1972.

Hartmann, J: *Das Geschichtsbuch*. Hamburg 1955.

Heer, Friedrich: *Der Glaube des Adolf Hitlers. Anatomie einer politischen Religiosität*. München och Esslingen 1968.

Heidegger, Martin: *Was ist Methaphysik?* Frankfurt am Main 1951.

Heilbroner, Robert L: *Between Capitalism and socialism*. New York 1970.

Henri, Ernst: *Hitler over Europe*. Paris 1934.

Heiden, Konrad: *Der Führer. Hitlers väg till makten*. Stockholm 1944.

– *Tyskland i fara. Novemberpogromen 1938*. Stockholm 1939.

Hermann, Hans H: *Weimar – Bestandaufnahme einer Republik*. Lech 1969.

Hilberg, Paul: *Hur de europeiska judarna förintades*. Solna 1963.

Hilgemann, Werner, och Kinder, Hermann: *Realienbuch zur Weltgeschichte*. Regensburg 1972.

Hillman, Günther (red): *Die Rätebewegung 1-II*. Reinsbek bei Hamburg 1972.

Hindels, Josef: *Hitler war kein Zufall*. Wien 1962.

Hirsch, Kurt: *Kommen die Nazis wieder?* München 1967.

Hitler, Adolf: *Mein Kampf* (ny uppl). Glostrup 1970.

Hitler, erövraren (anonym förf). Falköping 1933.

Hitler's secret conversations. 1941-1944. New York 1953.

Hitlers zweites Buch. Ein Buch aus dem Jahre 1928. Stuttgart 1961.

Hobson, J A: *Imperialism. A study*. London 1902.

Horkheimer, Max: The lessons of fascism, i Allport m fl: *Tensions that cause wars*. Illinois 1950.

Horowitz, David (red): *Kontrarevolution*. Malmö 1969.

– (red): *Storfinanserna och det kalla kriget*. Jönköping u.å.

Huberman, Leo, och Sweezy, Paul M: *Den globala revolutionen*. Stockholm 1971.

Huck, Artur: *Kinas utrikespolitik*. Uddevalla 1971.

Jasper, Gotthard (red): *Von Weimar zu Hitler*. Berlin 1968.

Jerussalemskij, A S: *Die Aussenpolitik und die Diplomatie des deutschen Imperialismus Ende des 19. Jahrhunderts*. Berlin 1954.

Jetzinger, Franz: *Hitlers Jugend*. Wien 1956.

Johnsson, Melker: *Nietzsche och tredje riket*. Stockholm 1943.

– *En klosterresa*. Stockholm 1960.

Jonasson, Stig (red): *Nazismen i dokument*. Stockholm 1965.

– *Doktor Goebbels ministerium*. Stockholm 1921.

Jung, Harald, och Spoo, Eckart: *Das Rechtskartell. Reaktion in der Bundesrepublik*. Regensburg 1971.

Kastein, Josef: *History and Destiny of the Jews*. New York 1936.

Kaul, Friedrich Karl: *Justiz wird zum Verbrechen*. Berlin u.á.

Kautsky, Karl: *Demokrati eller diktatur*. Stockholm 1920. [[Demokrati eller diktatur](#)]

– *Klassmotsättningarna i den franska revolutionens tidsålder*. Stockholm 1917.

Kemp, Tom: *Teorier om imperialismen*. Ystad 1972. [[Teorier om imperialismen](#)]

Kemperer, Robert M W: *Das dritte Reich im Kreuzverhör*. Nördlingen 1969.

Kidron, Michael: *Rüstung und Wirtschaftliches Wachstum. Ein Essay über den westlichen Kapitalismus nach 1945*. Nördlingen 1971.

– *Västkapitalismen efter kriget*. Halmstad 1970. [[Västkapitalismen efter kriget](#)]

Klages, Ludwig: *Der Geist als Widersacher der Seele*. Ny uppl München/Bonn 1954. Klemperer, Victor: *LTI (Lingua tertii Imperii)*. Berlin 1947.

Koch, Hansjoachim: *Der Socialdemokratismus. Seine Genese und sein Einfluss auf das imperialistische Denken*. Wending 1973.

Kochan, Lionel: *The making of modern Russia*. Edinburgh 1962.

– *Russia in revolution 1890-1918*. Letchworth 1966.

Koht, Halvdan, och Lange, Halvard M: *Arbeiderreising 2-3*. Oslo 1936-1937.

Krapotkin, Peter: *Skräckväldet i Ryssland*. Falköping 1912.

– *Franska revolutionen 1789-1793*. I-II. Stockholm 1926.

Kraus, Karl: *Die dritte Valpurgisnacht*. Kösel 1955.

– *Die letzten Tage der Menschheit*. Zürich 1945.

Krieck, Ernst: *Nationalpolitische Erziehung*. Berlin 1933.

– *Völkisch-politische Antropologie*. Leipzig 1936.

Kuckuck, Peter (red): *Revolution und Räterepublik in Bremen*. Nördlingen 1969.

Kühnl, Reinhard: *Västtyskland, demokratin och fascismen*. Stockholm 1969.

- Kötting, Egon, och Thoursie, Ragnar: *Kulissbygget*. Stockholm 1948.
- Lagarde, Paul Anton de: *Juden und Indogermanen*. 1887.
- Lamartine, Alphonse de: *Historia om revolutionen år 1848*. Stockholm 1849.
- Langer, Walter C: *The mind of Adolf Hitler*. New York 1972.
- Langlet, Valdemar: *Revolutionsrörelsen i Ryssland*. Stockholm 1905.
- Lange-Eichbaum, Wilhelm: *Genie – Irrsinn und Ruhm*. München 1935.
- Laqueur, Walter: *Weimar. A Cultural history*. New York 1974.
- Larsen, Stein Uglevik, m fl: *Who were the fascists?* Oslo 1980.
- Larsson, Janerik: *Ustasja*. Stockholm 1972.
- Lasky, Melwyn J: *The Hungarian Revolution*. London 1957.
- Lefèbvre, Georges: *La Revolution Française*. Paris 1968.
– *The Great Fear of 1789*. New York 1973.
- Lehmann, Hans: *Eine europäische Bilanz. Die neue Zeitung*. 1948.
- Leusch, Paul: *Drei Jahre Weltrevolution*. Berlin 1918.
- Lerner, Daniel: *The Nazi Elite*. Stanford 1951.
- Lerner, Michael: *The new Socialist Revolution*. New York 1973.
- Leser, Norbert: *Zwischen Reformismus und Bolschewismus*. Wien 1968.
- Lettau, Reinhard: *Täglicher Fascismus*. München 1971.
- Lettich, A A: *Trente-quatre mois dans les camps de concentration*. Paris 1946.
- Lipset, Seymour M: *Den politiska människan*. Stockholm 1969.
- Lju Da-Njån: *Geschichte der amerikanischen Aggression in China*. Berlin 1965.
- Lorenz, Konrad: *Über die Bildung des Instinktbegriffs*. Naturwissenschaft, 1937:25.
– 4 Wien 1963.
- Loewenthal, Leo, och Gutermann, Norbert: *Prophets of Deceit. A Study in the Technique of the American Agitator*. New York 1950.
- Lukács, Georg: *Schicksalswende*. Berlin 1956.
– *Die Zerstörung der Vernunft*. Berlin 1954. Verkuppl 1960 (band 9).
– *Marxismus und Stalinismus*. Leck 1970.
– *Essays über Realismus*. Werke 4. Neuwied und Berlin 1971.
- Lundberg, Ferdinand: *America's sixty families*. New York 1940.
– *De rika och de superrika*. Göteborg 1972.
- Lundberg, Sten: *Tyskland under hundra år*. Stockholm 1970.
- Mader, Julius: *Hitlers Spionage-Generale sagen aus*. Berlin 1970.
- Manchester, William: *The Arms of Krupp*. London 1969.

- Mandel, Ernest: *Der Spätkapitalismus*. Nördlingen 1973. [sv: [Senkapitalismen, del 1](#) och [Senkapitalismen, del 2](#)]
 – *EEC och konkurrensen Europa-USA*. Halmstad 1969. [[EEC och konkurrensen Europa-USA](#)]
 – *Marxistiske Wirtschaftstheorie*. Kulmbach 1970.
- Mandel, Ernest (red): *50 years of world revolution*. 1971.
- Malanowski, Wolfgang: *Novemberrevolution*. Augsburg 1969.
- Mann, Heinrich: *Die Jugend des Königs Henri Quatre*. Amsterdam 1935.
 – *Die Vollendung des Königs Henri Quatre*. Amsterdam 1938.
- Mann, Thomas: *Europa, vakna!* Stockholm 1938.
- Mansilla, H C F: *Faschismus und eindimensionale Gesellschaft*. Ulm 1971
- Marcuse, Herbert: *Ideen zu einer kritischen Theorie der Gesellschaft*. Nördlingen 1969.
 – *Kultur und Gesellschaft 1-2*. Kulmbach 1965.
- Markow, Walter, och Souboul, Albert (red): *Die Sansculotten von Paris*. Berlin 1957.
- Martinet, Gilles: *Kommunismens fem ansikten*. Stockholm 1973.
- Maser, Werner: *Adolf Hitler. Legende, Mythos, Wirklichkeit*. Wels 1972.
 – *Hitlers Briefe und Notizen*. Gütersloh 1973.
 – *Die Sturm auf die Republik*. Stuttgart 1973.
- Massing, Paul: *Rehearsal for Destruction. A Study of political antisemitism in imperial Germany*. New York 1949.
- Mathiez, Albert: *Die französische Revolution 1-II*. Bern 1940.
- Marx, Karl: *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*. Stockholm 1939.
- Merleau-Ponty: *Humanismus und Terror 1-2*. Nördlingen 1966.
- Mehring, Franz: *Philosophische Aufsätze*. Leipzig 1961.
- Meray, Tibor: *13 Tage die den Kreml erschütterten*. München u.å.
- Meurling, Per: *Från franska till ryska revolutionen*. Stockholm 1939. [[Från franska till ryska revolutionen](#)]
 – *Den blodiga arenan*. Stockholm 1937.
 – *Österrike och Spanien*. Stockholm 1938.
- Michelet, Jules: *Histoire de la revolution française I-II*. Paris 1952.
- Mielke, F, och Mitscherlich, A: *Medizin ohne Menschlichkeit. Dokumente des nürnbergersche Arzteprocesses*. Heidelberg 1949.
- Mignet, F A: *Histoire de la revolution française*. Bruxelles 1839.
- Miller, Webb: *I found no peace*. London 1937.
- Mitchell, Allan: *Revolution in Bavaria 1918-1919*. Princeton, New Jersey 1965.
- Mitchell, David: 1919. *Red Mirage*. London 1970.
- Moore Jr, Barrington: *Demokrati och diktatur*. Stockholm 1971.
- Morrow, Felix: *Revolution and Counterrevolution in Spain*. New York 1974. [sv: [Spanien 1931-1937](#)]

- Mowrer, Edgar: *Tyskland vrider klockan tillbaka*. Stockholm 1933.
- Mühsam, Erich: *Befreiung der Gesellschaft vom Staat* (nytryck). Berlin 1973.
- Mühler, Norbert: *Der Zauberer. Leben und Anleihen des Dr. Hjalmar Horace Greely Schacht*. Zürich 1938.
- Müller, Artur: *Die Deutschen. Ihre Klassenkämpfe, Aufstände, Staatsstreiche und Revolutionen*. München 1972.
- Müller, Frans: *Den vita terrorn i Ungern*. Oskarshamn 1920.
- Nerman, Ture: *1940 års män*. Stockholm 1944.
- Neumann, Franz: *Behemot. The Structure and Praxis of National Socialism*. New York 1942.
- Niekisch, Ernst: *Gewagtes Leben*. Kevelaer 1958.
 – *Die Legende von der weimarer Republik*. Köln 1968.
 – *Das Reich der niederen Dämonen*. Leck 1953.
- Nietzsche, Friedrich: *Werke 1-3*. München 1966.
 – *Sålunda talade Zarathustra*. Uddevalla 1970.
- Nilsson, Gustaf-Adolf: *Varulven. Hur nazismen övervintrar*. Stockholm 1947.
- Nohl, Johannes: *The Black Death*. New York 1960.
- Nolte, Ernst: *De fascistiska rörelserna*. Malmö 1968.
 – *Theorien über den Faschismus*. Kevelaer 1967.
- Norden, Albert: *Lehren deutscher Geschichte. Zur politischen Rolle des Finanzkapitals und der Junker*. Berlin 1967.
 – *So werden Kriege gemacht!* Köthen 1950.
- Olden, Rudolf: *Hitler – erövraren. Avlivandet av en legend*. Stockholm 1934.
- Ording, Arne: *Det tredje rike*. Oslo 1933.
- Osborn, R: *The Psychology of reaction*. London 1938.
- Ossietzky, Karl von: *Ossietzky talar*. Stockholm 1937.
- Palme, Sven Ulric: *Vår tids hjältar*. Stockholm 1953.
- Papen, Fritz von: *Vom Scheitern einer Demokratie*. Mainz 1968.
- Paris, Robert: *Fascismens uppkomst*. Malmö 1973. [[Fascismens uppkomst](#)]
- Parker, G: *Från Bismarck till Tredje världskriget*. Stockholm 1945.
- Picker, Henry: *Hitlers bordssamtal i führerhögkvarteret 1941-42*. I urval av Stig Jonasson. Halmstad 1967.
- Pirker, Theo (red): *Die moskauer Schauprozesse*. Nördlingen 1963.
- Pokrovsky, M N: *Brief History of Russia*. Orono 1968.

- Poulantzas, Nicos: *Fascism och diktatur*. Kristianstad 1973.
- Pritt, D N: *Star spangled Shadow*. London 1947.
- Pritzkoleit, Kurt: *Auf einer Woge von Gold*. München 1964.
– *Die neuen Herren*. München 1955.
- Pross, Harry: *Politik. Dokumente 1871-1933*. Hamburg-Wandsbek 1959.
- Quijano, Anibal: *Nationalism and Capitalism in Peru. A study in neoimperialism*. New York 1971.
- Rauschnig, Hermann: *Nihilismens revolution*. Stockholm 1939.
– *Männerna kring Hitler tala*. Stockholm 1943.
- Reed, Douglas: *Disgrace abounding*. Oxford 1939.
– *Vanvettets marknad*. Stockholm 1938.
- Reich, Wilhelm: *Massenpsychologie des Faschismus*. Köpenhamn 1933.
- Reichmann, Eva G: *Hostages of Civilisation*. London 1950.
- Reitlinger, Gerald: *The SS. Alibi of a nation. 1922-1945*. London 1956.
- Roberts, Stephen H: *Huset som Hitler byggde*. Stockholm u.å.
- Rocker, Rudolf: *Kapp-kuppen. En skildring från Noske-diktaturens Tyskland*. Örebro 1920.
– *Nationalism och kultur* 1-11. Stockholm 1949-1950.
– *Die spanische Tragödie*. Berlin 1976. [sv: [Den spanska tragedien](#)]
- Rogov, V G, m fl (red): *Fighting Vietnam*. Prag 1965.
- Rosenberg, Alfred: *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*. München 1934.
– *Der politische Tagebuch Alfred Rosenbergs*. München 1964.
- Rosenberg, Arthur: *Entstehung und Geschichte der Weimarer Republik*. Mannheim 1955.
– *Geschichte des Bolschewismus*. Niedernhausen 1969.
– (under pseud. Arthur Rosenthal): *Fascismen som massrörelse*. Stockholm 1935. [[Fascismen som massrörelse](#)]
- Rubinstein, David (red): *People for the People*. Tiptree 1973.
- Rudé, George: *The Crowd in the French Revolution*. Oxford 1972.
– *Det revolutionära Europa*. Malmö 1967.
- Ruge, Wolfgang: *Weimar – Republik auf Zeit*. Berlin 1969.
- Russel, Bertrand: *War Crimes in Vietnam*. London 1967.
- Russel of Liverpool, lord: *Geisel der Menschheit*. Planen 1955.
- Rüchle, Otto: *Die Revolutionen Europas*. 1-3. Wiesbaden 1973 (omtryck första uppl 1927).
- Rück, Friedrich: *Fred utan säkerhet*. Stockholm 1944.
– *Sovjetunionen och Komintern*. Stockholm 1943. [[Sovjetunionen och Komintern](#)]

- Sastamoinen, Armas: *Nynazismen*. Stockholm 1961.
- Sayers, Michail, och Kahn, Albert: *Den stora sammansvärjningen mot Sovjetunionen*. Stockholm 1949.
- Schacht, Hjalmar: *Das Ende der Reparationen*. Oldenburg 1931.
- Schapiro, Leonard: *The Communist Party of the Soviet Union*. New York 1971.
- Scheler, Max: *Vom Umsturz der Werte*. Leipzig 1923.
 – *Schriften zur Soziologie und Weltanschauungslehre*. Leipzig 1923.
 – *Die Wissensformen und die Gesellschaft*. Leipzig 1926.
- Schellenberg, Walter: *The Schellenberg memoir*. London 1956.
- Schlechta, Karl: *Der Fall Nietzsche*. München 1958.
- Schmidt, Arno: *Sitara und der Weg Dorthin. Eine Studie über Wesen, Werk und Wirkung Karl Mays*.
- Schorske, Carl E: *German Social Democracy 1905-1917. The Development of the great schism*. Harvard 1972.
- Schreiner, Albert: *Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitik 1871-1945*. Berlin 1955.
- Schwelien, Joachim H: *Amerikas brutales Anlitz*. Lengerich 1968.
- Schütz, W W: *Pens under the Swastika*. London 1946.
- Seeckt, Hans von: *Aus mein Leben. 1918-1936*. Leipzig 1940.
- Seesemann, Kurt: *Arbeit und Eigentum*. München 1937.
- Segerstedt, Torgny: *I dag*. Stockholm 1945.
- Seldes, George: *Sawdust Caesar*. New York och London 1935.
- Senghas, Dieter: *Rüstung und Militarismus*. Nördlingen 1972.
Das schwarze Kassenbuch. Die heimlichen Wahlhelfen der CDU/CSV. Köln 1973.
- Serge, Victor: *Memoirs of a revolutionary*. London 1963. [sv. [En revolutionärs minnen](#)]
- Shirer, William L: *Det Tredje Rikets uppgång och fall*. Halmstad 1961-62.
- Shivji, Issa G, m fl: *Tanzania: the silent class struggle*. Zenit 1971.
- Siegert, Michail: *De Sade und wir*. Eschwegen 1971.
- Silone, Ignazio: *Der Faschismus*. Fulda 1978.
- Simmel, Georg: *Lebensanschauung*. München und Leipzig 1918.
- Singer, Kurt: *Göring*. Stockholm 1939.
- Slavin, Leo: *Hitlervåldets sista dagar*. Stockholm 1946.
- Smith, Howard K: *Europa i feber*. Stockholm 1950.
- Smoydzin, Werner: *Hitler lebt. Vom internationalen Faschismus zum Internationale des Hakenkreuzes*. Pfaffenhofen 1967.
- Snow, Edgar: *Striden om Asien*. Stockholm 1942. [[Striden om Asien](#)]
 – *Röd stjärna över Kina*. Borås 1973.

- Soboul, Albert: *Précis d'histoire de la révolution française*. Paris 1972.
- "Socialismen måste krossas!" Dokumenten om hur International Telephon & Telegraph Corp (ITT) försökte störa Chiles president. Lund 1973.
- Sombart, Werner: *Die Juden und das Wirtschaftsleben*. München 1913.
- Spengler, Oswald: *Avgörande år*. Stockholm 1934.
- *Människan och tekniken*. Stockholm 1931.
 - *Preussentum und Sozialismus*. München 1921.
 - *Untergang des Abendlandes* (ny uppl). München 1963.
- Stechert, Kurt: *Hur kunde det hända?* Stockholm 1943.
- *I tsarismens fotspår*. Stockholm 1940.
 - *Tre gånger mot England*. Stockholm 1942.
- Steding, Christoph: *Das Reich und die Krankheit der europäischen Kultur*. Hamburg 1938.
- Stein, Werner: *Kulturfahrplan*. Berlin 1968.
- Steiner, George: *Im Blaubarts Burg. Anmerkungen zur Neudefinition der Kultur*. Ulm 1972.
- Sternberg, Fritz: *The End of a revolution. Soviet Russia – from revolution to reaction*. London 1953.
- *Genom krisen utan krig*. Stockholm 1949.
 - *Kapitalismus und Sozialismus vor dem Weltgericht*. Hamburg 1951.
 - *Der Niedergang des deutschen Kapitalismus*. Berlin 1953.
 - *Hur länge kan Hitler föra krig?* Lund 1938.
- Stewart, John Hale (red): *A documentary Survey of the French Revolution*. New York 1951.
- Stillschweig, Kurt: *Den nationalsocialistiska antisemitismen*. Stockholm 1946.
- Stone, J F: *The hidden history of the Korean war*. New York 1970.
- Strachey, John: *The Menace of Fascism*.
- Strasser, Otto: *Die deutsche Bartholomäusnacht*. Zürich 1935.
- Strindberg, Axel: *Det stora hakkorståget*. Lovisa 1976
- Svensson, Jörn: *Vägen till det fjärde riket*. Uddevalla 1963.
- Taine, Hippolyte: *Die Entstehung des modernen Frankreichs*. Berlin 1954.
- Taylor, A J P: *The first world war*. London 1963.
- *The Habsburg Monarchy*. London 1972.
 - *The Course of German History*. London 1971.
 - *The Struggle for Mastery in Europe*. Oxford 1954.
- Thompson, J M: *The French revolution*. Oxford 1959.
- *Louis Napoleon and the Second Empire*. Oxford 1965.
- Thulstrup, Åke: *Med lock och pock. Tyska försök att påverka svensk opinion 1935-1945*. Stockholm 1962.
- *Fredrik Böök som politisk skriftställare*. Stockholm 1941.
- Tingsten, Herbert: *Den nationella diktaturen*. Stockholm 1939.

- Tobias, Fritz: *Der Reichstagsbrand. Legende und Wirklichkeit*. Rastatt 1962.
- Toller, Ernst: *Prosa, Briefe, Dramen, Gedichte*. Leck 1961.
- Tortyr. Amnesty International, Svenska sektionen. Stockholm 1971.
- Trotsky, Leon: *The struggle against fascism in Germany*. New York 1971. [[Kampen mot nazismen i Tyskland](#)]
 – *The Spanish Revolution (1931-1939)*. New York 1973. [[Trotskij om Spanien](#)]
 – *Geschichte der russischen Revolution*. Berlin 1960. [[Ryska revolutionens historia del 1, del 2 och del 3](#)]
- Det tyska hotet mot Norden*. Lund 1939.
- Tökél, Rudolf L.: *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic*. New York 1967.
- US versus economic concentration and monopoly*. Washington 1947.
- Vansittart, lord: *Mitt livs lärdomar*. Stockholm 1943.
- Ward, Barbara: *Europa vid vändpunkten*. Stockholm 1949.
 – *Västerlandets väg*. Stockholm 1952.
- Valentin, Hugo: *Antisemitismen i historisk och kritisk belysning*. Uppsala 1935.
- Weiss, John: *Den fascistiska traditionen. Högerextremism i det moderna Europa*. Stockholm 1972.
- Wertheim, W F: *Evolution och revolution*. Stockholm 1972.
- Wheeler-Bennet, John W: *Der hölzerne Titan. Paul von Hindenburg*. Tübingen 1969.
- Wickman, Johannes: *Diktatorernas uppror*. Stockholm 1941.
 – *Nyordning*. Stockholm 1942.
 – *Vändpunkten*. Stockholm 1943.
 – *Europeisk tragedi*. Stockholm 1939.
- Wigforss, Ernst: *Världskriget och världsfreden*. 1-2. Stockholm 1915.
- Wijkmarck, Carl Henning: *Jägarna på Karinhall*.
- Winckler, Lutz: *Studie zur gesellschaftlichen Funktion faschistischer Sprache*. Nördtingen 1971.
- Vita boken. *Om mordet den 30 juni*. Stockholm 1935.
- Wulf, Josef (red): *Die bildenden Künste im dritten Reich. Eine Dokumentation*. Gütersloh 1963.
 – *Literatur und Dichtung im dritten Reich. Eine Dokumentation*. Gütersloh 1963.
 – *Presse und Funk im dritten Reich. Eine Dokumentation*. Gütersloh 1964.
- Wärenstam, Eric: *Fascismen och nazismen i Sverige*. Stockholm 1972.
- Young, Desmond: *Rommel*. Wiesbaden 1950.
- Zarek, Otto: *German Kultur*. London, New York, Melbourne u.å.

Zentner, Christian: *Deutschland 1870 bis heute*. München 1970.

– *Illustrierte Geschichte des Dritten Reiches*. Berlin 1965.

– *Illustrierte Geschichte des Widerstandes in Deutschland und Europa 1939-1945*. U.å.

Die Zionistischen Protokolle. Das Programm der internationalen Geheimregierung (red Theodor Fritsch). Leipzig 1933.

33 nazistledare. Biografier från Tredje Riket. Stockholm (u.å. —1934?).